

Ture i Københavns omegn

Kulturhistorie • Natur • Landskab

KØBENHAVNS AMT

Ture i Københavns omegn

Kulturhistorie • Natur • Landskab

Indholdsfortegnelse

	Tag ud og oplev Københavns omegn	7
	Københavns omegn	8
	Sådan er guiden bygget op	9
	Fra Øresunds kyst	10
	Udvalgte seværdigheder	12
<i>Vandretur</i>	Høje Sandbjerg – Rygård Overdrev	14
<i>Vandretur</i>	Vedbæks landsteder	16
<i>Vandretur</i>	Vaserne – Frederikslund Skov ved Holte	18
<i>Cykeltur</i>	Vedbæk – Grisestien – Bøllemosen	20
<i>Cykeltur</i>	Skodsborg – Holte	22
	Fra Københavns nordegn	24
	Udvalgte seværdigheder	26
<i>Vandretur</i>	Ved Frederiksdal Slot	28
<i>Vandretur</i>	Gentofte Sø – Brobæk Mose	30
<i>Cykeltur</i>	Københavns Befæstning, Lyngby-Klampenborg	32
<i>Cykeltur</i>	Lyngby Åmose – Frederiksdal	34
<i>Cykeltur</i>	Rundt om Bagsværd Sø og Lyngby Sø	36
<i>Cykeltur</i>	Langs Mølleåen fra Sorgenfri til Skodsborg	38
<i>Cykeltur</i>	Københavns Befæstning, Lyngby-Husum	40
	Fra Københavns nordvestegn	42
	Udvalgte seværdigheder	44
<i>Vandretur</i>	Fugle ved Præstesø i Værløse	46
<i>Vandretur</i>	Frederiksdal Skov	48
<i>Vandretur</i>	Kirke Værløse – Ryget – Farum Sø	50
<i>Cykeltur</i>	Værløse – Søndersø – Sækken – Farum	52
<i>Cykeltur</i>	Skovbrynet – Ballerup	54

Fra Københavns vestegn 56

	Udvalgte seværdigheder	58
<i>Vandretur</i>	Ved Edelhage Gods	60
<i>Vandretur</i>	Herstedøster og Herstedvester	62
<i>Vandretur</i>	Risby – Porsemosen – Vestskoven	64
<i>Vandretur</i>	Ledøje Landsby	66
<i>Cykeltur</i>	Ballerup – Store Vejleå – Albertslund	68
<i>Cykeltur</i>	Ballerup – Ledøje – Veksø	70
<i>Cykeltur</i>	Vestegnens gravhøje	72

Fra Amager og Saltholm 74

	Udvalgte seværdigheder	76
<i>Vandretur</i>	Rundt om Kongelunden	78
<i>Vandretur</i>	Dragør – Store Magleby	80
<i>Cykeltur</i>	Sydamager	82
<i>Cykeltur</i>	Avedøre – Vestamager	84
<i>Cykeltur</i>	Amager Strandpark – Dragør	86

Museer og lokalarkiver 88

Register over stednavne og seværdigheder 90

Udarbejdet af:
Københavns Amt
Teknisk Forvaltning
Stationsparken 27
2600 Glostrup

Forsidefoto: Københavns Amt. Gadekæret i Sengeløse.
Foto: John Jedbo, Ole Malling, Bo Hansen, Cappelen,
Tøjhusmuseet og Københavns Amt
Kort: © Kort og Matrikelstyrelsen
Tryk: Paritas Grafik
ISBN: 87-7951-022-1

Tag ud og oplev Københavns omegn

Der er meget at opleve i Københavns Amt. Denne turguide til natur og kulturhistoriske seværdigheder beskriver både kendte og mindre kendte steder i amtet. Fra kulturhistoriens vingesus over storslåede landskaber til skov og strand.

Ture i Københavns omegn indeholder en samling af udvalgte cykelture og vandreture fordelt på fem forskellige egne – fra nord til syd i amtet – uden dog på nogen måde at komme rundt overalt. Til næste år udgives en tilsvarende turguide med udvalgte cykelture og vandreture fra andre egne i amtet.

Denne turguide vil forhåbentlig give lyst og inspiration til at tage ud på cykel- eller vandretur og selv opleve stederne. Der er nemlig ingen erstatning for selv at være der, og med denne bog i hånden nu heller ingen undskyldning for ikke at lære nogle af de mange steder at kende.

Uanset om man bor i hovedstadsområdet eller kommer her på besøg, indeholder bogen masser af inspiration til mange gode oplevelser – alene eller sammen med familie og venner.

God tur!

Vibeke Storm Rasmussen
Amtsborgmester

Københavns omegn

Natur og kultur

Københavns Amt er det tættest befolkede amt i Danmark. Over halvdelen af arealet er boliger, industri, veje og andet, der har med storbyens funktioner at gøre. Men der er også meget natur i Københavns Amt. Over en fjerdedel af amtet er skove, søer, strandenge og andre naturområder – og det er en større andel end i resten af landet.

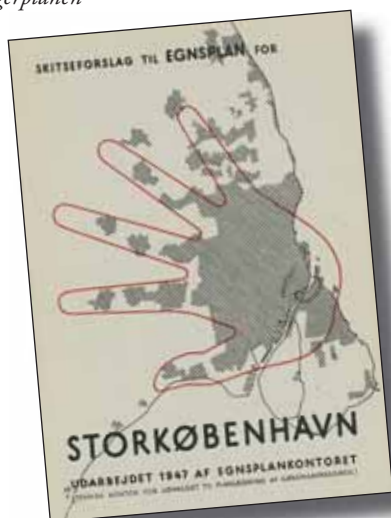
Byens befolkning og byens natur lever således dør om dør. Ude i naturen vil man næsten altid kunne fornemme byens og ikke mindst trafikkenes nærhed. Omvendt er der fra de fleste boligområder kort vej ud til grønne og rekreative områder.

Den tætte forbindelse mellem byen og naturen har bevirket, at mennesker gennem tiden har sat deres tydelige spor i byens grønne omgivelser. Hovedstadens befolkning har benyttet, udnyttet eller direkte udformet landskabet og naturen.

Natur, der blev beskyttet

Selv om byens vækst har inddraget mange naturområder, er der også eksempler på, at netop nærheden til landets hovedstad har bevaret naturen og på forskellig måde bidraget til at sikre København dens mange bynære naturområder.

Fingerplanen

Jægersborg Dyrehave blev udlagt som kongeligt jagtområde i slutningen af 1600-tallet, og også skovene ved Furesø blev bevaret af hensyn til kongehusets jagtinteresser. Kongemagten skabte desuden en række slotsparker, der i dag er åbne for offentligheden som f.eks. Sorgenfri Slotshave og Charlottenlund Slotspark.

Militære anlæg har skabt grønne oaser i storbyen. I slutningen af 1880'erne byggede man Vestvolden som en del af Københavns Nyere Befæstning. Volden danner en 14 kilometer lang ubrudt linie fra Køge Bugt til Utterslev Mose, men blev opgivet som militært forsvarsværk i 1920. Vestvolden er i dag fredet og danner en grøn forbindelseslinie mellem andre bynære naturområder.

I begyndelsen af 1940'erne blev Vestamager skabt ved inddæmning af et stort lavvandet område i Kalveboderne. Militæret brugte området til skydeøvelser i stedet for Amager Fælled, der lå for tæt på byen. Med sin enestående beliggenhed, få kilometer fra København er Vestamager i dag et stort og spændende naturområde til gavn og glæde for hele storbyens befolkning.

Den planlagte natur

I 1947 kom den såkaldte "Fingerplan" som et fremsynet planlægningsarbejde. Idéen i planen var, at nye byområder skulle udvikle sig langs hovedtrafiklinierne, der som fingre stråler ud fra bymidten. Mellem byfingrene skulle man bevare en række grønne kiler, som rakte ind til de centrale bydele. Med de grønne kiler sikredes den mindst mulige afstand mellem bybefolkningen og naturen.

I 1967 begyndte man at plante Vestskovene, så man også i den flade og træløse Vestegn nu kan opleve et smukt og varieret skovlandskab.

Med anlægget af Køge Bugt Strandpark i 1977-80 blev der skabt et stort frilufts- og naturområde, der i detaljer var designet til at give københavnere en række muligheder for at dyrke friluftsliv og at få gode naturoplevelser – også i den tætbefolkede Sydvestegn.

Sådan er guiden bygget op

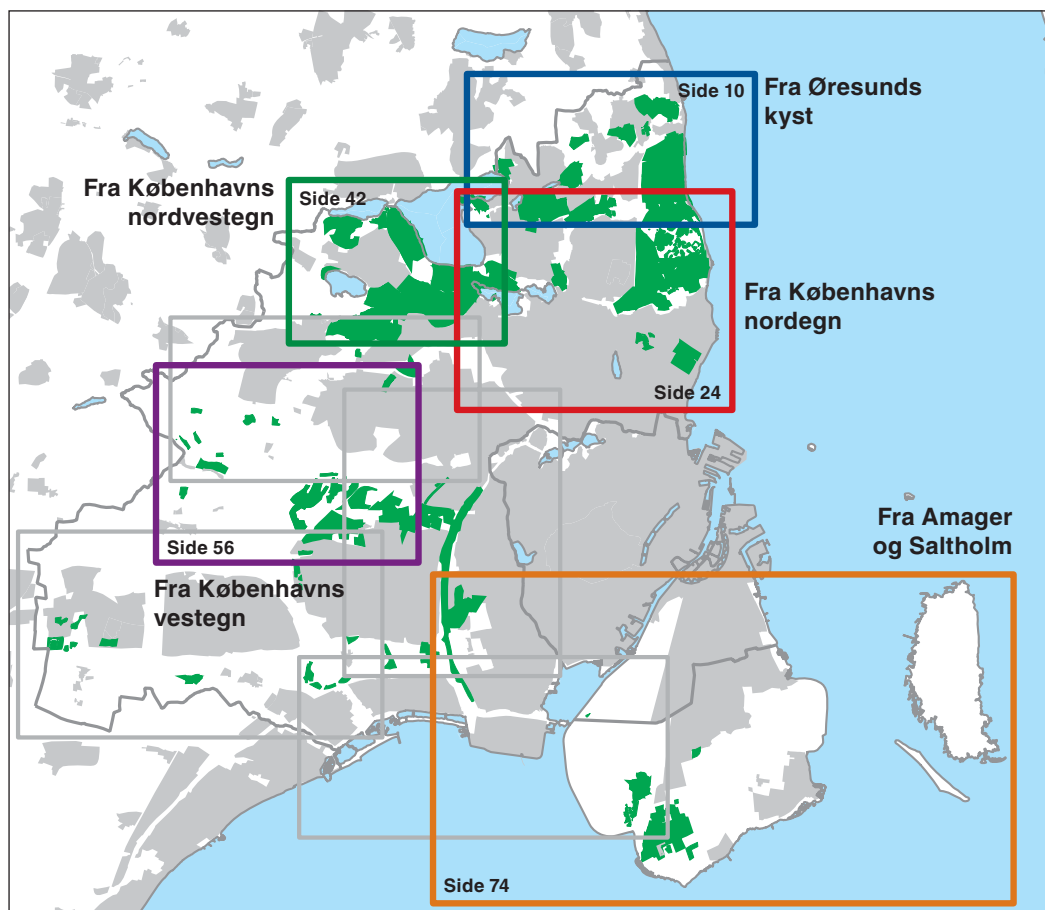
Turguiden til Københavns omegn indeholder et udvalg af cykel- og vandreture fordelt på fem forskellige egne i Københavns Amt. De enkelte egne kan du se på kortet. Hver egn har sit eget kapitel og sin egen farve.

De fem kapitler starter med en kort introduktion, hvor der er fokus på et tema, der er kendetegnende for egnen. De to næste sider præsenterer udvalgte seværdigheder, som også er vist på et kort over egnen. De efterfølgende sider er forslag til cykel- og vandreture. Hver tur består af et

kort med en indtegnet rute og en beskrivelse af, hvad man møder af seværdigheder undervejs. Guiden afsluttes med en oversigt over museer og lokalarkiver, samt et register.

Alle ture i denne guide findes også som særskilte foldere, der kan fås på biblioteker i amtet eller på www.kbhamt.dk.

I 2006 udgives en tilsvarende turguide med cykel- og vandreture fra andre dele af Københavns omegn. Disse egne er markeret med grå farve på kortet.

Fra Øresunds kyst bosætning gennem tiderne

Fra toppen af den 85 meter høje bakke, Høje Sandbjerg, er der en flot udsigt over Øresund og det smukke landskab langs Strandvejen. Man ser ned over et stort fladt moseområde, Vedbæk Maglemose, som i jægerstenalderen var en lavvandet fjord, der strakte sig fra Øresund ind i landet. Fund fra flere grave og bopladser langs fjordbredden viser, at der her var gode betingelser for jagt og fiskeri.

I 1700- og 1800-tallet byggede velstående og indflydelsesrige københavnere en række fornemme lystejeendomme i bakkerne vest for Strandvejen. Fra slutningen af 1800-tallet blev det mere folkeligt at besøge kystens mange pensionater, badeanstalter og badehoteller. Man kørte med hestevogn ad den sandede Strandvej eller sejlede med hjuldampere, som lagde til ved de små fiskerlejer langs kysten.

Bakkerne ved Høje Sandbjerg

For ca. 17.000 år siden trængte ismasser fra nord-øst ind over Nordsjælland. Mellem Gribskov og Nærum skubbete isen store mængder jord foran sig og dannede derved en række høje bakker (randmoræner). I dag opleves det storslåede landskab med de høje bakker og markante dale bedst ved Høje Sandbjerg og Rygård Overdrev. Her er landskabet åbent og friholdt for bebyggelse og sammenhængende skov. Den dybeste og længste af områdets dale følger Kighanerenden fra Vedbæk videre mellem Trørød og Nærum. Dalen fortsætter gennem Kirkeskov, Søllerød Sø og Vejle Sø for til sidst at ende i Furesø.

Vedbæk Fjord og Maglemosen

Da isen for ca. 15.000 år siden trak sig tilbage fra den nordøstlige del af Danmark, blev landet befriet for isens vægt og begyndte at hæve sig. 4.000 år senere, i løbet af jægerstenalderen, blev klimaet mildere. Isen, der dækkede Nordskandinavien, begyndte at smelte, og havet steg. Efter et par tusinde år var havet steget mere end landet havde hævet sig, og kystlinien lå længere inde i landet end i dag. Ved Skodsborg kan man se stenalderhavets stejle kystskrænter ligge vest for Strandvejen. Hvor landet lå lavt, trængte vandet fra Øresund ind og oversvømmede arealerne. På den måde blev Vedbækfjorden dannet i den brede, flade dal mellem Vedbæk og Sandbjerg. Da vandet stod højest gik fjorden helt ind til dér, hvor nutidens Caroline Mathildesti krydser Maglemosen. Fjorden mundede ud i Øresund, hvor Vedbæk Havn ligger i dag.

Landet blev ved med at hæve sig. Ved overgangen til bondestenalderen, for ca. 5.000 år siden, begyndte tidligere havdækkede arealer igen at blive tørlagte. Vedbækfjorden blev afskåret fra Øresund og blev til en lavvandet sø, der langsomt groede til og udviklede sig til den tørvemose, Maglemosen, vi kender i dag.

En bosættelse fra stenalderen

Vedbækfjorden var et attraktivt og beskyttet sted at bo for jægerstenalderens mennesker. Langs med de gamle bredder og på tidligere holme har arkæologer fundet mellem 30 og 40 bopladser og gravsteder. Fund af enkeltgrave fra perioden er kendt fra flere steder i landet. Men i 1975 gjorde man et enestående fund på én af holmene, Bøgebakken, vest for Vedbæk Station. Her udgravede arkæologerne for første gang en hel gravplads med 17 grave og skeletter af 22 mennesker. "Vedbækfundene", fra Nordens ældste gravplads, kan ses på Gl. Holtegård Museum.

Langs Strandvejen

Oprindeligt var Strandvejen et simpelt hjulspor, der snoede sig gennem bakkerne og langs stranden til kystens små fiskerlejer. Fra 1630 blev vejen benyttet som postvej mellem København og Helsingør, og i starten af 1700-tallet fik Strandvejen stor betydning for personbefordringen langs kysten og videre til Sverige og Norge. Langs vejen var der 24 privilegerede værtshuse og seks overfartssteder til Sverige.

Den friske havluft og de smukke kystlandskaber tiltrak det københavnske storborgerskab, og fra

1700-tallets midte opførte de en række lystejen-
domme, der i dag er med til at sætte deres for-
nemme præg på Strandvejsmiljøet.
I løbet af 1800-tallet blev det mere folkeligt at ta-
ge på tur til Øresundskysten. Der blev indrettet
pensionater, bygget badeanstalter og badehotel-
ler, og trafikken på Strandvejen blev intensiveret.
Kun strækningen mellem Østerbro og Klampen-
borg var brolagt, mens den øvrige del af vejen sta-
dig var en grus- og sandvej. Hestetrukne ”omni-
busser” og kapervogne hvirvlede sandet op, så
man om sommeren måtte have ”børstedrenge” til
at rengøre frakkeskoder og kjoler for sand og
støv. Det hjalp, da man fandt ud af systematisk at
vande vejen i tørre perioder. For at finansiere ved-
ligeholdelse og vanding af vejen afkrævedes fra
1825-1915 ”bompenge” for strækningen nord for
Hellerup.

Vandvejen langs Øresundskysten

Der blev også transporteret turister ad vandvejen.
Allerede i 1819 blev Danmarks første hjuldamp-
per, ”Caledonia”, indsat til udflugtssejlad fra Kø-
benhavn til Klampenborg. Senere udviklede sej-
ladserne sig til en fast færgeforbindelse til de små
fiskerlejer og havne langs kysten og op til Helsin-
gør.

I slutningen af 1800-tallet har Holger Drach-
mann denne malende beskrivelse af Vedbæk:
*”Vedbæk er bysladder og kedsommelighed overtruk-
ket med den sødlige fernis af asparges, jordbær og
rødgrød. De uundgåelige kystdampere vælter deres*

*Skelet fra
Bøgebakken.
Kvindens hoved
hviler på et
kronhjortegevir.*

Foto: Erik Brinch Petersen, Søllerød Museum

*flom af smågrosserere og damer ud over ”Enrumss
haver” og ”Larsens Hotel”.*

Færgeforbindelsen lukkede først i 1925, hvor kyst-
banen fra 1897 og senere bilerne overflødiggjorde
de gamle hjuldampere.

Bønder og fiskere

De københavnske landliggere mødte en lokalbe-
folkning, der overvejende var bønder. Inde i lan-
det var store skovarealer ryddet for at gøre plads
for middelalderens landsbysamfund, Nærum,
(Gammel) Holte og de tre landsbyer med navn ef-
ter rydningen: Trørød, Søllerød og Øverød.
I Vedbæk var jorden mager og hovederhvervet var
fiskeri.

Parti fra Maglemosen.

Foto: Niels Peter Stilling, Søllerød Museum

Udvalgte seværdigheder

1 Høje Sandbjerg er med sine 85 meter den højeste af bakkerne i området, og fra toppen er der i klart vejr en storslået udsigt. Mod syd kan man se ind over Københavns tårne og spir helt ud til Ferringhuset på Amager. Mod øst ser man mod Maglemosen ud til Øresund, Ven og den skånske kyst.

Akademisk Skytteforening overtog i 1916 en del af Høje Sandbjergområdet, og korpset benytter i dag det indhegnede areal som øvelsesområde.

I 1948 blev selve bakken Høje Sandbjerg fredet og indgår nu som en vigtig del af den store landskabsfredning, Søllerød Naturpark.

2 Villa Høje Sandbjerg ligger mellem skytteforeningens indhegnede areal og Rude Skov.

Villaen blev i 1883 opført af Henriette Barfoed-Pedersen som sommerbolig, og var i 1920-84 indrettet til et børnehjem, der hed "Bethlehem". Huset er i dag privat bolig.

3 Søllerød Naturpark strækker sig fra Kirkeskoven til Vidnæsdam. Rygårds marker og en del af de levende omgivende hegn indgår i "Søllerød Naturpark". Arkitekten Palle Suenson, der 1940-87 boede på Rygård, var initiativtager til landskabsfredningen, der fortsætter op til Rude Skov.

4 Den gamle landsby, **Søllerød**, ligger højt på kanten af en stejl skråning, der falder 35 meter ned til Søllerød Sø. Ved den smukke middelalderkirke ligger gadekæret, landsbyens 38 meter dybe brønd, det gamle landsted Mothsgården fra slutningen af 1600-tallet og Søllerød Kro, hvor der har været udskænkning siden 1677. Fra landsbyen fører den dag i dag en hulvej stejlt ned til søen og Øverød på den anden side af dalen.

5 Gl. Holte landsby er formentlig flyttet til sin nuværende placering i 1600-tallet fra området ved vejen Gl. Holtetoften. Navnet er eneste spor af middelalderlandsbyen Holte. I begyndelsen af 1900-tallet blev de fleste af landsbyens gårde revet ned, men enkelte bygninger fra bondelandsbyen findes stadig.

6 Gl. Holtegård er opført i 1756 af Kgl. Hofbrygmester Lauritz de Thurah, som indrettede

den til sommerbolig. I hovedbygningen vises skiftende kunst- og kulturhistoriske udstillinger, og i en staldlænge er der en permanent udstilling af **Vedbækkfundene** fra Bøgebakken.

7 I historisk tid har **Maglemosen** i lange perioder ligget hen som mere eller mindre uforenlig sump og mose. Men efterhånden som Maglemosen tørrede ud i de højereliggende områder, har de omkringliggende landsbysamfund taget mosen i brug til græsning, høslæt og i mindre grad tørveskær.

For at sikre mosens landskabelige, biologiske og historiske værdier, blev hele Maglemosen med omliggende skråninger på i alt 216 hektar fredet i 1986.

Caroline Mathildestien er en oplagt adgangsvej til store dele af Maglemosen.

8 Trørød Skov, der ligger syd for Maglemosen, har en usædvanlig rigdom af gravhøje – i alt 39. Der er ikke tale om ældre bronzealders store kuplede gravhøje, som vi kender dem fra det åbne land, men om relativt lave høje, som stammer fra yngre bronzealder, ca. 1.000-500 år f.v.t. Gravhøjene er karakteristiske for østkysten af Sjælland. De lave høje er bevaret, fordi området siden bronzealderen har været dækket af skov. Hvis de havde ligget i det åbne, dyrkede landskab, var de for længst pløjet væk.

9 Vedbæk. Indtil sommerturismen gjorde sit indtog, var fiskeri hovederhvervet i Vedbæk. Fra det lille fiskerleje er der kun enkelte gamle bygninger tilbage, blandt andet Fiskerhuset og Strandgården fra 1852. På lige fod med Skovserkonerne måtte Vedbækkonerne hver dag gå eller køre i hestevogn til Højbro for at få afsat fiskene. Da der kom flere og flere landliggere, kunne de dog sælge en stor del af fiskene lokalt.

10 Frydenlund er navnet på et lille jagt- og lystslot, hvis oprindeligt 8-kantede hovedbygning blev opført i 1722 af Frederik IV til hans hustru Anna Sophie. Halvtreds år senere mødtes Chr. VII's dronning, Caroline Mathilde, og hendes elsker, Struense, på Frydenlund. Navnet Mathildestien kan henføres til den vej dronningen fulgte,

når hun kom fra det nu nedrevne Hirschholm Slot i Hørsholm. Frydenlund er fredet og er i privateje uden offentlig adgang.

11 Enrum. I 1731 fik kgl. kammertjener Chr. Jacobi tilladelse til at bygge et lille landhus på et stykke fæsteland, der tilhørte kronen. Han kunne ikke købe jorden, da den var en del af den kongelige vildtbane nord for Jægersborg Hegn. Først 50 år senere lykkedes det en senere ejer, storkøbmanden C.A. de Tengnagel at erhverve jorden. Hans kone tilhørte inderkredsen omkring dronning Caroline Mathilde, hvad der skabte tætte selskabelige forbindelser til Frydenlund. Gennem tilkøb af en række naboejendomme og indretning af et stort romantisk parkanlæg gjorde han Enrum til en af kystens største og mest overdådige lystejeendomme. Der er offentlig adgang til en del af parken og hele skoven omkring Enrum.

12 Bakkehuset har som lyststed rødder tilbage til 1765, hvor højesteretsadvokat P. Balling købte en gård på bakken. Huset er blevet ombygget og

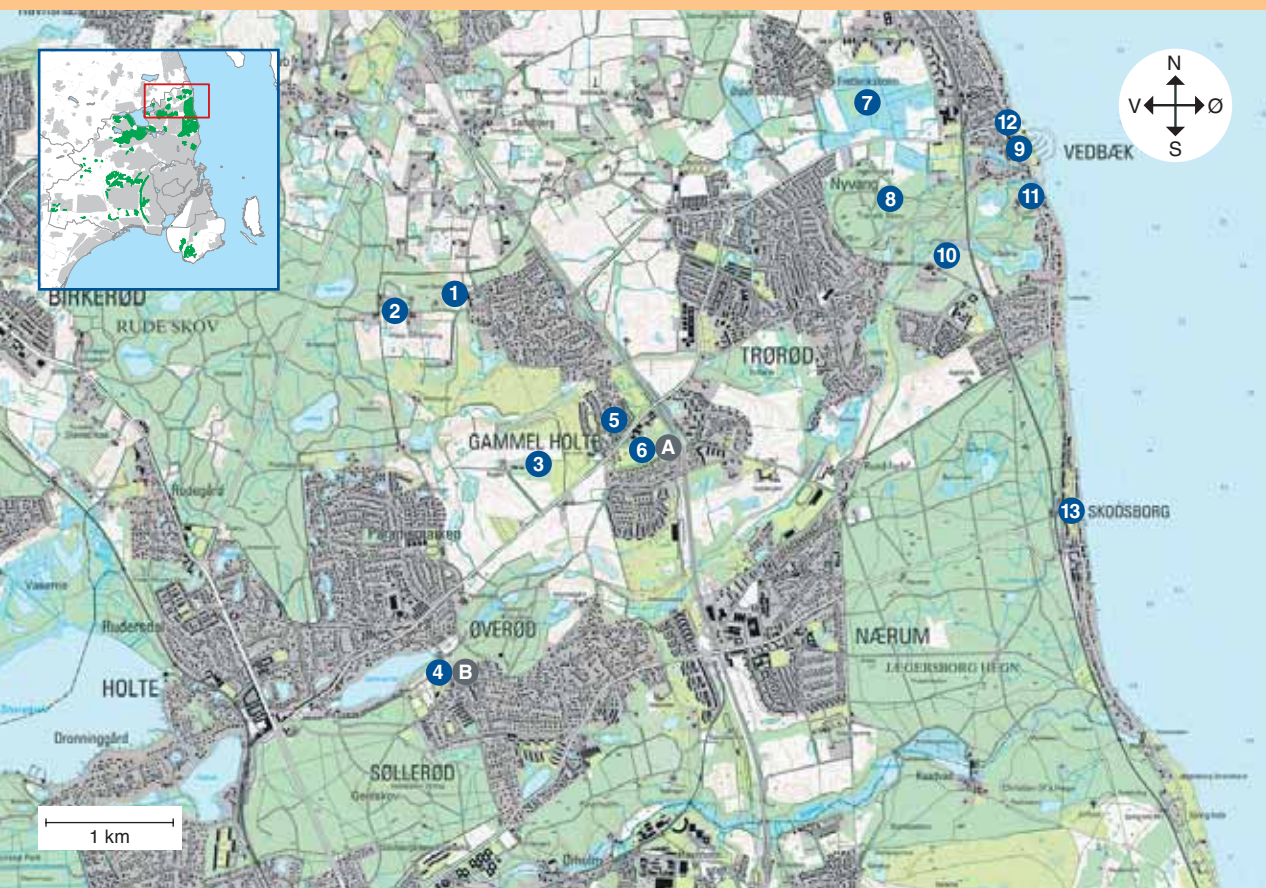
gjort større flere gange og har haft en række ejere inden for embeds-, finans- og den politiske verden. Fra 1811-56 var ejeren etatsråden og finansmanden L.N. Hvidt, der som skibsreder ejede hjuldamperen "Caledonia". Der var ofte en stor selskabelighed på landstederne – mange kunstnere var tiltrukket af Bakkehusets herligheder, bl.a. Chr. Winther, J.L. Heiberg og Oehlenschläger.

13 Skodsborg var oprindeligt to landsteder, Skovsborg og Retraite. Retraite blev fra 1786 til 1970 hjemsted for skiftende industrier: Lædervarer-, oliemølle-, stearinlys-, klæde- og til sidst hattefabrik. Fra sidst i 1800-tallet blev Skodsborg bedst kendt af københavnere som badeby – Skodsborg Badehotel (senere Søbad) og det store Skodsborg Badesanatorium.

A Gl. Holtegård Museum (Vedbækfundene)

B Søllerød Museum (Mothsgården)

Se side 88 for mere information.

Høje Sandbjerg – Rygård Overdrev

Vandreturen følger et varieret og meget kupe- ret landskab, der blev skabt af isen for 20.000 år siden. Bakkerne består af ler og sand, som den fremrykkende is skubbede foran sig. De mange småsøer blev dannet af store isklumper, der langsomt smeltede efter gletscheren trak sig tilbage. Fra Høje Sandbjerg går turen gennem Rude Skov og videre til Rygård Overdrev. Det græsklædte bakkelandskab med enkeltstående egetræer, tjørnebuske, vandhuller og moser tegner et billede af, hvordan det gamle overdrevslandskab så ud.

A Høje Sandbjerg er det højeste punkt i området. Fra toppen af den 85 meter høje bakke er der i klart vejr en storslået udsigt. Mod øst kan man se Ven og den skånske kyst. Mod syd kan man i det fjerne se hen over Københavns tårne og spir – helt til Ferringhøjhuset i Ørestaden. Kirken mod nord er Høsterkøb Kirke. Københavns Amt har givet tilskud til træfældninger, der har skabt udsigtskilerne. Under Englandskrigen i 1801 blev én af **Den Optiske Telegrafs** 20 meter høje master placeret på Høje Sandbjerg. 36 andre master blev opstillet på høje punkter i en linje fra Hundested over København til Kiel. Fra masterne kunne man – gennem et sindrigt system med plader, der kunne vendes – signalere 42.000 tegn og beskeder. Stenen er en trigonometrisk station – et målepunkt for den landsdækkende opmåling af Danmark i midten af 1800-tallet.

B Høje Sandbjerg er en del af **Akademisk Skytteforenings ejendom**. Foreningen fik i 1916 grunden foræret af frk. Henriette Barfred-Pedersen på den betingelse, at Høje Sandbjergs top altid skulle være frit tilgængelig for besøgende. Der er ikke offentlig adgang til skytteforenings øvelsesområde.

C Rude Skov er én af Nordsjællands mest spændende og varierede skove. En stor del er gammel løvskov fra omkring 1900. Terrænet er bakket med mange søer og moser. Kronborg Statsskovdistrikt arbejder på at genskabe nogle af de mange søer og moser, som gennem tiden er blevet afvandet. Løgsø (eller Løjesø) har navn efter den lille fisk, løjen. Søens største dybde er 6 meter. I

det nordøstligste hjørne er der et godt badested. Fiskeri er tilladt i søen.

D Højbjerg er en anden af områdets høje bakker. Fra den 82 meter høje top er der udsigt over Øresund. På vejen passerer en 230 år gammel bevoksning af bøg og eg. Den blev plantet af den tyske forstmand Johan von Langen, der i 1763 blev kaldt til Danmark for at forbedre driften af skovene.

E Stendiget blev bygget for ca. 200 år siden i forbindelse med fredningen af skoven. Bøndernes husdyr skulle holdes ude fra skoven. Stendiget her markerer desuden flere historiske grænser: Grænsen mellem to herreder, to sogne, to kommuner, to amter og to statsskovdistrikter.

F På initiativ af **Rygårds** tidligere ejer, arkitekt Palle Suenson, blev det statsejede overdrev fredet som en del af ”Søllerød Naturpark”. I fredningen indgår også en række private ejendomme. Suenson samlede ved opkøb en del af arealerne under Rygård og solgte dem videre til staten. Fredningen blev gennemført i perioden 1945-75 og består af 28 uensartede små fredninger. De er i dag ved at blive slået sammen til én fredning, der skal sikre områdets naturværdier og forbedre adgangen til de udyrkede arealer.

G Oksemosen er et eldorado for insekter og fugleliv. Ved bredden af mosen er der borde, bænke og en grillplads.

H I **Rygård Fredskov** har Jægersborg Statsskovdistrikt indført ”naturnær skovdrift” med meget begrænsede fældninger. Læg mærke til de gamle bøge og de usædvanlig høje ahorn.

I Den nordlige del af naturparken har givet plads til en **golfbane**, der udnytter det smukke, kuperede landskab.

Med start og slut på P-pladsen på hjørnet af Gl. Holtevej og Høje Sandbjergvej er ruten 5,5 km. Ruten har ikke særskilt afmærkning, men følger eksisterende veje og stier.

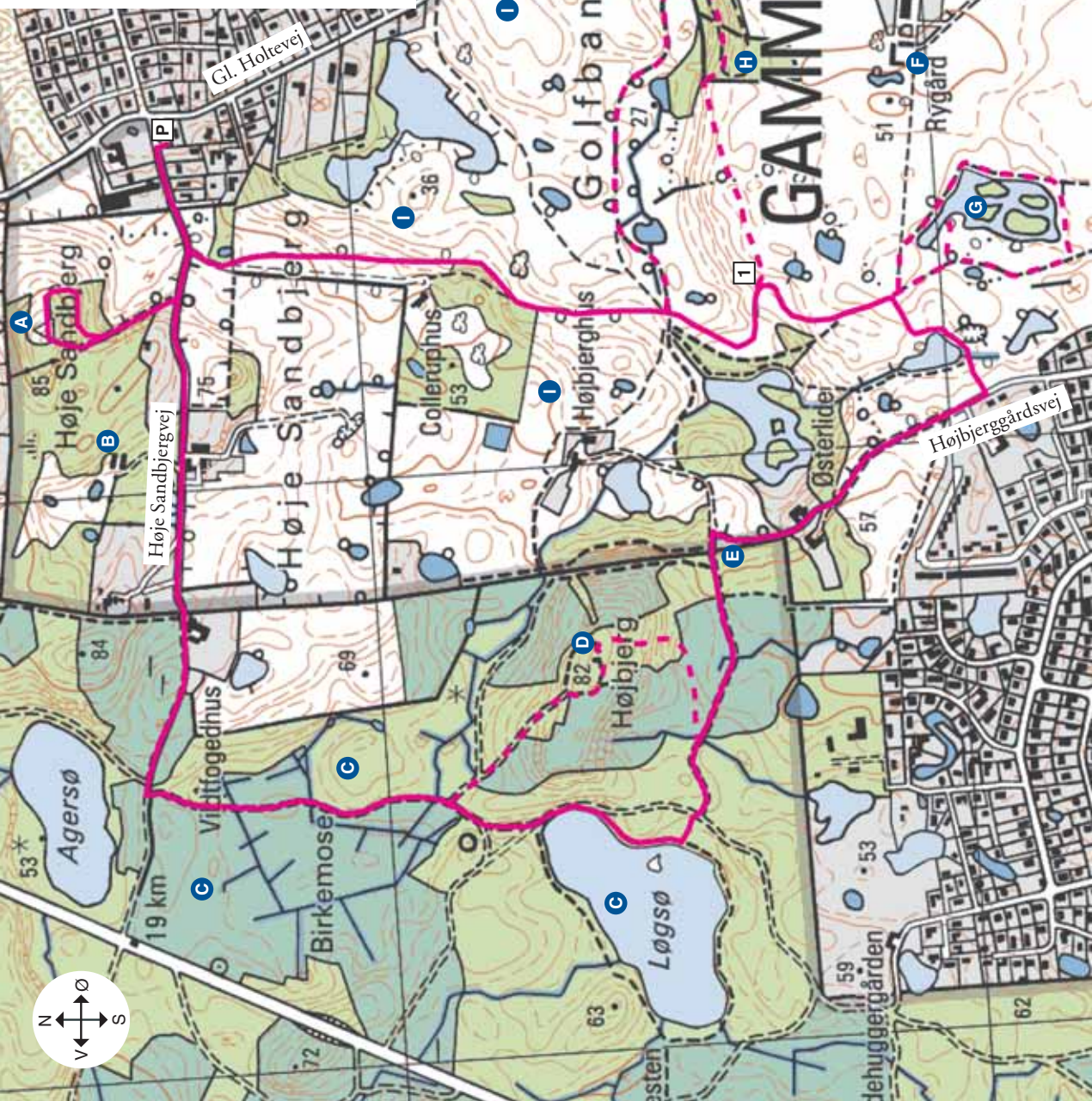
1 For at gå afstikkeren til Rygård Fredsskov skal man igennem lågen i hegnet. Der er ingen egentlig sti, men man kan gå op langs hegnet til endnu en låge ved de store ege. Herfra går det et spor videre til skoven.

— Forslag til afstikker

A Udvalgte seværdigheder

P Parkering

0 250 m

Vedbæks landsteder

Turen går forbi et udvalg af de gamle landsteder langs Vedbæk Strandvej. I 1700- og 1800-tallet opsogte det københavnske aristokrati den friske luft i landskabet omkring det lille fiskersamfund, byggede storslåede villaer og levede et overdådigt liv med stor selskabelighed. Vedbæks fiskere oplevede således hver sommer, hvordan Europas kongefamilier og den russiske zarfamilie ankom som gæster.

A Bakkehuset blev i 1811 købt af bankmand og skibsreder Lauritz Nicolai Hvidt og kom til at danne rammen om familiens sommerliv i over 100 år. I 1915 overtog den hovedrige vekselerer Johan Levin ejendommen. Han opførte den nuværende villa og anlagde en park hvor kun få spor er tilbage: Spejldammen og søen med den kinesiske bro, som anes mellem villahaverne. Bakkehuset er i dag aktivitetscenter og ejet af Søllerød Kommune.

B Stenene i strandkanten er spor efter en **anløbsbro**. Hér lagde landets første dampskib til, indsat på ruten i 1819 og ejet af Hvidt fra Bakkehuset. Ruten København-Helsingør eksisterede frem til 1925 og sparede gennem 1800-tallet mange sommergæster for den støvede tur ad Strandvejen.

C Miramara hørte i slutningen af 1700-tallet til Enrum. I begyndelsen af 1800-tallet overtog toldvæsenet ejendommen og indrettede den til toldsted, for at komme et tiltagende smugleri til livs. De synlige spor fra fortiden er de firkantede fundamenter i murens hjørner efter toldstedets to tårne, som blev benyttet til toldgoods. I dag er huset privatejet.

D Enrum er det største og ældste landsted ved Vedbækkysten. Det første Enrum blev opført i 1731 af den kgl. kammertjener Georg Chr. Jakobi på jord lejet af kongehuset. En senere ejer var storkøbmand Conrad Alexander de Tegnagel, der købte Enrum af kronen. Tegnagel elskede kunst, teater og musik og han var kendt for sine livlige selskaber. Tegnagel lod et nyt Enrum opføre og anlagde en storslået stemningspark. I 1845 købte lensgreve Chr. Danneskiold-Samsøe

fra Gisselsfeld stedet og opførte det nuværende Enrum i engelsk stil. Lensgreven opholdt sig på Enrum hver sommer, hvor kongefamilien og den russiske zarfamilie var blandt husets gæster. I dag er Enrum firmadomicil.

E Enrum Park blev, sammen med det karakteristiske terrasseanlæg, anlagt af Tegnagel i tidens svulstige, sentimentale stil, som var et opgør med barokkens strenge linjer. Naturligt voksende træer, søer og rislende vandløb skulle stemme indet til ro og idyl. Figurer, mindesmærker, miniaturefæstninger, grotter og eneboerhytter skulle overraske og forundre. Under Danneskiold-Samsøes ejerskab blev parken renoveret i 1800-tallets romantiske stil, hvor naturen var fremherskende og de fleste attrapper barberet væk.

F Tegnagel rejste monumentet **Karl 12.s Kilde**, som minde om dengang svenskekongen forsynede sig med vand fra kilden, efter at have landset sin hær på Humlebæks kyst i år 1700. Kilden gav vand til Enrums husholdning, men er i dag udtørret.

G Ruinen og muren er resten af Danneskiold-Samsøes **orangeri, drivhus og mistbænke**, der blev nedlagt omkring 1930.

H Enrumdam er den største sø langs Strandvejen. Dens idyl giver et billede af den tidligere parks romantiske natur.

I Rolighed var oprindeligt et stort, smukt træhus, opført i 1794 som sommerresidens for den norske embedsmand Carsten Anker. Fra 1855 til 1958 var huset ejet af Ludvig Grøn, indehaveren af Københavns første stormagasin, Det Grønke Handelshus. Den nuværende villa blev opført i 1927. I dag er Rolighed kursuscenter.

J Vedbæk Kirke blev i 1923 sognekirke. Den var bygget som kapel i 1871, finansieret af Hvidt familien fra Bakkehuset og Grøn familien fra Rolighed.

K Wevers Vase er ét af Tegnagels monumenter, rejst til minde om vennen og kompagnonen Casper Wilhelm Wever.

Vedbæk Station

Stationsvej

Gøngehusvej

Hotelstien

Olesvej

1

Holmvej

Trørødvej

A

F

G

E

2

B

C

D

E

K

Strandvejen

H

3

4

I

J

Egemosen

Enrumvej

Enrum

Dørhus

Rolighed

Lokesho

Turen starter og slutter ved Vedbæk Station og er på 5 km. Ruten har ikke særskilt afmærkning, men følger eksisterende veje og stier.

- 1 Fortsæt ad Olesvej til Hotelstien, hvor der går en sti til højre.
- 2 Gå gennem lågen ind på græsplænen, følg skovbrynet ca. 50 meter og gå derefter ad stien til højre ind i skoven. Den øvrige del af plænen og arealet omkring Enrum er privat område, hvor der ikke er offentlig adgang.
- 3 Gå ad stien til venstre langs Enrumdam.
- 4 Følg stien gennem kirkegården langs hegnet og gå ud ad den første låge.

A Udvalgte seværdigheder

Privat område

Station

0 250 m

Vaserne – Frederikslund Skov ved Holte

Vandreturen i Vaserne, langs Furesø og gennem Frederikslund Skov hører til blandt de smukkeste i Københavns nordegn. Fra Christian Winthers Sti har man en flot udsigt ud over Furesøs nordøstlige del – Store Kalv. Fra søen bevæger man sig ind i Vasernes næsten mangroveagtige sump med et rigt plante- og fugleliv, for til sidst at vandre under høje bøgetræer tilbage mod Holte. Man bevæger sig i grænselandet mellem de to kommuner: Søllerød og Birkerød, som i 2007 smelter sammen under navnet – Rudersdal.

A Ellesump er en særlig form for skov, som tidligere fandtes ved næsten alle søer, åer og mosestrækninger. Afvanding af sumpede områder og rydning af elletræerne har imidlertid medført, at ellesumpen er blevet en sjælden skovtype. Rødellen er tilpasset livet i vand, og som det eneste danske træ kan elletræet vokse med rødderne permanent vanddækkede. Nogle af træerne langs Christian Winthers Sti har flere stammer, fordi de har været udsat for ”stævning”, hvilket vil sige gentagne nedskæringer lige over roden. Fra roden er nye stammer vokset ud. Sandsynligvis har træerne senest været brugt til brændsel under 2. verdenskrig. Når træet fældes er veddet først hvidt, men ændrer hurtigt farve til rødt – heraf navnet rødell.

B Furesø. Fra den lille træbro er der en fin udsigt ud over den del af Furesø, som kaldes Store Kalv. Året rundt kan man iagttage forskellige fugle på søen. I sommerperioden ses den elegante fjorderne styrtdykke efter fisk, og flere steder på vandet ligger der toppet lappedykker i smågrupper af voksne og unger. I vintermånederne er Store Kalv et godt sted at kikke på andefugle, som for eksempel troldand, hvinand og stor skallesluger, der kan raste i hundredvis. Siden 2003 er der sket en storstilet restaurering af Furesø. Dels pumpes der ilt ud til bunden af søen, dels opfiskes der tonsvis af småfisk, som æder dafnier og andre smådyr. En stor bestand af smådyr er vigtig, fordi de begrænser mængden af alger, som gør vandet uklart. Målet er at forbedre vandkvaliteten i Furesø i løbet af en årrække. *Se også informationstavlen ved Holte Roklub.*

C Fugle i sumpen. Ellesumpen er levested for mange planter, svampe, insekter og fugle. I forårs-

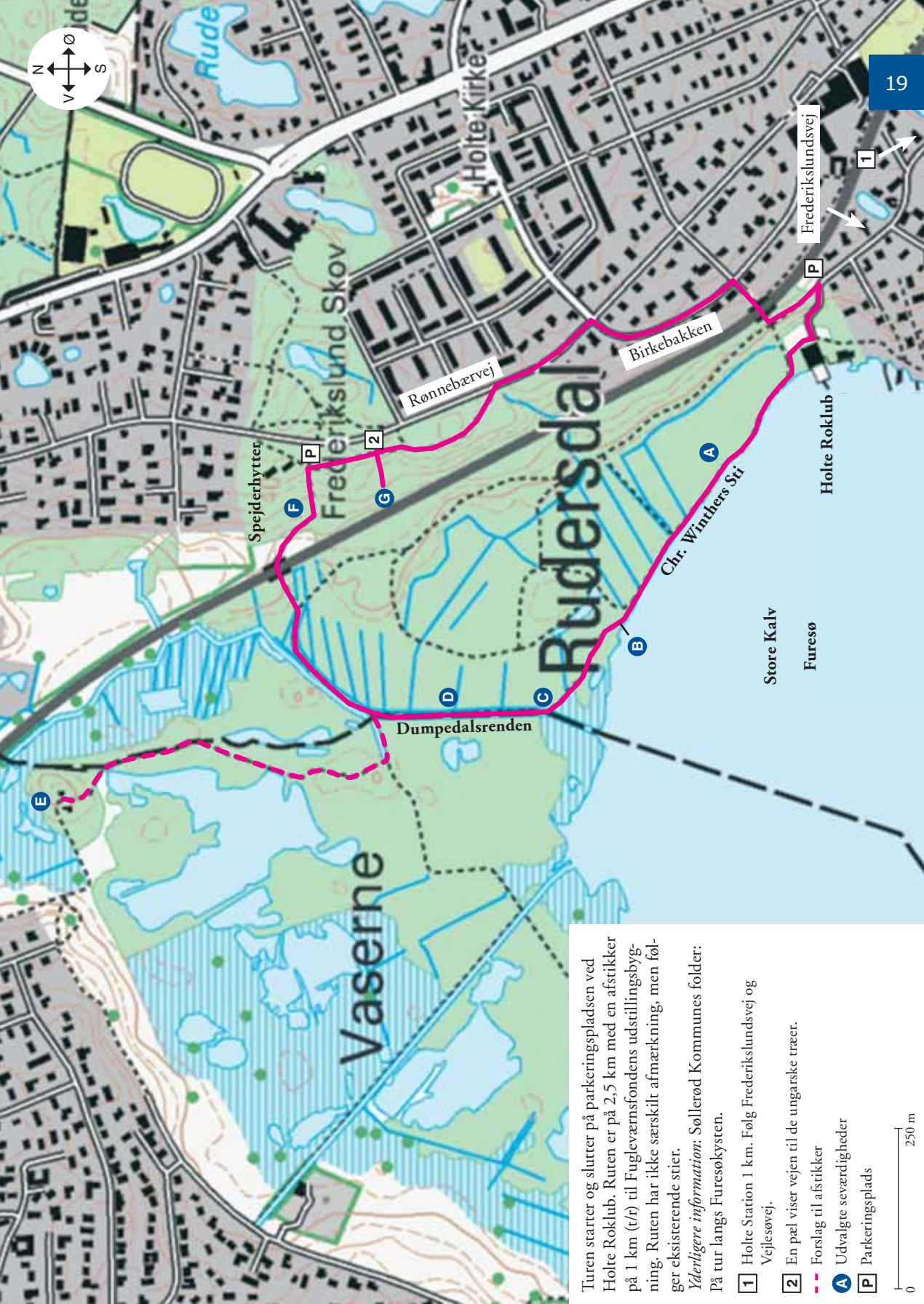
perioden kan man om natten, høre de ejendommelige, griseagtige hyl fra sumpens mest sky beboer: vandriksen. Den er i familie med rørhønen, men er noget mindre og har et langt, tyndt, rødt næb. Netop ved dette sted er chancerne gode for at høre vandriksen. Om dagen er det værd at holde øje med spættehullerne i de ældste af elletræerne. Foruden den store flagspætte findes også den langt sjældnere lille flagspætte. I det hele taget er skoven rig på fugle, som yngler i huller i træerne, for eksempel: træløber, fluesnapper, spætmejs, blåmejs og musvit. Søllerød Kommune friholder en rydning i elleskoven, som en udsigtskile fra en mindesten i Frederikslund Skov.

D Dumpedalsrenden udspringer i Rude Skov og ender efter en kort tur i Store Kalv. I vandløbet vokser blandt andet vild brøndkarse, der har små, hvide blomster, samt den op til 1,20 meter høje gul iris. Langs vandløbet ses springbalsamin, som også har store, gule blomster.

E Udstilling om Vaserne. Det kan anbefales at tage denne lille afstikker fra ruten, for at besøge Fugleværnsfondens pavillon. Her er fin formidling for både børn og voksne om fuglelivet og naturen i Vaserne. 14 hektar af det spændende moseområde ejes og passes af Fugleværnsfonden med det formål at tiltrække flest mulige fugle. En af stedets mest karakteristiske fugle i perioden maj-juni er nattergalen.

F Frederikslund Skov er en smal strimmel løvskov, som ligger på det skrånende terræn ned mod Furesø og gennemskåret af S-togsbanen mellem Hillerød og København. Navnet Frederikslund kan henføres til landstedet af samme navn, som storkøbmand de Coninck opførte i 1802-04 til sin søn Frederic. Landstedet ligger på Frederikslundsvej og er i privateje.

G De ungarske træer – kaldes to høje bøgetræer, som står tæt på jernbanen. I træernes bark har ungarske soldater indridset symboler og sætninger, mens de opholdt sig hér under 2. verdenskrig. Ungarerne, som var under tysk kommando, havde til opgave at bevogte jernbanen mod sabotage fra modstandsbevægelsen. *Læs nærmere på den opsatte informationstavle.*

Turen starter og slutter på parkeringspladsen ved Holte Roklub. Ruten er på 2,5 km med en afstrækker på 1 km (t/t) til Fugleværnsfondens udstillingsbygning. Ruten har ikke særskilt afmærkning, men følger eksisterende stier.

Yderligere information: Søllerød Kommunes folder:
På tur langs Furesøkysten.

- 1** Holte Station 1 km. Følg Frederikslundsvej og Vejesøvej.
- 2** En pæl viser vejen til de ungarske træer.
- - Forslag til afstikker
- A** Udvalgte seværdigheder
- P** Parkeringsplads

Vedbæk – Grisestien – Bøllemosen

Cykelturen begynder og slutter ved Vedbæk Station, og er en smuk og skovrig rundtur i den nordligste del af Københavns Amt. En del af ruten forløber på Grisestien, som er det gamle jernbanespor mellem Nærum og Vedbæk, hvor skinnebussen ”grisen” kørte i perioden 1900 til 1920. Turen kan cykles på under en halv time, men nyd den og stop ved nogle af de udvalgte seværdigheder, der beskrives her i folderen. Eftermiddagskaffen kan indtages ved bålpladsen i Jægersborg Hegn eller med udsigt over Bøllemosen.

A Frydenlund var oprindelig et jagt- og lystslot, der fra slutningen af 1600-tallet til 1793 tilhørte kongefamilien. Siden har ejendommen været i privateje. Én af Frydenlunds mange ejere var Victor Borge. Fra stien kan man ane hovedbygningen, som ligger næsten skjult bag hække og mure.

B Mathildestien blev anlagt i 1770'erne som en vej, der skar gennem Maglemosen. Vejen forbandt Hirschholm Slot i Hørsholm med Frydenlund, hvor Christian VII's dronning, Caroline Mathilde, i perioder opholdt sig sammen med sin elsker Struense, der var kongens livlæge.

C Naturpleje. I dalen vest for Grisestien går der får og kreaturer og græsser. De er ”naturplejere”, som skal hjælpe med at holde bjørneklo, buske og andre høje planter nede. På den måde skabes en lys og åben eng med mange planter og insekter. Københavns Amt har givet økonomisk støtte til projektet, som også omfatter nye vandhuller til padden og andre dyr.

D Jægersborg Hegn var oprindelig en del af Dyrehaven, men blev i 1832 udskilt som en skov, hvor hjortevildtet blev udelukket. I dag er Jægersborg Hegn en tæt løvskov, domineret af bøgetræer, der får lov til at vokse sig større end i en normal produktionsskov. Hist og her er islæt af forskellige slags nåletræer, blandt andet de 35 meter høje lærketræer på begge sider af stien. Det er ”Rundforbilærkene”, der blev plantet i 1876 og er berømmet for deres lige stammer.

E Bøllemosen er en naturperle i det Nordsjællandske område. Her vokser sjældne planter som soldug, tranebær og mosebølle – heraf navnet på mosen. I 1880'erne holdt der en bande vagabonder til, som terroriserede omegnen. De blev kaldt ”bøllerne”, som senere er blevet et udtryk for den slags folk.

F Gravhøj og rævegrav. Inde mellem de store douglas-graner ligger der to gravhøje tæt på hinanden. De synes ikke af meget, men prøv at gå rundt om dem og find hullerne til rævegraven. Duft – om der skulle være en ram lugt fra ræven!

G Kikhanerenden løber under Kystbanen og videre gennem Enrum til Øresund. Det 5,5 kilometer lange vandløb er for nogle år siden blevet restaureret. Nye slyngninger er kommet til, og der er lagt sten og grus ud for at give fiskene bedre yngleforhold. Bemærk de flotte granitsten ved underføringen under jernbanen.

H Enrum. Læg mærke til det fine stendige inde i skoven. Bag diget ligger Enrum, der er en af de store lystejeendomme, som det københavnske borgerskab i 1700- og 1800-tallet lod opføre langs med Øresundskysten. Enrum er privatejet, men der er offentlig adgang til den smukke skov, som strækker sig ud til Strandvejen.

Turen er 8 km og forløber hele vejen på et fast underlag af asfalt eller grus. Ruten har ikke særskilt afmærkning, men følger eksisterende veje og stier.

- 1 Umiddelbart efter broen over Gøngehusvej, køres tilbage til vejen og man trækker cyklen under jernbanebroen til Grisestiens begyndelse.
 - 2 Når man er kommet igennem den lille røde skovport, holdes til højre langs granskoven.
 - 3 Stå evt. af cyklen her og følg stien ned til Bøllemosen. Der er bord og bænke.
 - 4 Bålplads med bord og bænke.
- A** Udvalgte seværdigheder
- Station

0 500 m

Skodsborg – Holte

Turen fra Skodsborg til Holte går gennem et meget smukt og bakket landskab i den nordligste del af Københavns Amt. Det meste af ruten ligger i en dalsænkning, som blev skabt af smeltevand under sidste istid. På første del af turen cykler man under trækronerne i Jægersborg Hegn. Så følges det lille vandløb Kikhanerenden til sit udspring ved Attemosevej. Gennem Søllerød Kirkeskov går det op og ned ad bakke, og et par gange er det nødvendigt at stå af for at trække cyklen. Sidste del af turen er langs den smukke Søllerød Sø og gennem den nordligste del af Geelskov.

A Bøllemosen er en naturperle i det Nordsjællandske område. Her vokser flere sjældne planter blandt andet soldug, tranebær og mosebølle – heraf navnet på mosen. I 1880'erne holdt der en bande vagabonder til, som terroriserede omegnen. De blev kaldt "bøller" – en betegnelse, der senere er gledet ind i det danske språk.

B "Rundforbi-lærkene" kaldes de op til 35 meter høje lærketræer, som står på begge sider af vejen. De blev plantet i 1876 og er berømmet for deres lige stammer.

C På Kikhaneengen går der får og heste. De hjælper til med at holde bjørneklo og andre høje planter nede, så det åbne landskab bevares. Lige syd for engen ligger Kikhanerenden, der har sit udløb ved Vedbæk.

D Kikhanerenden har sit udspring i bakkerne mod øst. Zig-zag slyngningerne på vandløbet skyldes Søllerød Kommunes restaureringsprojekt fra 1989-90. Indtil da var Kikhanerenden i mange år belagt med fliser, og vandet var meget belastet af spildevand. Men så blev det besluttet at forbedre åens tilstand, så ørreder og andre fisk igen kunne leve der. Udledning af kloakvand til vandløbet blev stoppet og fliserne taget op. Samtidig blev åen gjort smallere og den fik nogle af sine naturlige slyngninger tilbage. For at forbedre vandstanden i åen, får den nu tilført oppumpet grundvand fra nogle forurenede grunde i Nærum industriområde. Vandet bliver renset inden det

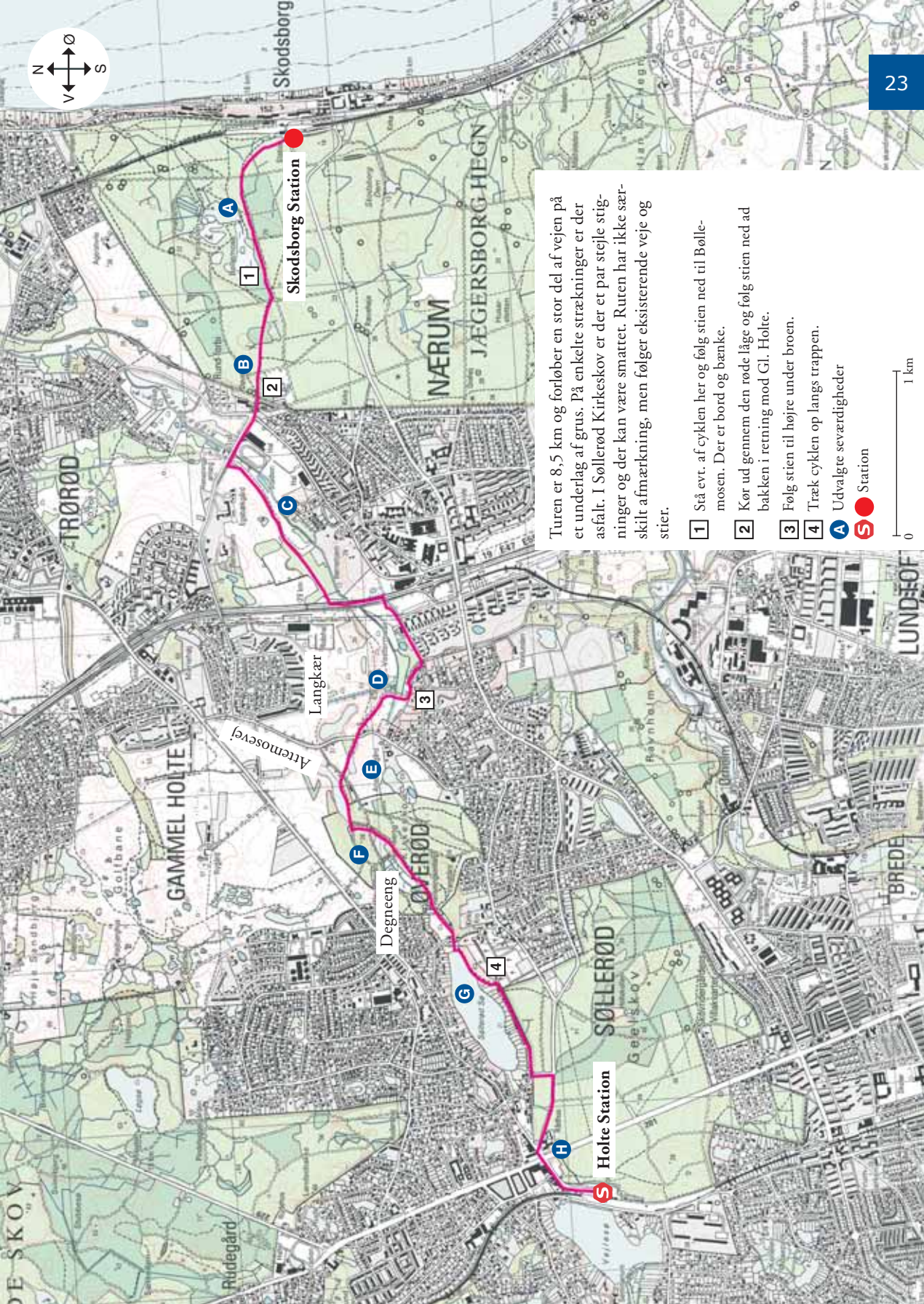
pumpes ud gennem brøndringen, som ses lige ved åen. Københavns Amt står for dette projekt.

E Et åbent landskab med søer, bakker, hestefolde og levende hegn, med gamle ege og bøge, kendetegner dette meget smukke sted på ruten. Attemosevej bugter sig som en hulvej gennem landskabet. Frem til midten af 1700-tallet var den en af de vigtigste veje til Nordsjælland. I Langkæret på østsiden af vejen kan man mod betaling fiske efter udsatte ørreder.

F Søllerød Kirkeskov tilhørte i sin tid kirken, men nu er den overgået til Jægersborg Statsskov-distrikt. Indtægter fra skoven var tidligere med til at betale præstens løn – degnen og klokkeren kunne hente brændsel. Stednavne som Degneengen og Klokkerens Hus vidner om den tid. Inden for en kort årrække vil Degneengen blive omdannet til en sø, i forbindelse med, at rensningsanlægget i skovens vestlige ende bliver nedlagt.

G Søllerød Sø er en forholdsvis dyb sø med 8,5 meter på det dybeste sted. På den lille eng øst for søen lå engang Sodal Dampvaskeri med 100 ansatte. Bygningerne er nu forsvundet og Søllerød Kommune er ved at etablere nogle underjordiske bassiner til spildevand. Fra engen kan man lave en afstikker ad Søbakkevej – op gennem en gammel og stejl hulvej til Søllerød. Her er der mange interessante steder at besøge blandt andet Søllerød Museum, kirken og kroen.

H Kongevejen var i sin tid forbeholdt kongen, der brugte den som rejsevej mellem København og Frederiksborg eller Kronborg. I midten af 1700-tallet blev den bygget om til offentlig vej, hvor man mod betaling kunne færdes. Betalingen fandt sted ved en bom, som stod dér, hvor Kongevejen i dag krydser Øverødvej. Bommen blev som den sidste betalingsbom i Danmark nedlagt i 1915.

Turen er 8,5 km og forløber en stor del af vejen på et underlag af grus. På enkelte strækninger er der asfalt. I Søllerød Kirkeskov er der et par stejle stigninger og der kan være smattet. Ruten har ikke særskilt afmærkning, men følger eksisterende veje og stier.

- 1** Stå evt. af cyklen her og følg stien ned til Bølle-mosen. Der er bord og benke.
 - 2** Kør ud gennem den røde låge og følg stien ned ad bakken i retning mod Gl. Holte.
 - 3** Følg stien til højre under broen.
 - 4** Træk cyklen op langs trappen.
- A** Udvalgte seværdigheder
S Station

Fra Københavns nordegn slotte og landsteder

I 1600- og 1700-tallet var store dele af den københavnske nordegn dækket med skov, der tilhørte kronen. Her arrangerede skiftende konger storslåede jagter. Der blev hugget skydelinier i skovene, indrettet dyrehaver, anlagt jagtveje og bygget lystslotte, der kunne huse de kongelige selskaber.

I løbet af 1700- og 1800-tallet fulgte hovedstadens absolutte overklasse efter.

Adelen, de øverste embedsmænd og kapitalstærke forretningsmænd overtog store parceller af krongodset og indrettede sig med palæer og fornemme lystejen-domme.

I samme periode kom Nordegnens natur til at spille en helt anden rolle. Med baggrund i Mølleåens store og stabile vandføring blev Mølleådalens centrum for nogle af Danmarks første industrivirksomheder.

Landskab og natur

På trods af byudviklingen sætter de mange skove stadig deres præg på Nordegnen. De fleste af skovene er meget gamle og har derfor et varieret plante- og dyreliv. Specielt er naturen enestående i Jægersborg Dyrehave – både fordi træerne her har fået lov til at stå til de segner og på grund af hjortenes uafbrudte græsning gennem flere hundrede år.

Andre særlige træk ved Nordegnens natur er de store søer og en række dybe dale, der tilfører landskabet variation og dramatik. Dalene har stor betydning for dyre- og plantelivet, fordi de skaber en naturlig forbindelse mellem områdets skove, søer og moser.

Næsten alle Nordegnens naturområder er beskyttet, bl.a. af store sammenhængende fredninger. Af særlig biologisk interesse kan nævnes Brobæk Mose ved Gentofte Sø og Lyngby Åmose, der begge har et helt specielt miljø med flere sjældne planter.

Kongernes jagter

Gennem middelalderen var jagten ejet af kongen og adelen. Særlig interesse havde kongerne i det skovrige Nordsjælland, der lå i bekvem afstand fra hovedstaden.

Fra midten af 1600-tallet indførtes den såkaldte parforcejagt, hvor store jagtselskaber kunne opleve jagten som en teaterforestilling. Når man med hunde havde opsporet et stykke vildt, blev der givet signal til jægerne, der til hest, med et halsende hundekobbel foran sig, forfulgte dyret, til det segnede. Nu kunne jagtherren aflive det udmæt-

tede dyr med sit korte sværd. Jagtselskabet bestod også af et større antal tilskuere, der fra åbne kareter eller pavilloner kunne betragte jagtsceneriet. For bedre at kunne følge med i dramaet var tilskuerne placeret på et sted, hvorfra ryddede spor strålede ud til alle sider. I flere skove, bl.a. i Hareskoven og i Dyrehaven, kan man stadig se disse stjerneforløb af skovvejene. Også Femvejen i Ordrup er en sådan jagtstjerne.

Dyrehaverne

Normalt var der ikke hegn omkring kronens store jagtarealer. Men udvalgte steder indhegnedes mindre skovstykker – dyrehaver – så man kunne sikre en mere intensiv pleje af vildtet. På det areal, der i dag er Charlottenlund Skov, havde Christian IV allerede i 1622 anlagt en lille dyrehave. I 1669 indrettede Frederik III den store Jægersborg Dyrehave, der af den meget jagtinteresserede Christian V blev udvidet til også at omfatte det nuværende Jægersborg Hegn.

Kongernes slotte

Jagterne og skovenes smukke beliggenhed i nærhed til hovedstaden inspirerede kongemagten til at opføre en række jagt- og lystslotte. Disse slotte blev centrum for den selskabelighed, der hørte til de store parforcejagter. Her kunne de mange fornemme deltagere og tilskuere til jagterne bispises og indkvarteres.

Nogle af disse jagtslotte findes endnu: Charlottenlund Slot midt i Charlottenlunds lille dyrehave og Eremitageslottet, hvor jagtselskaberne kunne

indtage deres måltider med en storslået udsigt over jagtterrænet og Øresund. Andre slotte er revet ned, bl.a. et lille jagtslot ved Frederiksdal. Det store Jægersborg Slot forfaldt og blev revet ned i 1761 – kun staldbygningerne er bevarede som en del af Jægersborg Kaserne.

Jagtvejene

For at kongen, hoffet og jagtselskaberne kunne befordres hurtigt og behageligt mellem slotte og jagtområder, blev der anlagt en række snorlige jagtveje, hvoraf flere kan genfindes i nutidens vejforløb, f.eks.: Ordrup Jagtvej, Vilvordevej, Nybrovej og den lange Jægersborg Allé, der forbandt Jægersborg Slot med den lille dyrehave og slottet i Charlottenlund.

Adelens og embedsstandens slotte

I kongernes fodspor fulgte hurtigt adelen, de højst rangerende embedsmænd og hovedrige forretningsfolk, der i 1700- og begyndelsen af 1800-tallet indrettede sig i Nordeggen med palæer og fornemme lystejeendomme. Det var ikke længere jagterne, men de smukke omgivelser og den friske luft, der tiltrak aristokratiet. København var jo dengang klemmt inde bag voldene, og luften var tung og usund i den overbefolkede, ukloakerede by. Samtidig var man påvirket af europæiske filosofers nye tanker om naturens renhed og skønhed.

Selv om disse landsteder var store pragtbygninger, blev mange af dem kun brugt om sommeren, som et ”maison de plaisir”. Vinterhalvåret tilbragte man i palæer eller herskabslejligheder inde i København. Gehejmeråd og udenrigsminister J.S. Schulin flyttede f.eks. hvert forår sin familie og hele husholdningen med 10 vognlæs fra sit palæ i Bredgade til sommerslottet, Frede-

Eremitageslottet.

Foto: John Jøelbo

Foto: Sten Møslund

Landstedslandskab ved Bagsværd Sø.

riksdal. Ud over de lokalt ansatte havde man med sig 20-30 tjenende ånder fra skolelærere til lakajer. Ud over husholdningen måtte der 15 gartnere og medhjælpere til for at passe slottets store parkanlæg.

I mange af lystejeendommene var parkerne en vigtig del af anlægget. Næsseslottets park var berømt i samtiden for, at man havde indført romantiske elementer i tidens ellers stive barokke haveanlæg. Her var kunstige ruiner og grotter, lysthuse, obelisker og monumenter, der skulle give beskueren overraskelser og skabe forundring og eftertanke.

Industriens vugge

Samtidig med opførelsen af de mange slotte og landsteder foregik der i Nordeggen et helt andet udviklingsprojekt. Også her var det en heldig kombination af store naturressourcer og nærheden til hovedstaden, der satte gang i udviklingen. Helt tilbage til middelalderen lå der i Mølleå-dalen en række kornmøller, der udnyttede åens store og stabile vandkraft. I 1500-tallet var man begyndt at lave krudt i Ørholm Mølle og papir i Strandmøllen. Men i midten af 1600-tallet blev alle 8 møller fra Lyngby til Øresund til små industrimøller, ikke mindst fordi kongemagten havde brug for våben og krudt til tidens store krige. Da den moderne industrialisering satte ind i første halvdel af 1800-tallet, havde Mølleåens små virksomheder med deres gode beliggenhed og erfarne arbejdsstyrke allerede et forspring og kom til at føre an i industrialiseringen.

Ved alle de 8 møller er der i dag opsat informationstavler, der tegner et billede af møllernes historie og mangeartede produktion af bl.a. krudt, mønter, papir, klæde, søm, knive, værktøj, hestesko, kunsthæder, kobberplader og messingvarer.

Udvalgte seværdigheder

1 Frederiksdal Slot. I 1668 købte Frederik III Hjortholm Mølle og byggede et lille jagtslot, hvis fundament kan ses på bakken ved traktørstedet ”Den gamle have”. Kongen havde planer om at bygge et større slot med tilhørende barokhave nede ved Mølleåen. Planerne blev opgivet ved kongens død i 1670.

Gehejmeråd J.S. Schulin modtog for sine fortjenester Frederiksdal af Christian VI, og opførte et slot og anlagde en park ved Mølleåen. Parken var mindre og havde en anden placering end det anlæg, som kronen aldrig havde fået gennemført. Hovedbygningen blev færdiggjort i 1745 og blev én af hofbygmester Nicolai Eigtveds smukkeste bygningsværker. Frederiksdal er stadig i Schulin-familiens eje.

2 Charlottenlund Slot. Frederik III opførte 1690 et lille jagtslot, Gyldenlund, midt i den gamle dyrehave. Christian VI forærede slottet til sin søster, Charlotte Amalie, der i 1730-33 byggede et nyt og større slot – Charlottenlund – hvor hun boede hver sommer. Senere blev slottet ombygget og huser i dag Danmarks Fiskeri- og Havundersøgelser.

3 Sorgenfri Slot blev opført i 1705-06 som landsted for greve Carl Ahlefeldt. Fra 1730 var landstedet i kongefamiliens eje og i 1743-44 lod Kronprins Frederik (V) kaval- og staldbygningen opføre efter tegninger af arkitekt Laurids de Thurah. I 1756 forestod Thurah også en fuldstændig ombygning af hovedbygningen. I 1789 lod arveprins Frederik slottet ombygge til dets nuværende udseende. I slutningen af 1800-tallet blev slottet restaureret af F. Meldahl, der også opførte en glasveranda ved gårdfacaden. Sorgenfri Slot ejes i dag af staten, men er stillet til rådighed for kongefamilien. En del af parkområdet, der er indrettet som en skovklædt naturhave i engelsk stil, er tilgængelig for offentligheden.

4 Eremitageslottet er placeret på Eremitageslettens højeste punkt og den smukke barokbygning tager hele det pragtfulde landskab i besiddelse. Jagtslottet, der blev opført i 1734-36 for Christian VI med Lauritz de Thurah som arki-

tekt, erstattede et 2-etagers bindingsværkshus, som Christian V havde opført i 1694 i den nye dyrehave.

5 Bernstorff Slot blev i 1759-65 opført af udenrigsminister, greve J.H.E. Bernstorff, der omgav sin stilrene hovedbygning med et storslået parkanlæg. Bernstorff havde af kongen fået overdraget landsbyerne Gentofte, Vangede og Ordrup og blev en foregangsmand for de senere landboreformer ved at ophæve fæstebøndernes hoveri og udskifte deres jorde. Også dette slot har været i kongehusets eje, men i dag benytter Beredskabsstyrelsen bygningerne, og parken er åben for offentligheden.

6 Frieboeshvile blev opført ved Prinsessestien i midten af 1700-tallet som bolig for general Frieboe. I landstedets have ligger der et gravsted for general Frieboe og hustru. De fredede bygninger er i dag Lyngby-Taarbæk Kommunes Stadsarkiv.

7 Sophienholm er opkaldt efter hustruen til generalpostamtchef og senere dronningens hofchef, Theodorus Holm de Holmskjold, der byggede landstedet i 1779. I 1805 blev den gamle bygning skiftet ud med den nuværende klassicistiske hovedbygning. I dag ejes Sophienholm af Lyngby-Taarbæk Kommune, der bruger den til restaurant og skiftende kunststillinger.

8 Aldershvile blev opført af Sophienholms ejer, T.H. de Holmskjold på den anden side af Bagsværd Sø. Da den statelige hovedbygning brændte i 1909, var den ejet af den velhavende og excentriske ”Grevinden af Bagsværd”. I dag står den udbrændte ruin stadig i den smukke park, der er ejet af Gladsaxe Kommune og er åben for offentligheden.

9 Næsseslottet blev opført som sommerresidens for skibsreder og storkøbmand Frederick de Coninck i 1783. Om vinteren boede han i Moltkes palæ i Bredgade. De Coninck havde købt den gamle Dronninggård, der i 1661 var opført af Frederik III's dronning, Sophie Amalie. Til erstatning for det gamle, forfaldne og delvist udbrændte slot byggede han en ny slotsbygning ude

på næsset ved Furesø. Til slottet blev der anlagt et storslået parkanlæg. Noget af parken var et barokpræget anlæg med lindealléer, men den største del var et romantisk, engelsk parkanlæg med importerede eksotiske træer og maleriske udsigter. Næsseslottet er i dag privatejet, men der er offentlig adgang til parken.

10 Marienborg, der nu er statsministerens repræsentationsbolig, blev opført 1785 som sommerbolig for viceadmiral Olfert Fischer, der var direktør for Asiatisk Kompagni. Olfert Fischer var far til den søhelt (af samme navn), der omkom i 1801 under slaget på Rheden.

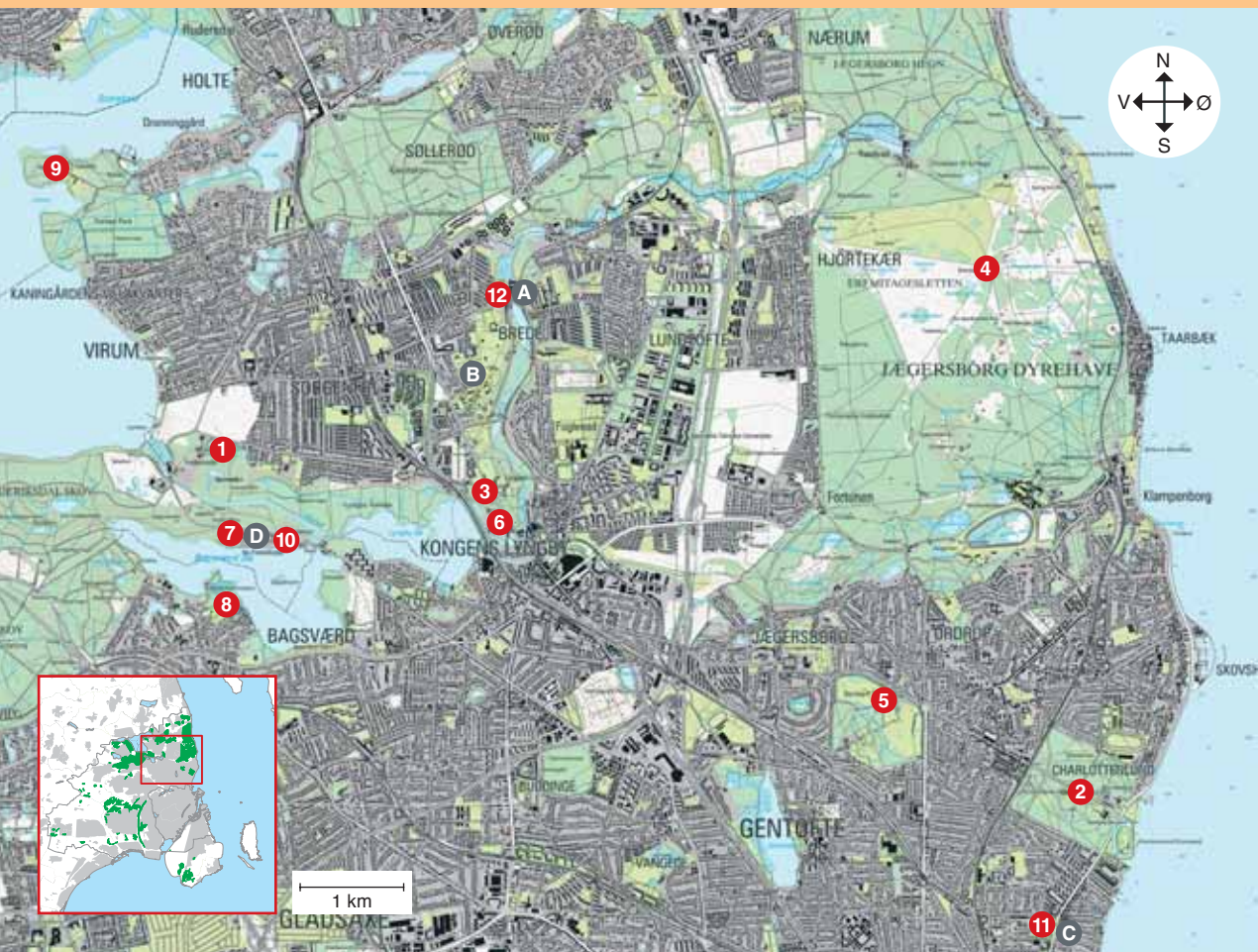
11 Øregård blev opført i 1806 af storkøbmanden J. Søbøtke med J.J. Ramée som arkitekt. Øregård er i dag museum og huser blandt andet Gentofte Kommunes historisk-topografiske samling.

12 Brede Værk udviklede sig til det største fabriksanlæg langs Mølleåen og havde i begyndelsen af 1900-tallet karakter af et bysamfund med op til 1.000 indbyggere. Ud over fabriksbygninger, kontorbygninger og fabrikantboligen var der næsten 400 arbejderboliger samt butikker, sparekasse, spisehus, fælleshaver, bibliotek, badeanstalt, skole, børneasyl og vuggestue.

Brede nævnes i 1370 som kornmølle og blev i 1628 ombygget til krudtværk. I 1700-tallet var Brede Danmarks vigtigste kobbeværk og i 1832-1956 fungerede værket som klædefabrik. I dag er bygningerne ejet af Nationalmuseet.

- A** Brede Værk
- B** Frilandsmuseet
- C** Øregaard Museum
- D** Sophienholm

Se side 88 for mere information.

Ved Frederiksdal Slot

Frederiksdals historie går tilbage til midten af 1200-tallet og området har siden 1600-tallet været et af de mest populære udflugtssteder i Københavns omegn. I 1739 overlod Christian VI Frederiksdal til sin udenrigsminister, Sigismund Schulin. Han opførte det nuværende Frederiksdal Slot, der stadig ejes og beboes af familien Schulin. Skoven omkring Frederiksdal er i dag den største privatejede skov i Københavns amt, men store dele er fredet og tilgængelig for publikum.

A Stemmeværket i Frederiksdal. Som et led i Københavns Landbefæstning blev Frederiksdals gamle vandmølle i 1886-87 revet ned og erstattet med et stemmeværk, der i dag ligger under broen. Samtidig blev Mølleåen mellem Frederiksdal og Lyngby Sø rettet ud og gjort til kanal. Idéen var, at man i krigstid kunne lukke vand fra Furesø ud i store oversvømmelsesanlæg fra Vestvolden til Klampenborg. I dag er Frederiksdal et vigtigt støttepunkt for friluftslivet med kanouudlejning og adgang til Frederiksdals skove.

B Nord for Fæstningskanalen ses Frederiksdal Slot, fornemt placeret i det kuperede landskab. Skjult i skovbrynet mod syd ligger "Sneglebjerg" – en del af et barokt haveanlæg, der aldrig blev fuldført. Læg i øvrigt mærke til rækken af gamle træer længere fremme ad stien: Lind, hestekastanie, parklind, avnbøg, rødell, ahorn og møg.

C På den anden side af "Kobro" ses en gammel hulvej, som blev skabt af slid fra utallige kvægrifter til engene syd for åen. Heraf formentlig også broens navn. Den smalle skovsti til højre for hulvejen følger Mølleåens oprindelige åbrink.

D "Louisekilden" er et sandstensmonument fra 1791, udformet af arkitekten C.F. Hansen. Det blev opført på kanten af ådalen, der dengang var en åben eng. Den unge enke på Frederiksdal, Sophie Hedvig Schulin, viste på den måde sin taknemmelighed over for sin ældre søster, der hjalp hende med den daglige drift af gården. Københavns Amt har ydet tilskud til restaurering af monumentets omgivelser.

E Spurveskjulskoven er en del af Frederiksdal Gods og dens vestlige del er forbeholdt Frederiksdal Slots beboere.

F "Spurveskjul" er navnet på et tidligere landsted, som maleren Nicolai Abildgaard købte i 1805. Her opførte han den nuværende italienske landvilla. Ved siden af villaen ligger et lille bindingsværkshus, som siges at være det hus, der inspirerede H.C. Andersen til at skrive sangen "Hist hvor vejen slår en bugt".

G Fra hovedindkørslen til Frederiksdal Slot fås et godt indtryk af det fine anlæg, bygget efter fransk mode, som tiden foreskrev det i midten af 1700-tallet. Det er tegnet af arkitekten Nicolai Eigtved og stod færdigt i 1745. Mod vest er der en pragtfuld udsigt over Frederiksdals fredede marker og Furesø.

H Her lå middelalderborgen Hjortholm, der blev opført omkring 1230 af Roskildebispen. Fra Hjortholm blev Roskilde Domkirkes omfattende jordegods i Nordsjælland administreret. Borgen blev ødelagt under Grevens Fejde og overgik ved reformationen i 1536 til kongen.

I Det ældste Frederiksdal er markeret i plænen ved traktørstedet "Den Gamle Have". Antagelig er det rester af hovedbygningen, som hørte til vandmøllen i Frederiksdal – der dengang hed Hjortholm Mølle. Bygningen blev senere indrettet og benyttet som sommerbolig af Frederik III.

Turen er ca. 3 km og følger stier gennem fredede og offentligt tilgængelige arealer ved Frederiksdal Slot. Der findes informationstavler, som uddyber teksten i turfolderen, ved følgende steder: Stemmeværket i Frederiksdal, Hjortholm og Den Gamle Have.

A Udvalgte seværdigheder

Gentofte Sø – Brobæk Mose

Gentofte Sø er en af landets reneste søer og har indtil for halvtreds år siden leveret drikkevand til København. På en vandretur rundt om Gentofte Sø og Brobæk Mose kan du opleve et naturområde, der helt er omsluttet af by, men som alligevel kan give dig helt særlige naturoplevelser. Sø- og moseområdet er meget varieret og har alt fra tætte rørsumpe og naturkov til blomsterenge og åbne søflader.

A **Gentofte Sø** er en del af en smeltevandsdal, der blev formet i forbindelse med sidste istids afslutning for 11.000 år siden. Oprindeligt har søen været op til 17 meter dyb. Planterester og andet organisk materiale har gennem årtusinder fyldt søen op og i dag er søen blot 1,6 meter på det dybeste sted. Vandets kvalitet er høj og søen har indtil 1959 været drikkevandsreservoir for København. Det er Københavns Kommune, der ejer Gentofte Sø, mens Gentofte Kommune ejer areaerne omkring søen.

B På hjørnet af **Mitchellstræde** ned til Gentofte Sø ligger to gulkalkede bygninger. Bygningerne blev opført i 1795 af den skotske immigrant og strømpevæver Alexander Mitchell, som strædet er opkaldt efter. Han etablerede her en strømpefabrik, der senere blev udvidet med et blegeri og et vaskeri. Den lille fabrik var i drift i ca. 100 år.

C Gentofte Sø og Brobæk Mose er udpeget til **habitatområde**. Udpegningen af internationale naturbeskyttelsesområder er foretaget for at beskytte og bevare bestemte naturtyper og arter af dyr og planter, som er af betydning for EU. I Danmark findes der 254 habitatområder, hvoraf Gentofte Sø og Brobæk Mose er ét. Vandet i søen er så rent, at sjældne vandplanter som stjernetråd kan vokse i søen. I den klare lavvandede del af søen kan man se de kæmpestore karper, gedder, sudere og aborre. Vil man gerne fiske, er det kun tilladt at fiske fra båd og kræver et fiskekort.

D **Milestenen** ved Lyngbyvej markerer afstanden én mil (7½ km) til Nørreport. Milestenen blev opsat i midten af 1700-tallet under Frederik VI i forbindelse med forbedring og udbygning af

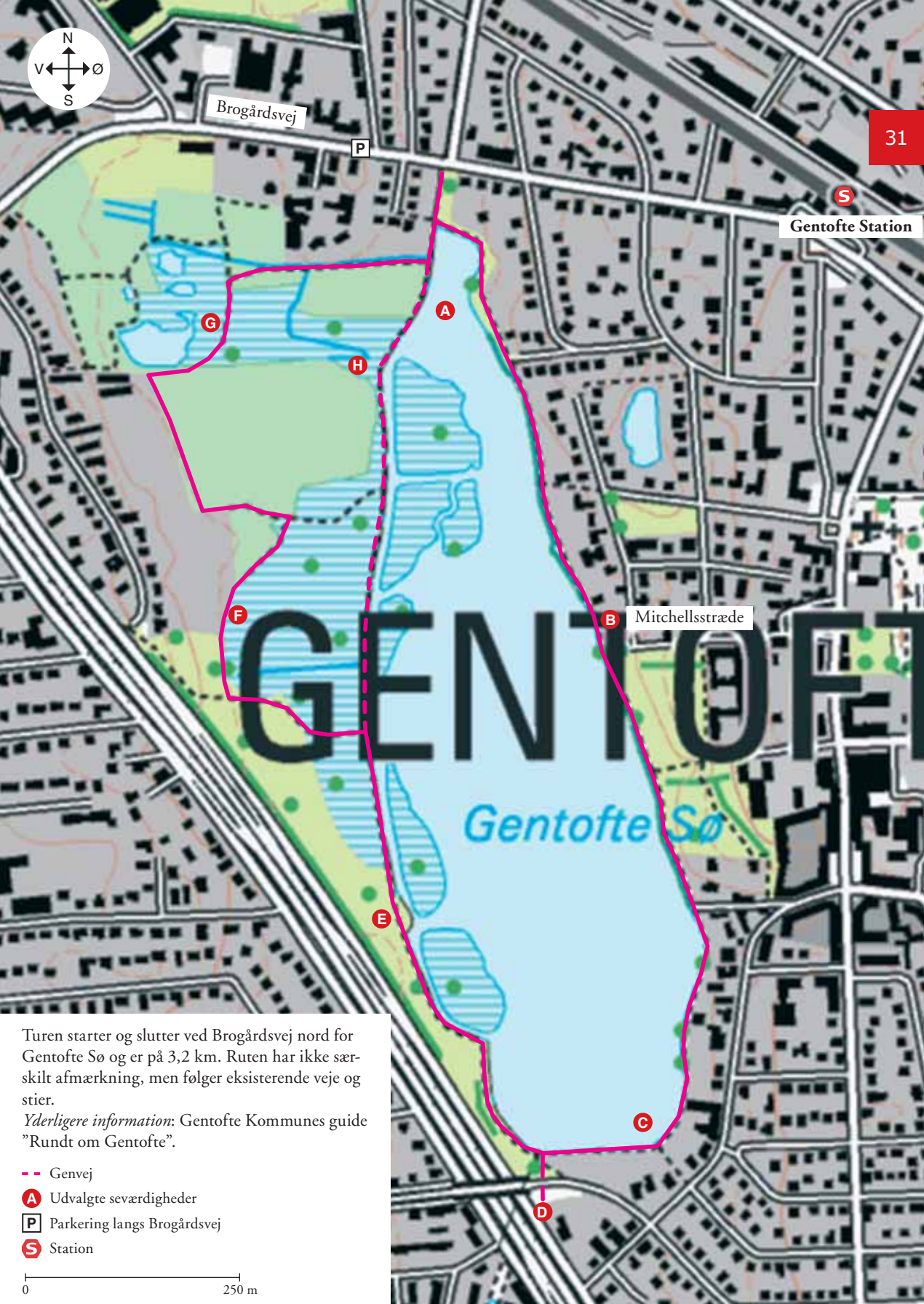
kongevejene. Oprindeligt var milestenene lavet af norsk marmor, men de kunne ikke holde til det danske vejr. De nye milesten, som erstattede de gamle, blev udhugget af bornholmsk granit, under Frederik VI i 1837. Kongens navnetræk kan ses på stenen.

E **Rød sandsten** med ejendommelige ”affarvningsringe”. Sandstenen er fundet under udgravning i forbindelse med udvidelsen af Lyngbyvejen. Sandstenen er af isen transporteret hertil fra Dalarne i Midtsverige, hvor sandstenen blev dannet for ca. 1,1 milliard år siden. Den røde farve skyldes det jernholdige mineral hæmatit, der ligger som en kappe uden på alle sandkornene. Ved en proces, måske forårsaget af bakterier, blev hæmatitten affarvet og hvide ringe blev dannet.

F **Blomsterengen** indeholder et væld af smukke blomster. I forsommeren kan man se en række mindre almindelige blomster såsom trævlekrone, tvebo baldrian og engforglemmegej. I området vokser også flere af de fredede orkidéer, blandt andet priklæbet gøgeurt og sumphullæbe. Gentofte Kommune har siden 1981 gennemført naturpleje ved at slå og fjerne græs og buske for at genskabe lysåbne levesteder for de mange sjældne dyr og planter. Tidligere græssede dyr på engene, men klager fra naboerne over lugten fra dyrene stoppede afgræsningen i 1932.

G **Brobæk Mose** var indtil 1982 ejet af Nordisk Insulinlaboratorium. En del af mosen blev indrettet til udendørs opholdsarealer for patienter med sukkersyge. Derfra stammer navnet ”Insulinmosen”, som Brobæk Mose kaldes i folkemunde. Mosen indeholder et meget spændende dyre- og planteliv og blev af den grund fredet i 1988.

H Tag en afstikker ud over ”**den flydende sti**”. Broen er anlagt i 1932 som afslutning på stien rundt om søen. Det viste sig at være umuligt at anlægge et stabilt stifundament på den bløde søbund. Beslutningen om at anlægge en pontonbro blev taget efter at et helt tipvognstog med fyldmateriale en nat forsvandt ned i søens bløde dynd. Fra pontonbroen kan man en stille forårs-morgen høre rørsumpens helt specielle sangkor af rørsanger, rørspurv og vandrikse.

Brogårdsvej

P

31

S

Gentofte Station

G

A

H

F

B

Mitchellsstræde

GENTOFTE

Gentofte Sø

E

C

D

Turen starter og slutter ved Brogårdsvej nord for Gentofte Sø og er på 3,2 km. Ruten har ikke særskilt afmærkning, men følger eksisterende veje og stier.

Yderligere information: Gentofte Kommunes guide "Rundt om Gentofte".

--- Genvej

A Udvalgte seværdigheder

P Parkering langs Brogårdsvej

S Station

0 250 m

Københavns Befæstning Lyngby-Klampenborg

I forbindelse med udbygningen af Københavns Befæstning blev der i 1886-88 opført en række oversvømmelsesanlæg, som skulle beskytte København mod angreb fra nord. Hvis fjenden kom, ville man lukke 11 millioner kubikmeter vand fra Furesø ud i en gravet kanal – fæstningskanalen – til Lyngby Sø og videre til Ermelunden. Herfra kunne man via et system af dæmninger og sluser skabe kontrollerede oversvømmelser – en Nordre Oversvømmelse af de lave ”Lyngby Enge” mellem Ermelunden og Klampenborg, og en Søndre Oversvømmelse af de naturlige lavninger ned mod Utterslev Mose.

A To lodrette furer i cementen på jernbanebroen ved **afløbet fra Lyngby Sø til Mølleåen** afslører placeringen af en sluse, der kunne lukkes, hvis man ønskede at dirigere vandet over i fæstningskanalen og videre til oversvømmelsesanlæggene.

B **Fæstningskanalen** gik i en bue nord om kirkegården og Lyngby Storcenter. Kanalen delte byen i to dele, og var kun forbundet med fire vejbroer. I tilfælde af krig skulle broerne og bygningerne nord for kanalen sprænges i luften, så de ikke kunne yde dækning for fjenden.

C Fra Lyngby til **Ermelundsbakken** blev fæstningskanalen ført gennem de lave arealer i Lyngby- og Thordals Mose. Øst for moserne gravede man gennem Ermelundsbakken. Stien følger fæstningskanalen, der var vandførende indtil 1928, men senere blev fyldt op.

D Hvor Ermelundsvej med en bro føres over dalen, var der et **stemmевærk**, som adskilte fæstningskanalen fra oversvømmelsesanlægget. I krigstid kunne der lukkes op for vandet, så det fossede ud i bassinet øst for vejen.

E **Dæmning VI** lå hvor Soløsevej krydser stien. Trappen syd for vejen fører ned til bassinet ved Jægersborg og Søndre Oversvømmelse.

F **Dæmning I.** Stien fører over den første af dæmningerne i den Nordre Oversvømmelse. Vandet fra bassinet vest for dæmningen kunne løbe rundt om den lille bakke nord for stien til et stemmевærk. Herfra kunne det fosse ned i bassinet øst for dæmningen.

G Klampenborgvej ligger oven på **Dæmning II**. Fra vejen kan man se en betonkonstruktion på dæmningsens østside. Det er en ”styrteseng”, som skulle bremse hastigheden af det fossende vand, der løb over dæmningen og dermed forhindre dæmningen i at blive undermineret.

H **Batterierne i Ordrupkrat** skulle forhindre fjenden i at komme ud på dæmning I og II, og på to dæmninger, der lå ved galopbanen.

I **Christiansholms Batteri.** Fra Hvidørevej ses bagsiden af det trekantede fort, der skulle beskytte anlæggets fire østligste dæmninger. Der er senere bygget villaer oven på fortet.

J **Dæmning V** bliver i dag benyttet som perron på Klampenborg Station. Det kan dog være svært at se terrænforskellen mellem dæmningen og bassinerne.

K Hvis man cykler tilbage til Lyngby, kan man lægge turen forbi det spændende **Fortunfort**.

Du kan læse mere om befæstningen i pjecen: Københavns nyere Befæstning, udgivet af Københavns Amt.

Turen er knap 10 km. Der kan være steder med blød bund. Ruten har ikke særskilt afmærkning, men følger eksisterende veje og stier.

- 1** Gå ned gennem stationens gangtunnel. Kør ad cykelstien langs jernbanen til Gammel Bagsværdvej, Rønne Allé og følg Mortonsvej rundt om Teknisk Skole. Ved skolens P-plads går der en trappe ned til broen over fæstningskanalen.
- 2** Gå ned ad trappen lige før Kongekilde Kro.
- 3** Østre Ordrupkrat Batteri ligger på væddeløbsbanens område – mellem staldene og den gamle tribune. Følg vejen bag om staldene. Vis hensyn over for heste og ryttere. Ingen adgang på løbsdage.

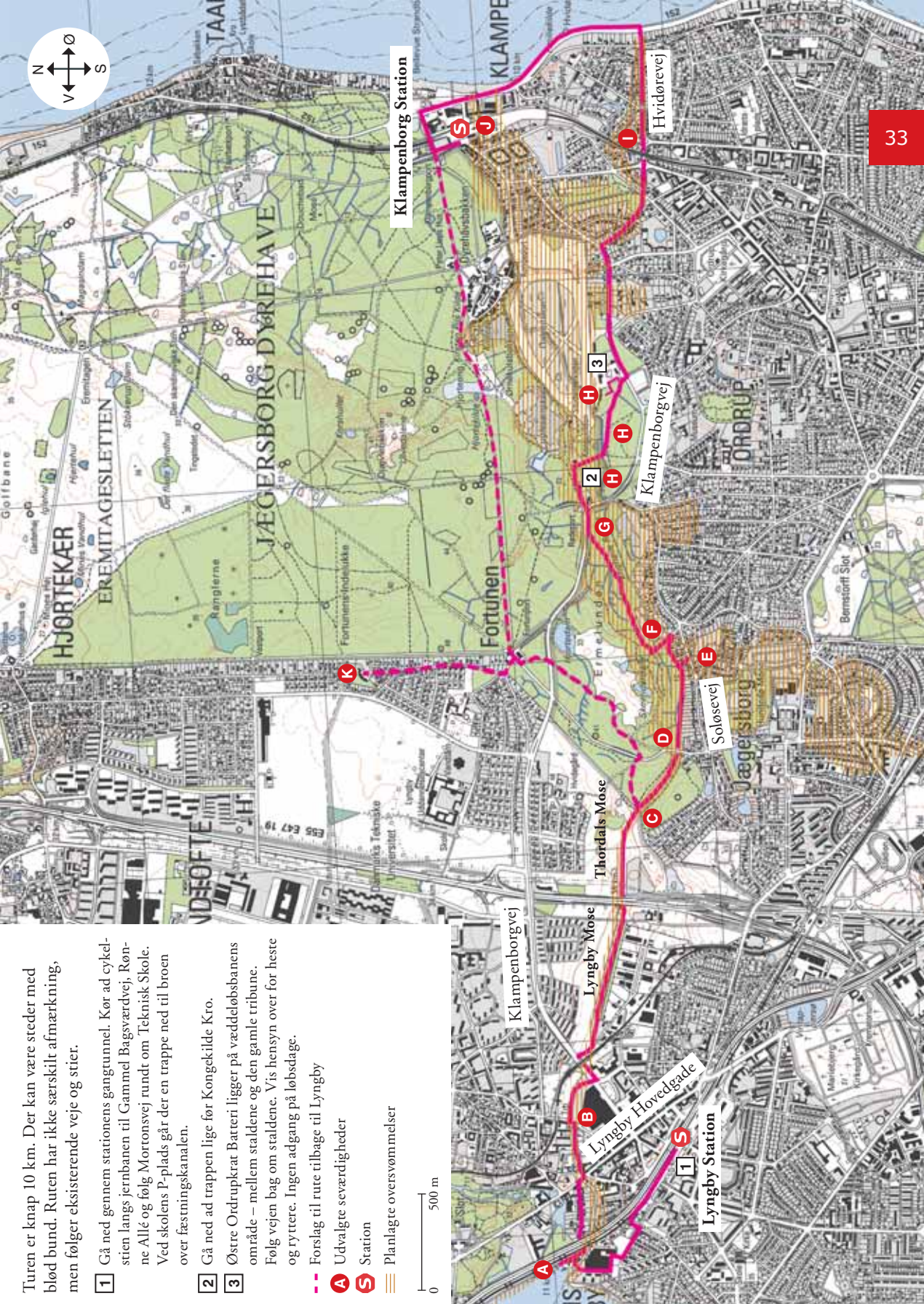
— Forslag til rute tilbage til Lyngby

A Udvalgte seværdigheder

S Station

Planlagte oversvømmelser

0 500 m

Lyngby Åmose – Frederiksdal

På cykelruten fra Lyngby Station til Skovbrynet Station kommer man gennem et meget afvekslende landskab. Først ad Prinsessestien gennem Lyngby Åmoses sumpe og senere gennem Frederiksdal Skov, hvor det kuperede terræn med de stejle skråninger er skabt af is og smeltevand for over 10.000 år siden.

A Lyngby Åmose blev dannet ved at vegetationen langsomt voksede ud i den lavvandede nordlige del af Lyngby Sø. Indtil 1930'erne var mosen et åbent, sumpet område med tagrør og lavt krat af birk og pil. Virumbønderne skar rør til tagdækning og brugte krattets grene til hegn og brændsel. På den måde var de med til at holde trævæksten nede. I dag er størstedelen af mosen dækket af sumpskov med el og birk og gennemskåret af grøfter og kanaler. Her vokser op mod 300 forskellige planter. Mosen er også levested for et væld af insekter, padder og fugle. På en tur gennem mosen kan man være heldig at møde både rådyr, ræve og egern.

B Til venstre for stien ligger en **åben moseflade**, hvor kommunen rydder opvæksten af birke-træer. Mosebunden består her af tørvemosser og der vokser mange spændende planter. Om foråret er det åbne område hvidt af uldtotterne fra tuekæruld og i eftersommeren er mosefladen farvet violet af hedelyngens blomster.

C **Klopstock-Egen** er én af landets gamle, smukke ege. Den er opkaldt efter den tyske digter F. G. Klopstock, der fra 1751 boede i Lyngby.

D **Louisekilde** er i dag udtørret. Den daværende ejer af Frederiksdal, Sophie Hedvig Schulin, rejste det lille sandstensmonument i taknemlighed over sin ældste søster, der hjalp hende med driften af gården, da hun efter Frederik Ludvig Schulins død i 1781 blev enke.

E Det nuværende **Frederiksdal Slot** blev opført af Christian den VI's udenrigsminister, Sigismund Schulin. Slottet ejes og bebos stadig af familien.

F **Frederiksdal Vandmølle** var oprindeligt kornmølle, men vandkraften blev senere brugt i et kobberværk. Omkring værket opstod en hel lille by med håndværkerboliger og kro. Møllen nedbrændte omkring 1830.

G **Mølleåen** blev i forbindelse med anlægget af Københavns Landbefæstning i årene 1886-88, anlagt som kanal på strækningen fra Furesø til Lyngby Sø. Fra **slusen i Frederiksdal** kunne man lukke Furesøs vand ud gennem kanalen til en række oversvømmelsesområder, der var en del af forsvarsanlægget.

H **Frederiksdal** er et meget populært udflugtsmål. I sæsonen er her kano- og bådudlejning og anløbsbro for Bådfarten. På traktørstedet kan man få kaffe og is.

I Den fugtige og mudrede sænkning på højre hånd er sporet efter en af de tidligere **karpedamme**. Det lille vandløb i bunden afvandede sænkningen, og jordvoldene udgjorde i sin tid dammens sider. I 1600-tallet var det svært at skaffe friske saltvandsfisk og man begyndte at opdrætte karper i dambrug. I Frederiksdal blev karpedammen anlagt i lavningerne omkring Hulsø. Københavns Amt har givet økonomisk støtte til at genskabe én af dammene.

Turen er 7 km. I Lyngby Åmose er stierne smalle og der kan være blød bund. I skoven kan det være nødvendigt at trække op ad de stejle bakker. Der kan være steder med blød bund.

Ruten har ikke særskilt afmærkning, men følger eksisterende veje og stier. Fra Lyngby Sø følger turen afmærkede stier.

A Udvalgte seværdigheder

S Station

0 500 m

Skovbrynet Station

Rundt om Bagsværd Sø og Lyngby Sø

Cykelruten starter og slutter på en P-plads i Aldershvile Skov – 500 meter fra Skovbrynet Station. En trediedel af turen går gennem nogle flotte og stærkt kuperede skovlandskaber, hvis stejle skrånninger er skabt af is og smeltevand for over 10.000 år siden. Den øvrige del af turen går gennem Lyngby Åmoses spændende ellesumpe og senere langs søbredden ved de to smukke søer.

A Fra tilskuerpladserne kan man følge opløbet af kaproningsstævnerne, der har været afholdt på Bagsværd Sø siden 1931. Søen er kendt som én af Europas bedste og smukkeste kaproningsbaner.

B Den fugtige lavning på venstre hånd er resterne af en **karpedam**. I 1600-tallet var det svært at skaffe friske saltvandsfisk, og man begyndte at opdrætte karper i dambrug.

C **Frederiksdal Vandmølle** var oprindeligt kornmølle, men vandkraften blev senere brugt i et kobberværk. Omkring værket opstod en hel lille by med håndværkerboliger og kro. Møllen nedbrændte omkring 1830.

D **Mølleåen** blev i forbindelse med anlægget af Københavns Landbefæstning, i årene 1886-88, anlagt som kanal på strækningen fra Furesø til Lyngby Sø. Fra slusen i Frederiksdal kunne man lukke Furesøs vand ud gennem kanalen til en række oversvømmelsesområder, der var en del af forsvarsanlægget.

E Det nuværende **Frederiksdal Slot** blev opført af Christian den VI's udenrigsminister, Sigismund Schulin. Slottet ejes og beboes stadig af familien.

F **Louisekilde** er i dag udtørret. Den daværende ejer af Frederiksdal, Sophie Hedvig Schulin, rejste det lille sandstensmonument over sin ældste søster, der hjalp hende med driften af gården, da hun i 1781 blev enke.

G **Klopstock-Egen** er én af landets gamle, smukke ege. Den er opkaldt efter den tyske digter F.G. Klopstock, der fra 1751 boede i Lyngby.

H Indtil 1930'erne var **Lyngby Åmose** et åbent, sumpet område med tagrør og lavt krat af birk og pil. Virumbønderne skar rør til tagdækning og brugte krattets grene til hegn og brændsel. De var på den måde med til at holde trævæksten nede. I dag er størstedelen af mosen dækket af sumpskov med el og birk og gennemskåret af grøfter og kanaler. Her vokser op mod 300 forskellige planter, og mosen er levested for mange insekter, padder og fugle.

I **Radiomarken**. Stien gennem ellesumpen er kantet med en brostensrække, der tjener som "ledelinie" for svagtseende. Københavns Amt har finansieret den 1,5 km lange sti for synshandicappede.

J **Bagsværd Søpark** opstod ved sammenlægning af en række villaers baghaver i forbindelse med anlæg af Bagsværdvejen. Flere af parkens gamle træer og buske stammer fra villahaverne.

K **Aldershvile Slotsruin**. I 1780'erne opførtes Aldershvile som landsted for dronning Juliane Maries hofchef, Th. Holmskjold. Ejendommens mest kendte ejer var dog Angelica Ewans – "Grevinden af Bagsværd". I 1909 nedbrændte hendes overdådigt indrettede slot. I dag ejer Gladsaxe Kommune ruinen og parken.

Langs Mølleåen fra Sorgenfri til Skodsborg

Turen går fra Sorgenfri Station til Skodsborg Station gennem Mølleådalens naturskønne landskab med ellesumpe og rørskov, åbne søflader og skovbevoksede bakker. Gennem århundreder blev vandkraften udnyttet, og Mølleådalen var engang det vigtigste industriområde i Danmark. De mange opstemmede damme gav vand til møllerne, der drev kornkvarne, stampe-, krudt- og metalværker. I dag er mange af bygningerne ved møllestederne fredede. På turen passerer 6 møleværker.

A Møllen ved Fuglevad var i lang tid kornmølle. I den nuværende møllebygning fra 1874 blev der, som ved mange andre møller langs åen, installeret en vandturbine. Lokalbanen fra Jægersborg til Nærum stopper ved Fuglevad Mølle. Banen åbnede i 1900 og skulle blandt andet transportere personer og gods til Mølleåens virksomheder.

B Brede nævnes som kornmølle allerede i 1370. I 1628 blev der oprettet et krudtværk, der senere blev ombygget til kobbertværk. I 1832 blev Brede Værk omdannet til klædefabrik, og der opstod et helt bysamfund omkring fabrikken. Der blev gennemført sociale ordninger og opført boliger og institutioner for fabrikkens arbejdere. I dag anvender Nationalmuseet bygningerne, der blandt andet rummer en permanent udstilling om storproduktion og småsamfund i Mølleådalen.

C Ørholm Mølle er ligesom Brede nævnt allerede i 1370. Kornmøllen blev i midten af 1500-tallet omdannet til krudtmølle. Fra 1724 produceredes kobbertøj og jernvarer, og i 1793 blev der startet en papirproduktion. Ørholm Mølle blev sammen med Nymølle og Strandmøllen Danmarks største papirindustri. Der var industrivirksomhed i Ørholm frem til 1977. Bygningerne bruges i dag af Nationalmuseet.

D Nymølle blev i midten af 1600-tallet omdannet til en kobberhammermølle. I 1794 blev der også her – ligesom i Ørholm – startet papirfabrik. I 1938 blev der etableret farveri, og denne

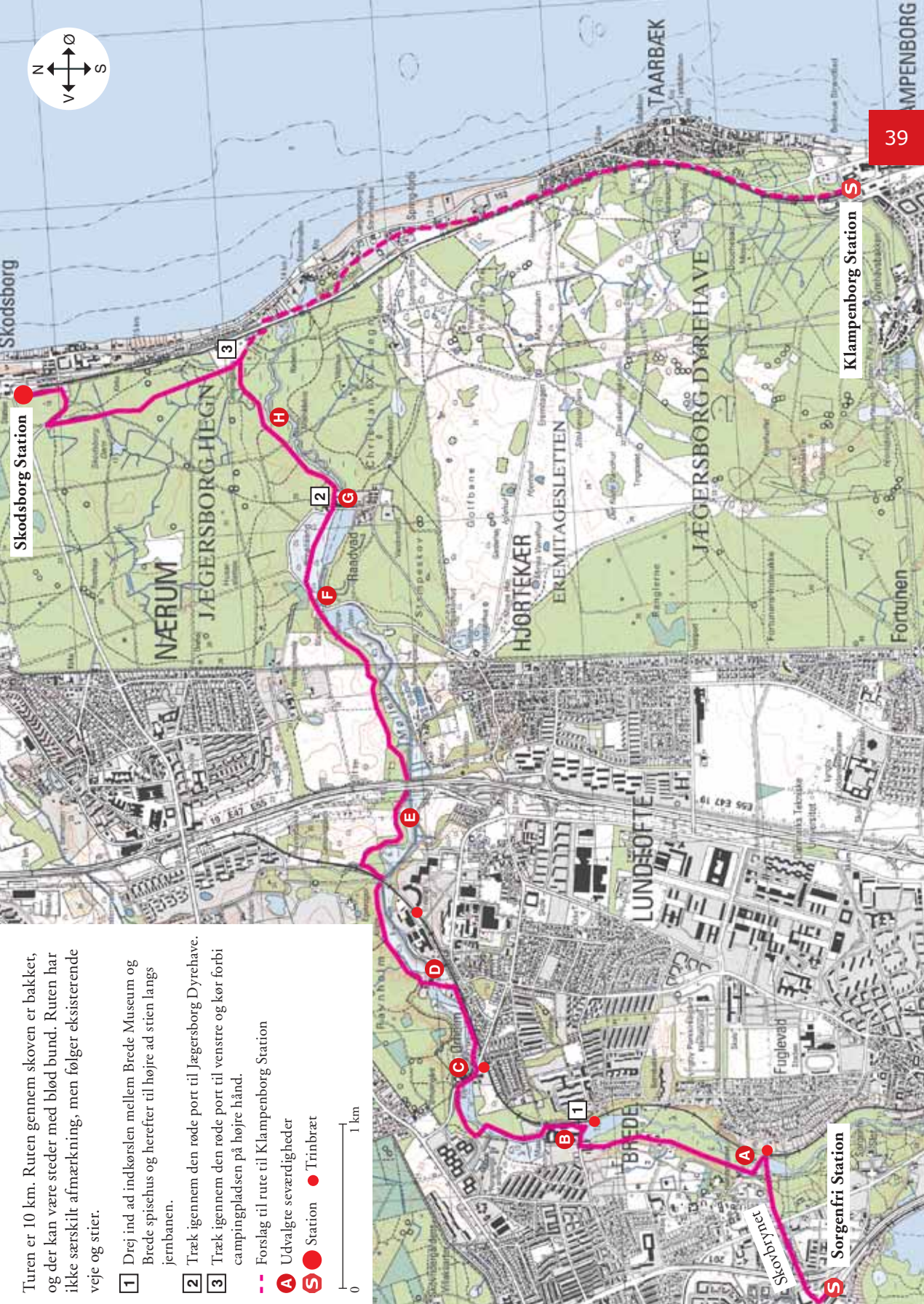
virksomhed fortsatte frem til 1974. Nymølle ejes i dag af Nationalmuseet.

E En markant bro fører over Mølleåen. Broen bærer store vandledninger, der fører drikkevand fra Sjælsø ind til Lyngby og Gentofte.

F Ved Stampen var der allerede i 1200-tallet kornmøller. Omkring 1620 blev der anlagt en stampemølle – et valkeværk – hvor nyvævet klæde blev stampet tæt og solidt. Tekstilproduktionen ophørte i 1914, hvor en brand ødelagde fabrikken. De gamle bygninger er nu væk.

G Industriproduktionen i Raadvad begyndte i 1643. Raadvad er mest kendt for sine jernvarer, der blev produceret her frem til 1972. Den isolerede beliggenhed var med til at skabe et særligt fællesskab omkring fabrikken – med skole og et aktivt foreningsliv. Både de gamle arbejderboliger og fabriksbygningerne er bevaret. Nogle af bygningerne rummer i dag Nordisk Center til bevarelse af Håndværk.

H Ellesump er almindelig langs Mølleåen. I ellesump vokser mange slags blomster, f.eks. engkabbeleje, iris og langbladet ranunkel. Elletræer holder af at stå med ”fødderne” i vand. Tidligere blev elletræ brugt til dyrehegn, fletværk i bindingsværk og skafter til redskaber. Man nedskar – stævned – træerne, så de satte nye skud fra stubben.

Turen er 10 km. Ruten gennem skoven er baktet, og der kan være steder med blød bund. Ruten har ikke særskilt afmærkning, men følger eksisterende veje og stier.

- 1 Drej ind ad indkørslen mellem Brede Museum og Brede spiseshus og herefter til højre ad stien langs jernbanen.
- 2 Træk igennem den røde port til Jægersborg Dyrehave.
- 3 Træk igennem den røde port til venstre og kør forbi campingpladsen på højre hånd.

- Forslag til rute til Klampenborg Station
- A Udvalgte seværdigheder
- S Station ● Trinbræt

0 1 km

Københavns Befæstning Lyngby-Husum

I perioden 1886-94 blev Københavns Landbefæstning udbygget og moderniseret. På det flade terræn mod vest opførtes Vestvolden som en 14 kilometer befæstet vold med tilhørende vandgrav. I det bakkede og skovklædte terræn mod nord blev anlægget udformet på en helt anden måde. Yderst opførte man en kæde af forter og batterier placeret på høje punkter med godt udsyn. Inderst mod København ville man, via gravede kanaler, lede vand fra Furesø og oversvømme en række naturlige lavninger: En Nordre Oversvømmelse fra Ermelunden til Klampenborg og en Søndre Oversvømmelse fra Ermelunden til Vestvoldsanlægget ved Husum – via Gentofte Sø og Utterslev Mose. Cykelruten følger først fæstningskanalen fra Lyngby til Ermelunden, dernæst den Søndre Oversvømmelse, og til slut den nordligste del af Vestvolden til Husum.

A Hvis der blev åbnet for sluserne i **Frederiksdal Stemmeværk**, ville vandet til oversvømmelsesanlæggene strømme fra Furesø via en gravet fæstningskanal til Lyngby Sø.

B Broen går over den eneste del af **Fæstningskanalen** fra Lyngby Sø til Ermelunden, der er bevaret stort set som den så ud, da den blev anlagt i 1886-87.

C **Kolonihaverne** langs stien ligger direkte oven på den gamle fæstningskanal. Efter 1. verdenskrig havde oversvømmelsesanlægget helt udspillet sin rolle som forsvarsanlæg, og i 1928 blev fæstningskanalen fra Lyngby Hovedgade til Ermelunden fyldt op.

D Fæstningskanalen fulgte naturlige lavninger, men det var nødvendigt at grave sig igennem **Ermelundsbakken**. Cykelstien følger kanalen gennem bakken, men ligger mange meter over det oprindelige niveau, fordi området tidligere har været brugt som fyldplads.

E Under vejbroen lå **Ermelundens Stemmeværk**. I fredstid stod der vand herfra til Furesø. I krigstid kunne der åbnes for slusen og 11 millioner m³ vand strømme ud i de to oversvømmelses-

anlæg, hvoraf Nordre Oversvømmelse kunne modtage cirka 1/3 og Søndre Oversvømmelse cirka 2/3 af vandet. Det ville tage 3-8 dage at fylde oversvømmelsesbassinerne, afhængig af hvor meget man åbnede for sluserne.

F **Dæmningen på Soløsevej**. Går man fra stien op ad trappen til Soløsevej, står man på en dæmning. Når bassinet nord for dæmningen var fyldt, ville vandet løbe over dæmningskronen ned mod Hundesø Mose syd for dæmningen.

G **Jægersborgdæmningen** ligger under Jægersborg Allé umiddelbart vest for det sted, hvor stien kommer op på vejen. Dæmningen skulle regulere tilstrømningen af vand til Søndre Oversvømmelse syd for dæmningen.

H Stien følger **Gentoftekanalen**, der i fredstid ledte vandet fra Gentofte Sø til Emdrup Sø.

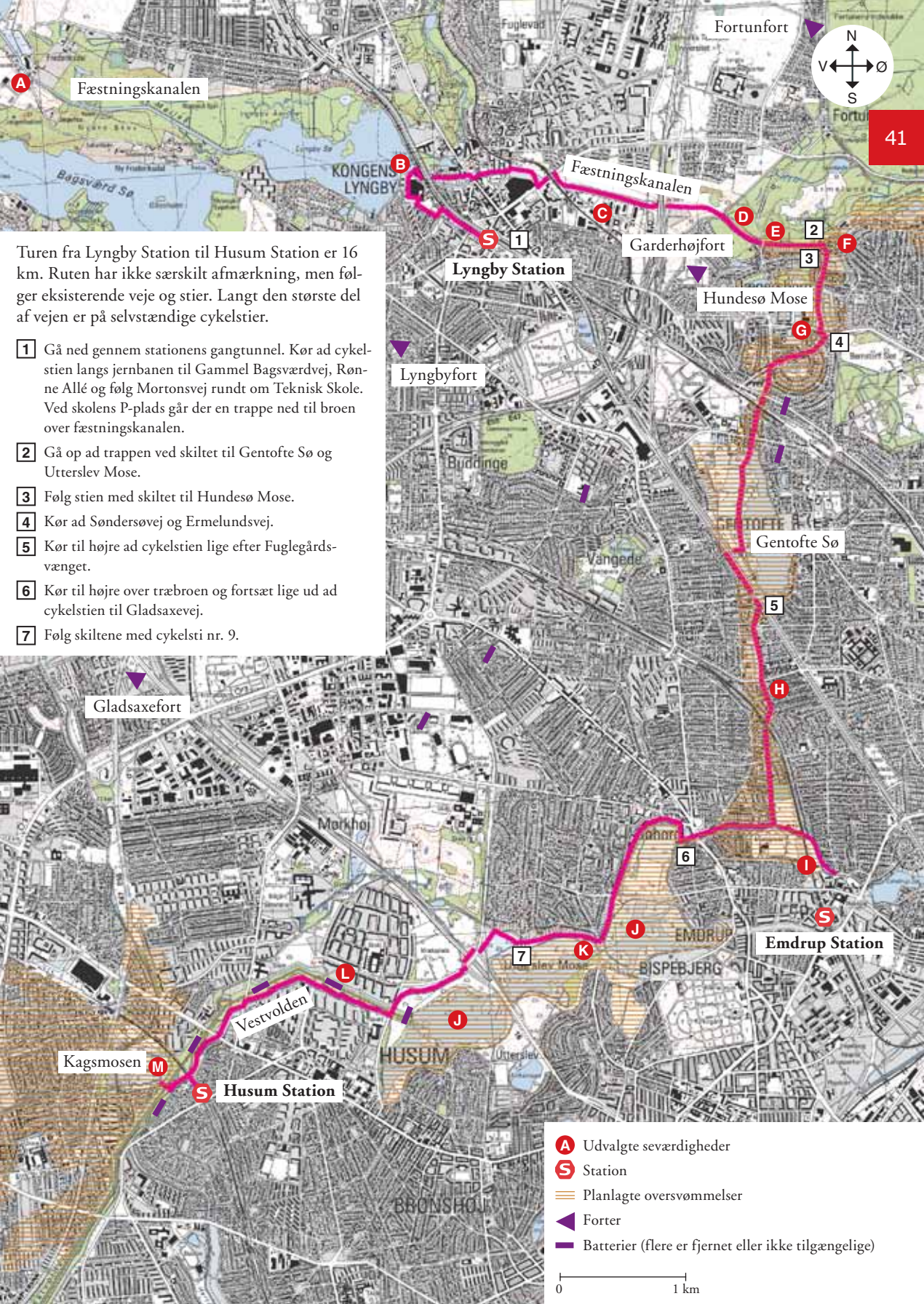
I **Emdrup spærredæmning** skulle i krigstid forhindre vandet i at løbe ud i Emdrup Sø og videre til søerne omkring den indre by. I dag kan dæmningen kun svagt anes. På Ellemosevej ligger en gul villa med rød støttemur oppe på den østlige del af dæmningen.

J **Utterslev Mose** var et sumpet og utilgængeligt område og dannede derfor en naturlig forhindring for fjendens indtrængen. Under 2. verdenskrig blev mosen, som beskæftigelsesarbejde, gravet op og fik sit nuværende udseende med åbent vand omgivet af rørskov.

K Forløberen for den nuværende vej dæmning var et militært **broanlæg**. Hvis fjenden kom, kunne broanlægget fjernes.

L **Vestvolden**. Stien følger indersiden af Vestvolden. Her var der anlagt batterier, hvis kanoner kunne beskyde det flade terræn foran volden.

M **Kagsmosebassinet** var med en kapacitet på 5 millioner m³ vand langt det største af oversvømmelsesens bassiner. Fra Utterslev Mose kunne vandet via Vestvoldens vandgrav ledes ud i den store lavning, der strakte sig 3 kilometer vest for volden.

Turen fra Lyngby Station til Husum Station er 16 km. Ruten har ikke særskilt afmærkning, men følger eksisterende veje og stier. Langt den største del af vejen er på selvstændige cykelstier.

- 1 Gå ned gennem stationens gangtunnel. Kør ad cykelstien langs jernbanen til Gammel Bagsværdvej, Rønne Allé og følg Mortonsvej rundt om Teknisk Skole. Ved skolens P-plads går der en trappe ned til broen over fæstningskanalen.
- 2 Gå op ad trappen ved skiltet til Gentofte Sø og Utterslev Mose.
- 3 Følg stien med skiltet til Hundesø Mose.
- 4 Kør ad Sønder søvej og Ermelundsvej.
- 5 Kør til højre ad cykelstien lige efter Fuglegårds vænget.
- 6 Kør til højre over træbroen og fortsæt lige ud ad cykelstien til Gladsaxevej.
- 7 Følg skiltene med cykelsti nr. 9.

- A Udvalgte seværdigheder
- S Station
- Planlagte oversvømmelser
- Forter
- Batterier (flere er fjernet eller ikke tilgængelige)

0 1 km

Fra Københavns nordvestegn de store skove

Landskabet på den københavnske Nordvestegn er præget af bakker, dybe dale, store søer og ikke mindst de mange smukke skove. Rundt omkring i skovene er der en lang række spor, der fortæller om skovenes historie op gennem tiden. Fra stenalderens urskove, den landbrugsmæssige udnyttelse, kongernes jagtrevirer, fredskovsinddigningen, produktionsskoven og til nutidens flerstrengede skovbrug, hvor

også skovenes landskabelige og rekreative værdier vægtes højt.

Allerede i bondestenalderen var der bebyggelse i området, og i vikingetiden opstod der landsbyer på højtliggende arealer. Der blev ryddet åbninger i skoven, jorden blev opdyrket og der blev bygget gårde, som lå samlet i midten af rydningen.

Geologi og landskab

Nordvestegnens landskab er præget af flere dybe dale, der er dannet af is og smeltevand. Slutten ved Kollekolle ned mod Furesø er et resultat af de enorme kræfter, der blev frigjort, da isen smeltede. Da isen trak sig tilbage, efterlod den i hundredvis af store isklumper nede i jorden. Når disse isklumper efterhånden smeltede, blev der dannet huller i jordoverfladen – ”dødishuller”.

Efter istiden var vandstanden i området meget højere end i dag. Kirke Værlose lå som en halvø mellem ådale, der var sejlbare mellem Roskilde Fjord og Øresund. Da vandstanden faldt, var de dybeste dale blevet til store søer, dødishullerne til masser af små vandhuller, og i de flade dalstrækninger blev der dannet tørvemoser.

De første skove

For ca. 15.000 år siden blev klimaet mildere, og der spirede træer op på den arktiske tundra. De første træer, der vandrede ind sydfra, var birk, skovfyr og bævreasp. Måske har navnet Furesø – der kan have haft betydningen ”fyrresø” – sin oprindelse i en rest af fyrre-urskov, der har vokset på skrænterne ned mod søen. I de følgende to tusind år blev den åbne birke-fyrreskov gradvist afløst af hassel, eg, elm, rødell, lind og ask, der dannede stenalderens tættere og mere varierede urskov, med linden som den dominerende træart. De gamle lindetræer i Jonstrup Vang antages at være afkommere af stenalderens gamle lindeurskov. I Bringe Mose er der fundet store mængder ben og hjortetak, hvoraf nogle havde indgraveringer. Fundene dateres til Maglemosekulturen

og fortæller om stenalderjægerens udnyttelse af løvskovens rigdomme af vildt.

Stenalderskovene

For 5.900 år siden tog udnyttelsen af skoven en ny drejning. Stenalderfolket begyndte at rydde skoven og udnytte rydningerne til landbrugsafgrøder. De holdt husdyr, som de fodrede bl.a. med løvhø, der var tørrede kviste og blade fra elm og lind. I Lille Hareskov har man forsøgt at genskabe en løvhøproduktion ved at skære mellemstore asketræer ned i 2½ meters højde for derefter hvert år at høste. I området mellem rydningerne blev der skabt en mosaik af agerland og urskov, som i store træk karakteriserede det danske landskab op gennem bronzealderen, jernalderen, vikingetiden og middelalderen. Fordelingen mellem den dyrkede jord og skoven svingede dog meget op gennem tiden, bl.a. på grund af sygdomme og krige. En markant ændring i skovbilledet var dog, at lind og elm allerede i bondestenalderen havde mistet deres dominans og blev fra bronzealderen erstattet af bøg og avnbøg.

Græsningsskovene

Det stigende befolkningstal fra middelalderen op til midten af 1700-tallet bevirkede, at udnyttelsen af skovene tog voldsomt til. Behovet for træ til hus- og skibsbyggeri, brænde og trækul voksede. Ydermere græssede bøndernes husdyr frit i skovene og forhindrede nye træer i at vokse op. Alene fra 1600 til 1750 mindskedes det skovdækkede areal i Danmark fra 25% til 4%. Så galt så det ikke ud i Nordvestegn, hvor kongernes

jagtinteresser beskyttede de store skove. Men sporene skræmte fra egne, hvor skovene stort set var forsvundet – bl.a. i den københavnske vestegn.

Den forstlige udnyttelse

I 1763 kaldte Frederik V's overjægermester C.C. von Gram den tyske forstmand J.G. von Langen til Danmark for at rette op på tilstanden i de danske skove.

Det blev starten til, at skovenes betydning ændrede sig fra jagt og landbrug til en skovdrift, hvor produktion af træ var det afgørende. Nørreskov og Hareskovene blev indrettet efter von Langens skovdyrkningsprincipper. Skovene blev omhegnet af stendiger og grøfter og inddelt i et stort antal parceller. Gamle, udtjente træer blev fjernet, og nye træer blev plantet og passet med en hugst, der gav træerne den størst mulige tilvækst. Von Langen indførte en lang række nye træarter bl.a. rødgran, ædelgran, ahorn og lærk. I Nørreskoven findes stadig nogle markeringssten fra parcelinddelingen og enkelte træer fra 1765: ahorn, ask, lærk samt to ædelgraner. Det blev inspirationen fra von Langen, der kom til at danne skole for udviklingen af det danske skovbrug.

Skovene fredes

I 1781 blev først alle kongens skove – og i 1805 de private skove – omfattet af de såkaldte Fredskovsforordninger. Skovene fik "fred" for al landbrugsmæssig udnyttelse. En vigtig del af lovgiv-

Kirke Værlose Kirke – set fra syd.

Foto: Københavns Amt

ningen var, at alle skove skulle indhegnes med diger og grøfter, der forhindrede husdyrene i at komme ind i skoven og ødelægge den opvoksede ungskov. De gamle diger løber den dag i dag som imponerende, næsten ubrudte bånd omkring nordvestegnens gamle fredsskove. Når man ser skovdigerne i dag, kan man undre sig over, at de kunne holde husdyrene ude. Men da digerne blev anlagt, gravede man en dyb grøft på digets yderside. Disse grøfter er i dag fyldt op med blade og jord. En anden årsag kan være, at husdyrene i 1700-tallet stort set kun var halvt så store som nutidens og derfor havde sværere ved at forcere grøfter og gærder.

Nogle steder kom fredsskovene til at adskille landsbyerne fra de tilbageværende græsningsarealer, – overdrevene og engene. For at kunne drive dyrene fra gårdene til og fra græsningsarealerne, måtte man nogle steder anlægge hegnede "fægdyder" gennem skoven. Vejen mellem Store og Lille Hareskov er en sådan hegnede fægdyde, der forbandt Lille Værlose med landsbyens overdrev, som lå, hvor Hareskovby ligger i dag.

Udsigt fra Ryget mod Oremosen og Ganløse Ore.

Foto: John Jøelbo

Udvalgte seværdigheder

1 Jonstrup Vang. I modsætning til de øvrige skove blev Jonstrup Vang ikke brugt til afgræsning. Allerede i 1600-tallet blev den indhegnet, fordi kongen brugte en del af skoven til høslet af vinterfoder, blandt andet til hjortene i kongens dyrehaver.

Nogle af Danmarks største lindetræer står på en bakke, hvor Skovlystvej går over Tipperup å. Man antager, at disse lindetræer er afkommere af stenalderens oprindelige lindeurskov. Syd for vejen finder man skovens måske ældste træ, den 4-500 år gamle eg ”Grenadéren”. Jonstrup Vang hører sammen med Hareskovene under Københavns Statsskovdistrikt.

2 Lille Hareskov. Ordet Hareskov har ikke noget med en hare at gøre, men sigter formodentlig til, at ordet ”harre” har forbindelse med et gammelt ord for sten eller stendynger. Det kan have sammenhæng med nogle mærkelige ”rillesten” og små stendynger, der findes flere steder i skoven. En teori går ud på, at rillerne i de store sten er hedske frugtbarhedssymboler og har indgået i kultsteder, som har ligget i skoven.

3 Store Hareskov. Fra et punkt midt i skoven går skovvejene ud til alle sider som strålerne i en stjerne. Det er de gamle jagtspor fra 1600- og 1700-tallets parforcejagter. Jagtens tilskuere kunne fra midten af stjernen følge med i jægerne og hundenes forfølgelse af hjorten gennem skoven. I den sydlige del af skoven findes en jordvold, der er rester af en svensk lejrbesættning fra krigen i 1658-60.

4 Bøndernes hegn ligger mellem Frederiksdal Skov og Aldershvile Skov. Navnet stammer fra statens bankerot i 1813, hvor staten pantsatte nogle marker til velstående bønder i området. De lod arealet gro til i selvsået skov, der i dag sammen med Aldershvile Skov er indlemmet i Hareskovene.

5 Frederiksdal Skov hørte fra 1668 til 1739 under kronen. I flere af skovens dale blev der anlagt en række karpedamme – især i det dybe dalsystem, hvor Hulsø ligger i dag. Karperne, som var en yndet spise i de kongelige og adelige hus-

holdninger, blev fanget ved at tømme dammene for vand. Skoven hørte under Frederiksdal Slot, der blev overgivet til Christian VI's statsminister J.S. Schulin. I dag er det stadig Schulinfamilien, der ejer Frederiksdal Skov og forvalter den, så der også tages hensyn til skovens store naturmæssige og landskabelige værdier.

6 Nørreskov. På de stejle slugter og skrænter ned mod Furesø har der givetvis været skov uafbrudt siden istiden. Her har oldtidsbønderne næppe haft interesse i at rydde skov til dyrkning af jorden. Men under krigen i 1658-60 blev næsten hele skoven fældet af svenske lejesoldater, der havde et umådeligt stort forbrug af brænde. Midt i skoven står ”svenskebøgene”, som spirede op efter rydningerne, og med 350 år på bagen er det skovens ældste bølgebevoksning.

Nørreskov indgik i von Langens skovplanlægning fra 1760'erne. I den sydlige del af skoven kan man stadig se nogle af de træer, han lod plante. Der står nogle meget store og smukke lærke-træer, ask, ahorn og en enkelt skovfyr. To kæmpe ædelgraner på over 40 meter rager op over de øvrige trækroner og kan ses helt ovre fra den anden side af Furesø.

Ved det sydlige skovbryn står der en bygningsresteret ”barklade”, der har været anvendt til magasin for egebark. Garvesyren fra barken har tidligere været vigtig i forbindelse med skindgarvning.

7 Værløse opstod som skovbygd, og ”-løse” betyder da også lysning i skoven. Den har sandsynligvis ligget på højsletten mellem de to nuværende Værløse-byer. Fra sidste halvdel af 1500-tallet var skovbygden udbygget til et landbrugssamfund og blev opdelt i mindre landsbyer: Værløse-magle (senere Kirke Værløse), Lille Værløse (senere Værløse), Bringe og Kollekolle.

Efter 1. verdenskrig opstod Hareskov Villaby (nu Hareskovby) med velhavervillaer, der blev bygget på Lille Værløses gamle overdrevs jord. I 1963 opnåede Værløse købstadsstatus.

8 Kirke Værløse. Landsbyen har bevaret sit middelalderlige præg med en tæt bebyggelse i et åbent landskab. Kirke Værløse er områdets bedst bevarede landsby og som navnet fortæller kirke-

by. Landsbyen er en "forteby", hvor gårdene oprindelig lå omkring en åben plads (forten). Der findes stadig mange af de gamle huse langs byens oprindelige gader og stræder (Bygaden, Smedegade og Bybrøndstræde). Dog er fortens midt i byen i dag fuldt udbygget. Den velbevarede kirke er det mest synlige og tydelige minde fra middelalderen. Kirken er fra 1100-tallets første halvdel og rummer rester af kalkmalerier. Undersøgelser har vist, at der på stedet har ligget en ældre træbygget kirke i 1000-tallet.

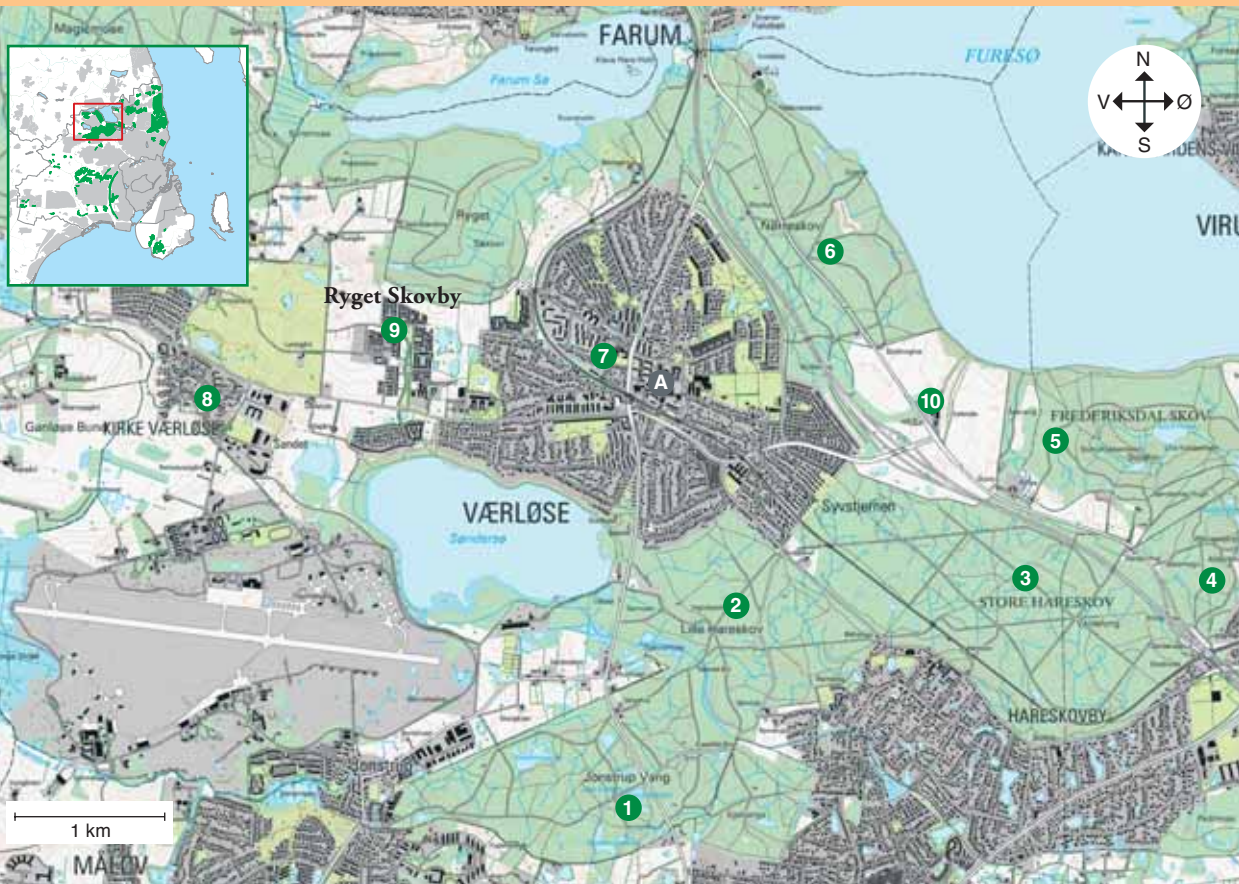
9 Oldtidsbosætning. Ved Ryget Skovby er der for nylig fundet spor af et 225 meter langt palisadeanlæg fra yngre stenalder. Ud over dette anlæg viser et større antal gravhøje, dysser og bopladser fra sten- og bronzealderen, at højsletten mellem Søndersø og Farum Sø har været beboet gennem årtusinder. 250 hektar mellem Søndersø og

Farum Sø er i 2003 udpeget som et bevaringsværdigt arkæologisk område.

10 Kollekolle. Kollekolle var oprindelig en lille landsby, der omkring 1850 blev samlet under én gård. Gården antog senere landstedskarakter, blev dernæst proprietærgård med forædling af fynsk rød malke race som særkende og fungerer nu som konference- og uddannelsescenter. Landsbyens specielle navn siges at stamme fra oldnordisk: Caldecote ("de kolde hytter") og antages at henhøre til de små kolde hytter, som hyrderne overnattede i, når de skulle vogte kvæg, der var på sommergræsning i skovene.

A Værløse Museum

Se side 88 for mere information.

Fugle ved Præstesø i Værløse

Engang var Præstesø en del af Søndersø, men blev tørlagt for at kunne udnyttes til landbrug. Landbruget blev opgivet og området udviklede sig til en sump dækket af tagrør og tæt pilekrat. Nu har Københavns Amt, Værløse Kommune og den lokale naturfredningsforening i samarbejde genskabt en del af den tidligere sø og de åbne enge. Der er også kommet et fugletårn og en sti omkring søen. Her kan man året rundt studere et rigt fugleliv.

A Eningshøj ligger ca. 35 meter over havet og er en gravhøj fra bronzealderen. Fra højen er der en enestående udsigt over det kuperede landskab mellem Kirke Værløse og Værløse. Mod nord ligger en dalsænkning med Præstesø og omgivende enge og krat. Med en god kikkert kan man studere fuglelivet på søen. Bag søen rejser landskabet sig op mod Kirke Værløsevej, og i baggrunden ses skovene ved Ganløse Ore og Ryget Skov. Mod vest ses Kirke Værløse og mod syd Flyvestation Værløse. Mod øst dækker en lille bræmme af skov for udsynet til Søndersø.

B Fugletårnet står inde mellem nogle pilebuske med stolperne i Præstesø vand. En lille sti fører over engen og ender i nogle gangbrædder ud til tårnet. Gå stille og roligt op i tårnet, så du ikke skræmmer fuglene væk! Ænder, gæs, blishøns, fiskehejrer og andre vandfugle kan ofte ses ganske tæt ved tårnet. I det sumpede område vokser der vand-mynte, bittersød natskygge og fliget brøndsel – og med lidt held kan man også se en snog.

C "Stop for småfugle". Gør et stop og lyt og kik efter de mange småfugle, som ofte findes lige netop her. Engen med tidsler og andre høje planter, krattet med tjørn og rosenbuske samt høje rønne- og ahorntræer udgør en mosaik af levesteder for mange forskellige fugle. Man kan blandt andet se træløber, sjagger, rødhals, stillits og flere arter af mejser og sangere. Giv dig god tid – kik og lyt!

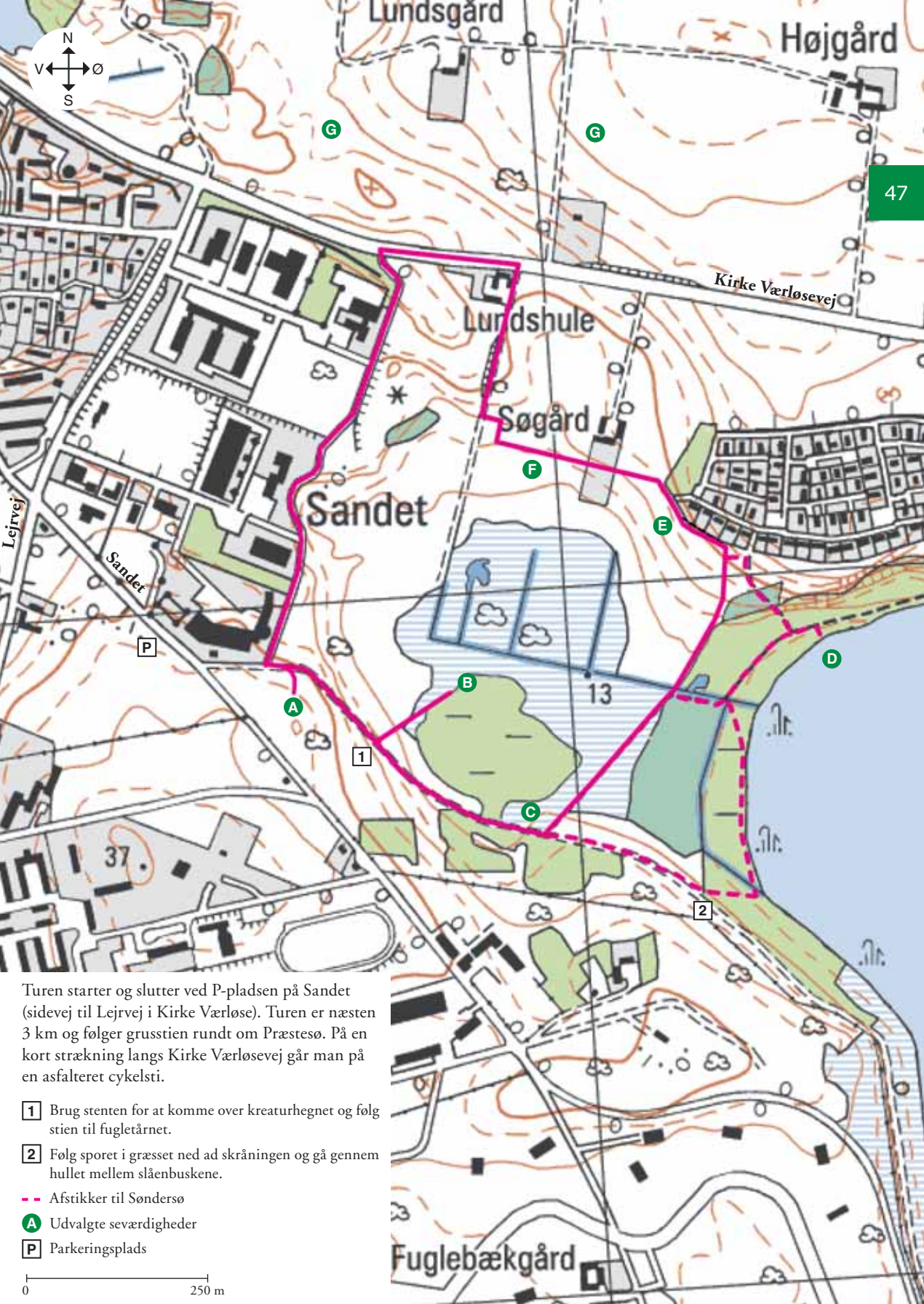
D Søndersø er med et areal på 123 hektar den næststørste sø i Københavns Amt. Om vinteren kan der raste store flokke af andefugle, blandt

andet troldand, hvinand og den smukke laksefarvede store skallesluger. I sommerhalvåret er de afløst af toppet lappedykker, grågås, gråand og blishøne. I forårs- og efterårstræktiden ses en del rovfugle i området, heriblandt fiskeørn og rørhøg.

E Udsyn over Præstesø. Dette sted er et af de bedste at studere fuglelivet ved Præstesø. Man er forholdsvis tæt på fuglene, uden at forstyrre dem. Med kikkert og teleskop kan man bestemme langt de fleste arter. Om foråret er der grågæs og viber på engene, og i sommerhalvåret kan man være heldig at se en fiskeørn på jagt efter fisk i søen. På den lille ø i søen ses af og til forskellige vade- og vandfugle som bekkasin, sortklire og rødben, der tager et hvil, inden de flyver videre på deres træk nord- eller sydover.

F Græssende dyr. På engene og græsarealerne rundt om Præstesø er der folde med kreaturer, får og heste. De skaber liv i landskabet og har en vigtig funktion som landskabsplejere. Høje og uønskede planter som bjørneklo holdes nede. Det giver plads til et rigt og varieret plante-, insekt- og fugleliv.

G Værløse højslette kaldes det svagt kuperede terræn, som ligger mellem Kirke Værløsevej og Ryget Skov. Det meste af sletten ligger 40-50 meter over havet. Mod vest ligger nu Værløse Golfbane og mod øst Ryget Skovby. I fordums tid har højsletten været dyrket, beboet og anvendt som gravplads for oldtidens folk. – Langs stien tilbage mod startstedet, kan man se mange flotte planter: musevikke, pastinak, rejnfan, almindelig syre, perikon, læge-oksetunge og cikorie er blot nogle af sommerens blomster.

Turen starter og slutter ved P-pladsen på Sandet (sidevej til Lejrvej i Kirke Værløse). Turen er næsten 3 km og følger grusstien rundt om Præstesø. På en kort strækning langs Kirke Værløsevej går man på en asfalteret cykelsti.

- 1 Brug stenten for at komme over kreaturhegnet og følg stien til fugletårnet.
- 2 Følg sporet i græsset ned ad skråningen og gå gennem huller mellem slænbuskene.

-- Afstikker til Sønder sø

A Udvalgte seværdigheder

P Parkeringsplads

0 250 m

Frederiksdal Skov

48

9 På vandretur - 5 km

Frederiksdal Skov ligger smukt placeret med et skovbryn langs sydsiden af Furesø. I 1600-tallet afspærrede Frederik III skoven og omlagde den til dyrehave med henblik på jagt. På samme tid blev der gravet et system af karpedamme, som kunne forsyne slottet i Frederiksdal med fisk. Skoven ejes af Frederiksdal Gods og blev fredet i 1943. Turen går til en genskabt karpedam, videre langs Furesøs bred og forbi Store Hulsø og nogle spændende urskovsagtige skovpartier. Der er mange bakker på ruten og den er derfor fysisk krævende.

A Kulhus er et smukt landsted opført af de tyskfødte silkehandlerbrødre Colsmann i 1769. Tidligere lå der nogle småhuse, som var beboet af kulsviere. Kulsvierne fremstillede trækul i skoven, og kullet blev blandt andet brugt som brændsel i et kobberværk, der blev opført i midten af 1600-tallet i det nuværende Frederiksdal.

B Mountainbike rute. Københavns Skovdistrikt har i 2001 anlagt en 16 kilometer rute for cyklister, der gerne vil have udfordringer og cykle udenfor de almindelige skovveje. Udover Frederiksdal Skov løber ruten igennem Nørreskov og Hareskovene.

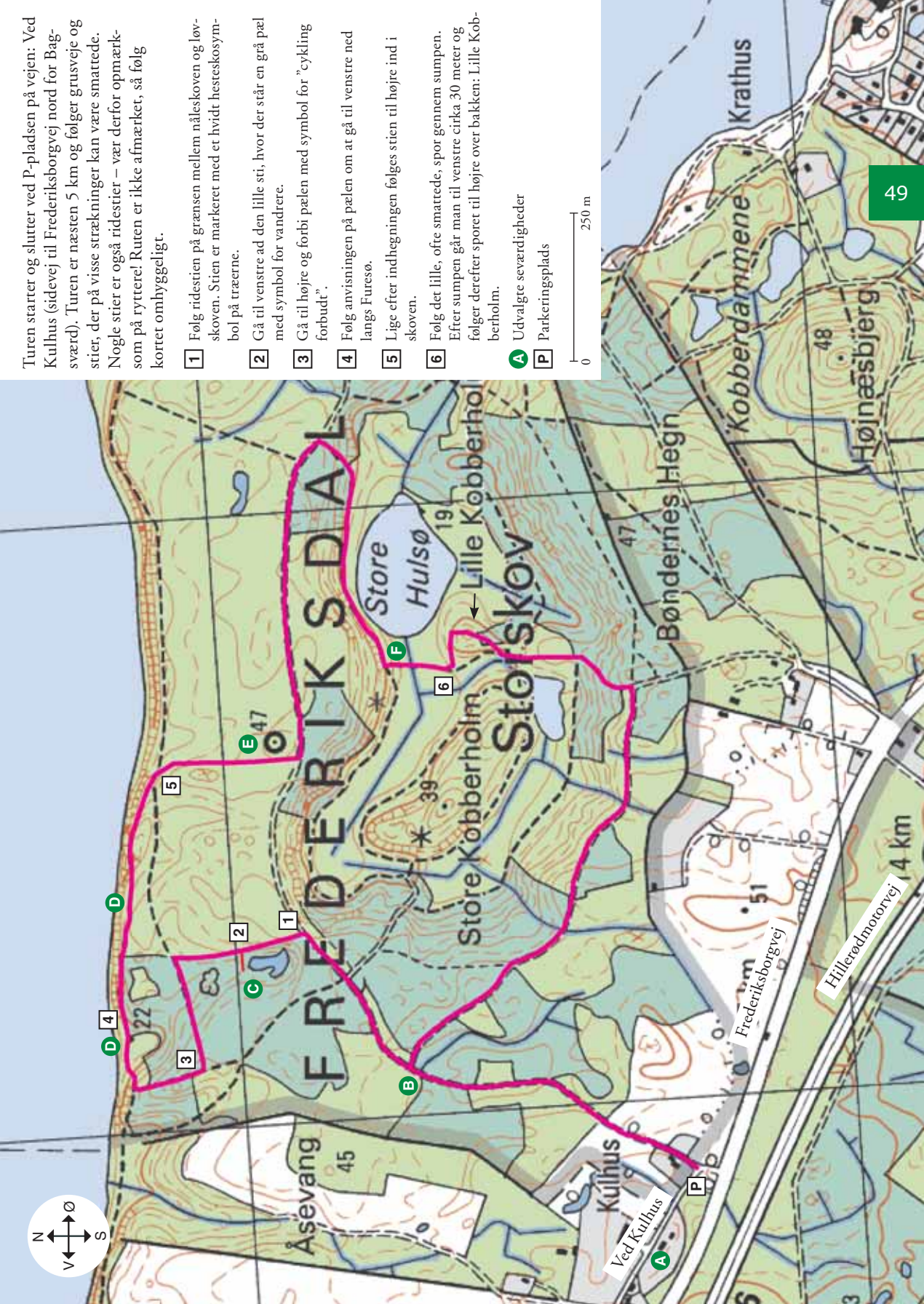
C Karpedam. Søen, der er omgivet af grantræer, blev i 1600- og 1700-tallet brugt som karpedam. Opråb af karper fandtes på det tidspunkt flere steder i Danmark og var inspireret af karpedamsdriften på middelalderens klostre. I begyndelsen af 1800-tallet aftog karpens betydning som spisefisk, da forsyninger af friske fisk fra havet blev væsentlig forbedret. Karpedammen her på stedet blev tørlagt og skoven bredte sig over området. For at vise hvordan en 1600-tals karpedam så ud, har Frederiksdal Gods og Københavns Amt i fællesskab i 1993 genskabt dammen. Der er dog ikke udsat karper. *Se også informations-tavlen, som står ved afløbet fra dammen.*

D Færdsel og slid. På det kraftigt skrånende terræn ned mod Furesø står der nogle meget gamle bøgetræer. Mellem træerne er der mange slidspor fra gående, cyklende og ridende. Sliddet gør jorden tør og hård og unge træer, der skal afløse

de gamle kæmper, får svært ved at spire. For at fremme opvæksten af nye træer har Københavns Amt sammen med Frederiksdal Gods indhegnet en del af skovbrynet mod Furesø. Der er også gjort forsøg på at flytte færdslen ved hjælp af afmærkninger, så gående henvises til stien tættest på Furesø, mens cyklister og ryttere henvises til mere robuste stier længere væk fra søbredden. Over det sumpede område, hvor der om foråret vokser mange vorterod og gule anemoner, er der bygget en bro for at undgå færdsel ude i selve sumpen. På denne del af ruten kommer man tæt på Furesø og kan nyde udsigten og fuglelivet. Furesø er den største sø i Københavns Amt og Danmarks dybeste med 36 meter på det dybeste sted.

E Lucie Kirkegaard kaldes den høj, som ligger tæt på Kulhusvej – den centrale vej gennem skoven. Et sogn fortæller, at en ung pige havde født et uægte barn. Hun tog barnet af dage og som straf blev hun begravet levende i højen. Sene nattevandrere vil endnu i lyse månenætter kunne se hende sidde på højens top, snart vridende sine hænder, snart kæmmende sit lange udslagne hår!

F Store Hulsø ligger meget smukt i en dyb lavning midt i Frederiksdal Skov. Lavningen strækker sig rundt om et aflangt bakkedrag, som kaldes Store Kobberholm, og videre i østlig retning mod Bagsværd Sø. Det særlige terræn gjorde det muligt at grave et system af karpedamme, der var adskilt fra hinanden med små dæmninger. Systemet var konstrueret på en sådan måde, at vandet etapevis kunne lukkes ud af dammene, og fiskene samles op i net på bunden af dammen. Karpen var en populær spisefisk på Frederiksdal Slot i 1600- og 1700-tallet, der på den tid var ejet af skiftende konger og dronninger. Skoven rundt om Store Hulsø ligger meget uforstyrret og minder om urskov. Her kan man være heldig at se Danmarks største spætte, sortspætten, som er på størrelse med en krage.

Turen starter og slutter ved P-pladsen på vejen: Ved Kulhus (sidevej til Frederiksborgvej nord for Bagsværd). Turen er næsten 5 km og følger grusveje og stier, der på visse strækninger kan være smattede. Nogle stier er også ridestier – vær derfor opmærksom på ryttere! Ruten er ikke afmærket, så følg kortet omhyggeligt.

- 1 Følg ridestien på grænsen mellem nåleskoven og løvskoven. Stien er markeret med et hvidt hestekosymbol på træerne.
- 2 Gå til venstre ad den lille sti, hvor der står en grå pæl med symbol for vandrere.
- 3 Gå til højre og forbi pælen med symbol for ”cykling forbudt”.
- 4 Følg anvisningen på pælen om at gå til venstre ned langs Furesø.
- 5 Lige efter indhegningen følges stien til højre ind i skoven.
- 6 Følg der lille, ofte smattede, spor gennem sumpen. Efter sumpen går man til venstre cirka 30 meter og følger derefter sporet til højre over bakken: Lille Kopperholm.

- A Udvalgte seværdigheder
- P Parkeringsplads

Kirke Værløse – Ryget – Farum Sø

50

14 På vandretur - 8 km

Vandreturen fra Kirke Værløse gennem Ryget og langs Farum Sø går gennem et meget kuperet og oplevelsesrigt landskab. Turen indbyder til pauser og ophold på de mange steder med udsigt til bakker, moser, skove og til Farum Sø. Undervejs kan fuglelivet studeres fra fugletårnet ved Sækkens udmunding, og frokosten kan tilberedes over åben ild ved én af de fire bålpladser langs sydsiden af Farum Sø.

A Kirke Værløse kirke er en kampe- og kalkstenskirke opført i begyndelsen af 1100-tallet. Under kirken er der fundet spor efter en ældre trækirke bygget i 1000-tallet. Kirken ligger smukt placeret i den sydlige udkant af landsbyen og er det tydeligste minde fra middelalderen i Kirke Værløse. Fra kirkens sydmur er der en stor slået udsigt mod Flyvestation Værløse og over det åbne land.

B Kirke Værløse hører til de ældste stednavne og omtales første gang i Roskildebispens jordebog ca. 1370. Landsbyens gårde lå oprindeligt omkring et åbent fællesareal (forten). Smedegade og Bygaden omslutter den gamle forte, hvor dyrene blev drevet ind for natten. Forten er i dag bebygget. Fra Smedegade går en lille vej ned til Annexgården, som er tidligere præstegård og har været ejet af Roskildebispen. Fund ved gården tyder på, at der sandsynligvis har ligget en stormandsgård på stedet, og på gårdens jorder er der fundet rester af en vandmølle. Da landsbyens gårde omkring 1780 flyttede ud, blev kun Annexgården tilbage. De jordløse husmænd og håndværkeres småhuse dominerede herefter byen.

C Oremosen ligger i en dalsænkning med Ganløse Ores markante skovbræmme i baggrunden. I maj-juni kan man høre et broget kor af fuglestemmer fra mosen, heriblandt nattergalens vidtlydende sang. Mosen er fredet og en plejeplan skal sikre, at den ikke gror til i pilekrat. Mod vest ligger Værløse Golfklub, som har til huse i Christianshøj, én af de udflyttede gårde fra Kr. Værløse.

D På Ryethøj eller Bronzehøjen, som den kaldes lokalt, står der en bæk, hvorfra der er en fantastisk udsigt over det bakkede landskab. Før

skovene blev fredet i begyndelsen af 1800-tallet, lå Ryget som en dyrket rydning mellem flere mindre skove. Ryetgård er én af de udflyttede gårde fra Kirke Værløse. Gravhøjen er en af de få tilbageværende ikke overpløjede høje mellem Sønder sø og Farum Sø. Den formodes at indeholde grave fra både bronzealder og jernalder. Højen og dens omgivelser er groet til, men efter området blev fredet i 2002, er Værløse Kommune, Skov- og Naturstyrelsen og Københavns Amt i gang med en plan for pleje af stedet.

E Efter sidste istid var **Sækken** en del af Farum Sø, men groede efterhånden til. Tørvemos danner i midten af mosen en hængesæk. Ud mod kanterne er Sækken tilgroet med imponerende store rød-el. Mosen er udlagt som ”urørt skov”, hvilket betyder at området skal henligge uden nogen form for skovdrift, til gavn for plante- og dyrelivet.

F Farum Sø er den tredje største sø i Mølleåens vandløbssystem, næst efter Furesø og Bagsværd Sø. Gå op i fugletårnet og kik på andefugle og den toppede lappedykker, som yngler med mange par. Man kan være heldig at se fiskeørnen flyve over søen og skoven. I østenden af søen ligger Klaus Nars Holm, hvis navn skulle have følgende oprindelse: ”Valdemar Atterdag gav sin hofnar Klaus denne lille ø engang, da han i et ubesindigt øjeblik havde lovet ham en dansk holm. Narren indbød da kongen på ålesuppe på holmen, og til kongens forundring over, at der ingen ål var i suppen, sagde narren, at kongen selv kunne søge ålene i den suppe, der omgav holmen: Som øen, så kosten”.

G Den aflange høj tæt ved vejen er en **langdyss** fra ældre bondestenalder, 4.000 år f.v.t. Højen er 30 meter lang og 6 meter bred og er i dag meget nedslidt. Oprindeligt har dyssen været omkranset af store randsten, men nu står der kun få af dem tilbage. I dyssen er fundet 2 gravkamre. Spor efter bebyggelse fra alle perioder af oldtiden ligger tæt i området mellem Sønder sø og Farum Sø. Langdyssen er, sammen med nogle få andre dysser og gravhøje, det eneste synlige spor, der er tilbage.

-

Værløse – Søndersø – Sækken – Farum

52

18 På cykeltur - 13,5 km

Cykelturen fra Værløse Station til Farum Station fører gennem et flot og oplevelsesrigt landskab. Turen indbyder til pauser og ophold på de mange steder med udsigt til bakker, ådale, moser, skove og de store søer Søndersø og Farum Sø. Undervejs kan fuglelivet studeres fra fugletårnene ved Præstesø og Sækens udmunding, og frokosten kan tilberedes over åben ild ved én af de fire bålpladser langs sydsiden af Farum Sø.

A Søndersø er den næststørste sø i Københavns Amt. Søen er med 7,8 meter på det dybeste sted relativt fladvandet. Fra midten af 1800-tallet blev der gjort forsøg på at tørlægge Søndersø, men på grund af indtrængning af grundvand mislykkes forsøget. Nu indvinder man i stedet store mængder grundvand på Søndersø Vandværk, som er opført i 1951. Langs den nordlige søbred vokser tagrør og et enkelt sted også strandkogleaks. Der drives lystfiskeri efter gedde, karpe, sandart og aborre. Den agurkelugtende laksefisk, smelt, findes også i søen, men må være udsat.

B Engang var **Præstesø** en del af Søndersø, men blev tørlagt for at kunne udnyttes til landbrug. Da landbruget blev opgivet, udviklede området sig til en sump, dækket af tæt pilekrat. I et samarbejde mellem Københavns Amt, Værløse Kommune og den lokale naturfredningsforening er en del af den tidligere sø og de åbne enge og overdrev blevet genskabt. Fra fugletårnet ved søbredden kan fuglelivet på søen og i pilekrattet studeres. For at komme op i tårnet, skal man krydse folden, hvor en fåreflok holder vegetationen lav. Her findes pudsigt nok en stor bestand af kurvblomsten tidselkugle, med de blå blomster i kugleformede hoveder. Den bliver meterhøj og er en forvildet havestaude.

C Kirke Værløse ligger på toppen af en lav bakke med kirken markant tronende i udkanten af byen. Arkæologiske fund vidner om at landsbyens historie kan føres tilbage til vikingetiden. Under den romanske stenkirke er fundet spor efter en ældre trækirke. På Annexgårdens jorder er fundet rester af en vandmølle. Gården er tidligere præstegård og har været i Roskildebispens eje.

Fund ved gården tyder på, at der sandsynligvis har ligget en stormandsgård på stedet. De synlige spor fra ældre tid er byens vejssystem, hvor Smedegade og Bygaden omslutter den gamle forte – et fællesareal, hvor dyrene blev drevet ind for natten. Forten er i dag bebygget. Gennem tiden er gårdene flyttet udenfor byen og kun Annexgården er tilbage. Til gengæld findes der stadig mange af de små huse, der oprindeligt tilhørte jordløse husmænd og håndværkere. Stil cyklerne, gå en tur og nyd de gamle huse og smalle stræder. Fra Kirkens sydmur er der en storslået udsigt mod Flyvestation Værløse og over det åbne land.

D Før skovene blev fredet, lå det smukke, kupe-rede landskab, **Ryget**, som en dyrket rydning mellem flere mindre skove. Ryetgård er én af de udflyttede gårde fra Kirke Værløse.

E Stil cyklerne og tag en afstikker op til bronzealderhøjen **Ryethøj**. Fra bænken ved højen er der endnu en fin udsigt over landskabet. Det er svært at forestille sig, at man er så tæt på storbyen. Højen og dens omgivelser er groet til, men efter at området for nylig er blevet fredet, er Værløse Kommune, Skov- og Naturstyrelsen og Københavns Amt ved at udarbejde en plan for pleje af stedet.

F Den statsejede **Ryget Skov** er opstået ved sammenlægning af flere småskove. Kør en afstikker til fugletårnet ved bredden af Farum Sø. Her kan man være heldig at se fiskeørn. Langs bredden af søen har skovdistriktet indrettet flere bålpladser.

G Efter sidste istid var **Sækken** en del af Farum Sø, men groede efterhånden til. Tørvemos (Sphagnum) danner i midten af mosen en hængesæk. Ud mod kanterne er Sækken tilgroet med imponerende store rød-el. Det er umuligt at færdes i Sækken, men en sti følger mosens vestside.

Turen er 13,5 km. Den foreslåede afstrikker til fugletårnet ved Farum Sø er 2,5 km. Ruten har ikke særskilt afmærkning, men følger eksisterende veje og stier. Markveje og skovstier kan være stenede og mudrede.

1 Lige inden jernbane- og motorvejsbroerne, drejes til venstre og cyklen trækkes over broen over åen.

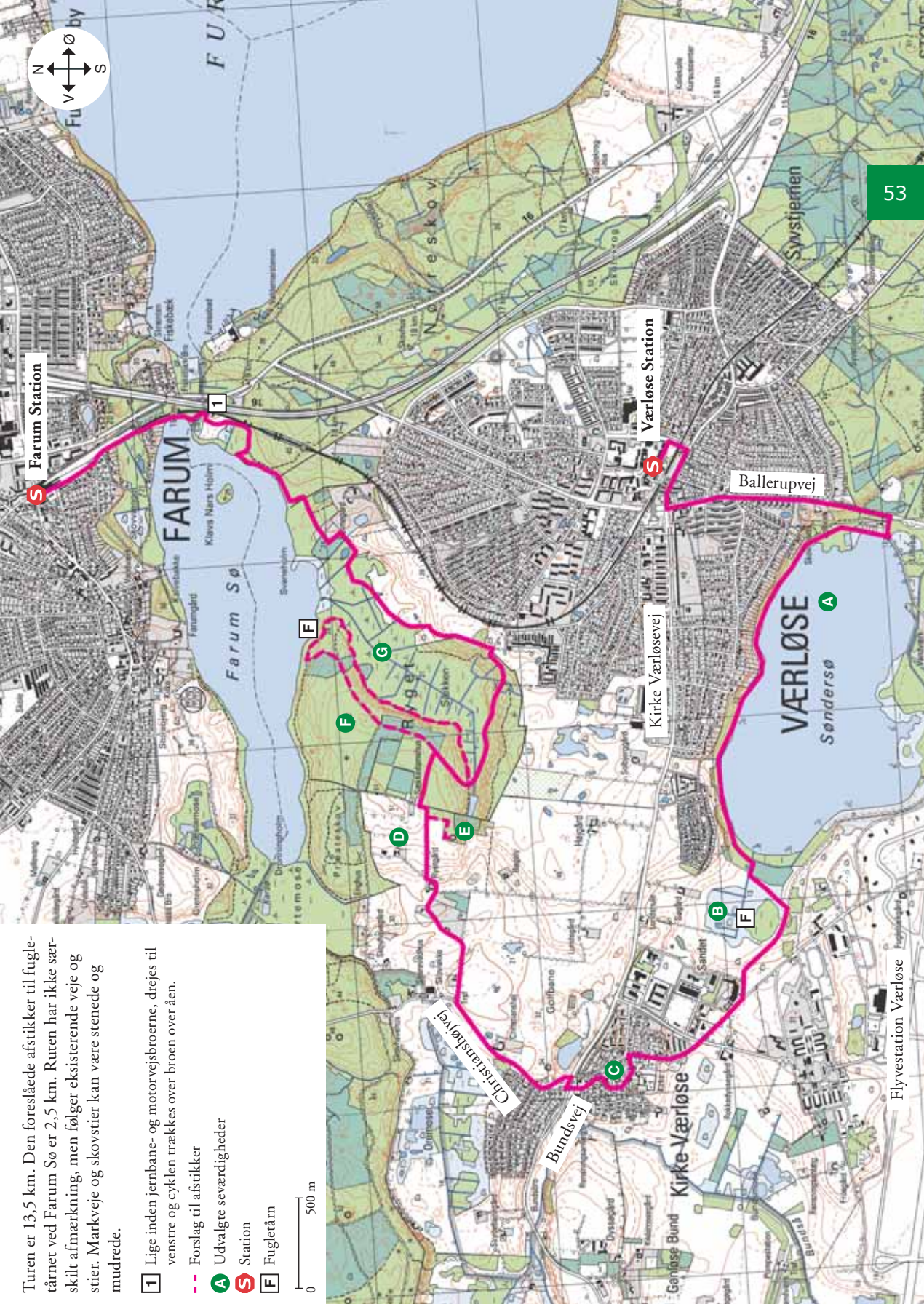
— Forslag til afstrikker

A Udvalgte seværdigheder

S Station

F Fugleråm

0 500 m

Skovbrynet – Ballerup

54

8 På cykeltur – 10 km

Cykelturen fra Skovbrynet Station til Ballerup Station går blandt andet gennem de store statsejede skove, Store- og Lille Hareskov og Jonstrup Vang. Skovene er gamle og der har aldrig været landbrug i området. Derfor gemmer skovene på mange historiske spor fra oldtiden til i dag. Stop op og gå på opdagelse ved seværdighederne der beskrives i folderen. Nyd også det rige plante- og fugleliv. Frokostpausen kan holdes ved en af de mange bænke i skoven.

A Mellem Hareskovhus og Kulhus findes **vej-anlæg** der vidner om at stedet siden oldtiden har været brugt som færdselsåre. Kør et smut ind ad ridedstien til højre lige efter Hareskovhus. Cirka 150 meter inde, mellem motorvejen og Frederiksborgvej, anes en gammel asfaltbelægning. Det er spor efter en 350 år gammel landevej som senere er blevet asfalteret. En stump af den samme vej fører forbi Kulhus. Syd for motorvejen findes spor efter oldtidens hulveje.

B De karakteristiske **stjerneformede vejkryds** stammer fra 1660'erne, hvor Christian V indførte parforcejagten i Danmark. Kronhjorte blev jaget til hest og med hunde uden brug af skydevåben. Fra stjernevejenes midte kunne man holde øje med hjortens flugt fra hundekoblerne når den krydsede en vej, og jægerne kunne optage forfølgelsen. Når hjorten var løbet trætt, kastede hundene sig over den og holdt den fast, indtil jagtens hædersgæst kunne aflive den med sit stikvåben.

C Ved stien er anlagt en **ny sø**. Den grønne frø har allerede taget ophold i søen og ligger om sommeren og kvækker i vandoverfladen. Med tiden vil omgivelserne gro til og søen vil ligne en naturlig skovsø.

D I Hareskovene er der fundet over 150 menneskeskabte stenanlæg. De er sandsynligvis fra jernalderen og består blandt andet af store granitsten med udhuggede riller – **rillesten**. Nogle af stene har muligvis haft kultisk betydning, mens andre har orienteret om verdenshjørner og fastlagt jævndøgn og solhverv. Skovdistriktet har med gule mærker på træerne afmærket en rute. Følg den

til højre og gå selv på opdagelse blandt de store sten i skovbunden.

E Oldtidens veje gik hvor det var nemmest at færdes til fods eller i hestevogn. **Hulveje** opstod ved århundreders færdsel ned ad skrånninger i terrænet. Blev en vej slidt for dyb flyttede man til et spor ved siden af. Hulvejene ligger ofte parallelt eller vifteformet ned mod et vadested over en å eller et sumpet område. Gør en afstikker. Stien passerer hen over to af de gamle veje. Der findes flere i ungskoven til højre for stien.

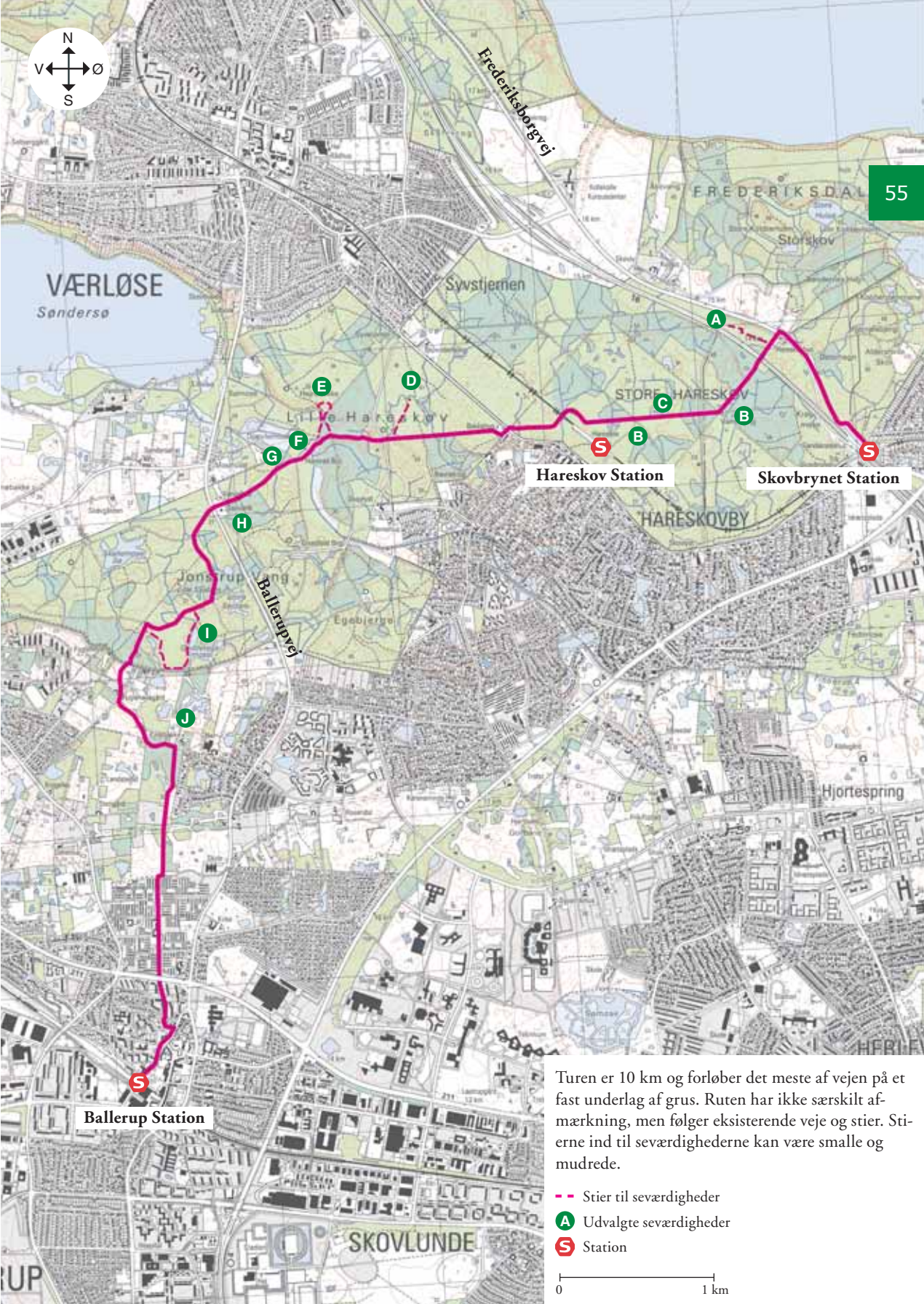
F Hulvejene fører ned mod Harevad Bro. Her har fra tidlig tid været **vadested** over Værebros Å. Bunken af granitsten og stenbjælker til venstre for broen stammer fra den tidligere bro.

G Efter broen, nede ad en sti på højre hånd, møder man én af skovens kæmper – den flere hundrede år gamle eg – **Djævelen**.

H **Skrædderen**, en ligeså gammel hul eg, kan ses nede ad skovvejen til venstre inden savværket.

I **Gedderygs Mose** er som flere andre af skovsøerne anlagt for at give bedre levevilkår for planter og dyr. Tag en omvej og nyd den smukke sø.

J Den sidste del af turen fører tværs gennem Hjortespringkilen – landskabet mellem Bagsværd og Måløv. Området er præget af sidste istid hvor store isblokke har ligget tilbage og skabt småsøer og mosehuller når isen er smeltet. Det kaldes **dødishuller**. De ses også i Jonstrup Vang.

Hareskov Station

Skovbrynet Station

Ballerup Station

Turen er 10 km og forløber det meste af vejen på et fast underlag af grus. Ruten har ikke særskilt afmærkning, men følger eksisterende veje og stier. Stierne ind til seværdighederne kan være smalle og mudrede.

--- Stier til seværdigheder

A Udvalgte seværdigheder

S Station

0 1 km

Fra Københavns vestegn otte landsbyer

Landskabet vest for København er præget af landbrug, store moseområder og mange små vandløb. På bakkedragene ligger en række velbevarede landsbyer, der i dag stadig er omkranset af marker eller af nyere bebyggelse. I flere af landsbyerne kan der endnu opleves en næsten "Morten Korchsk" stemning med kirken og gadekæret, der er omgivet af gamle gårde og huse.

Oprindelig var egnen dækket af skov, men allerede i oldtiden blev skoven ryddet for at skabe plads for det landbrug, der i de følgende årtusinder kom til at sætte sit præg på egnen. Det var den gode jord, fede enge ved de mange ådale, mosernes tørv og fra middelalderen også nærheden til det københavnske marked, der udviklede Vestegnen til hovedstadens spisekammer og leverandør af tørv.

Landskab

Da isen for 15.000 år siden trak sig tilbage efterlod den Københavns vestegn som et svagt kuperet landskab, der var så fladt, at åerne ikke kunne lede alt vandet bort. Mange dale og lavninger blev oversvømmet af vand, og der opstod et system af lavvandede søer. På bunden af søerne oplobede der sig et dyndlag, der efterhånden som planterne fik rodfæste udviklede sig til moser med et betydeligt tørvelag. Mellem Risby og Vridsløsemagle findes vandskellet mellem Køge Bugt og Roskilde Fjord. Her udspringer Store Vejleå, som løber mod syd til Køge Bugt. Fra Nybølle Å ved Porsemosen løber vandet mod vest til Roskilde Fjord. Tidligere har vådområderne været meget større, men som en følge af tilgroning og landbrugets dræning, er disse eng- og moseområder reduceret til det, vi ser i dag.

Bosætning

Fund af oldtidsredskaber fra jægerstenalderen fortæller, at der allerede for 8.000 år siden boede mennesker på Vestegnen. De gik på jagt i de store skove eller fiskede i de søer, der endnu ikke var groet til. Da jægerne blev agerbrugere, begyndte de at rydde skoven ned mod søerne for at få dyrkningsjord og græsningsarealer. Skovrydningen fortsatte gennem hele bronzealderen og blev i jernalderen så omfattende, at de sidste skovarealer efterhånden forsvandt. Det var især jordens store frugtbarhed, der var baggrunden for den intensive opdyrkning. Vestegnen var blevet omdannet til et næsten træløst slettelandskab uden

plads til skov, der kunne give brænde. Et resultat af manglen på træ blev, at udnyttelsen af mosernes tørv fik stigende betydning. I dette svagt kuperede landskab, gennemskåret af ådale og moseområder findes i dag velbevarede landsbyer omgivet af en frugtbar lerjord, som stadig danner grundlag for en betydelig landbrugsproduktion.

Landsbyer

Vestegnens landsbyer opstod under Vikingetiden omkring år 1000. De blev placeret nær vådområder, hvor engene kunne udnyttes til græsning og mosernes tørv kunne supplere det kostbare træ som brændsel. Man kan få et indtryk af bebyggelsen i vikingetiden og den tidlige middelalder ved at besøge "Vikingelandsbyen" ved Risby, hvor der er rekonstrueret en lille landsby med stuehus og grubehuse. Som en del af Kroppedal Museets aktiviteter er der her indrettet et historisk arbejdende værksted for skoler.

Mange træk fra den senere udvikling i Vestegnens landsbyer kan i dag aflæses – ikke blot i landsbyernes gamle kirker, gårde og huse – men også i forløbet af veje, hegn og markskel. Ved ophævelsen af dyrkningsfællesskabet i slutningen af 1700-tallet blev agerjorden fordelt mellem bønderne. På Vestegnen blev de enkelte gårdes jorde samlet i såkaldte stjerneudstyknings. Landsbyen lå midt i landsbymarken med levende hegn og veje strålende ud til alle sider og afgrænset af de lavtliggende græsningsenge og moser.

Tørvene

I det skovløse landskab på Vestegnen har tørv altid spillet en stor rolle som brændsel. Svenskekrigene i 1600-tallet efterlod de sjællandske skove i en miserabel stand, og efterspørgslen på brændsel i København var stor. I forbindelse med udstykningen blev også landsbyernes mosearealer omhyggeligt opdelt i parceller og fordelt mellem gårdene. Fra landsbyerne blev der anlagt veje ned til tørvelodderne. Porsemosevej fra Ledøje samt Tørvevej ved Sengeløse er nutidige veje, der har deres oprindelse i tørvetransporten.

Det københavnske marked

Mange af Vestegnens bønder fik en betydelig ekstraindtægt ved at sælge tørv til den københavnske befolkning. De kørte tørvene med hestevogn ind til markedet på Kultorvet, hvor de måtte konkurrere med de nordsjællandske kulsvieres salg af det finere og dyrere trækul.

Den oprindelige Gammel Roskildevej, der forbandt Roskilde og København, har haft stor betydning for Vestegnens udvikling. Med denne hovedfærdselsåre og Abbevad – den historisk vigtige overgang over Store Vejleå – havde bønderne en god forbindelse til hovedstaden. Det var ikke kun tørv, som skulle transporteres. Bønderne kørte også store mængder landbrugsvarer og grøntsager ind til det københavnske marked. Fra midten af 1800-tallet kom Vestegnen til at forsyne København med byggematerialer til de

Foto: Kroppedal Museum

Vestegnen 1942, tørvearbejde.

hastigt voksende brokvarterer. Der blev gravet grus og opført en række store teglværker, bl.a. Risby Teglværk og Hakkemose Teglværk, som var et af landets største.

Under 1. og ikke mindst under den 2. verdenskrig eksploderede behovet for brændsel, især til industrien og de store elektricitetsværker. Tørvegravningen, der hidtil foregik med håndkraft, blev nu mekaniseret, og de mange gravemaskiner lavede fuldstændig om på store dele af landskabet i Vestegnen.

Fra 1930'erne blev der opført et stort antal gartnerier. Amagerbønderne kunne ikke klare københavnernes efterspørgsel, og det gav flere af Vestegnens landsbyer en sidste opblomstring som Københavns spisekammer. I løbet af 1950'erne flyttedes gartneriproduktionen mod vest – en stor del til Fyn.

Porsemosen med Ledøje i baggrunden.

Foto: Københavns Amt

Udvalgte seværdigheder

58

1 Smørumovre. Mange af byens gårde ligger smukt placeret rundt om gadekæret og den langstrakte forte, der er det græsareal midt i landsbyen, hvor dyrene gik om natten. Smørumovre er en gammel landsby. Arkæologiske undersøgelser viser, at der under den nuværende bebyggelse ligger spor efter huskonstruktioner helt tilbage fra vikingetiden.

Den store middelalderkirke, og endnu et gadekær, lå isoleret uden for den gamle landsby. Forklaringen kan være, at kirken var opført i tilknytning til en stormandsgård, lige som tilfældet var i Ledøje.

2 Ledøje er en af egnens store, velbevarede landsbyer. Ledøje Kirke er bygget ca. 1225 som gårdkirke for en stormandsgård. Kirken er enestående i Danmark, fordi den er opført i to etager med en over- og en underkirke. En vindeltrappe forbandt de to etager. Underkirken blev brugt af landsbyens beboere, mens overkirken alene fungerede som herskabets privatkapel. Ledøje var i adelseje op gennem det meste af middelalderen. I 1300-tallet blev et antal gårde skænket til Roskilde Domkirke, og i de efterfølgende 200 år hørte byens 22 gårde under kirken og adelige stormænd. Ledøjes bønder fik selveje i 1767, da kongen opløste det "Københavnske Rytterdistrikt". Få år herefter ophørte det urentable dyrkningsfællesskab, og der blev foretaget en udskiftning, hvor de enkelte gårdes jorde blev samlet.

3 Nybølle landsby hører til de mindre på Vestegnen. I landsbyen kan man endnu finde 5 oprindelige gårde og nogle huse, samt et gadekær i den østlige del af landsbyen. De relativt store tofter (jorden nærmest gårdene) omkring enkelte gårde, er i dag med til at give byen et lidt usammenhængende præg. Ud over gårdene er byens missionshus fra 1880'erne bemærkelsesværdigt. Nybølle ligger midt i sit ejerlav omgivet af naturlige skel: Nybølle Å, Hove Å, Store Vejleå, Tysmose og Tysmose Å.

4 Sengeløse landsby er en af amtets store landsbyer. Her kan man se byens oprindelige struktur med kirke, mange gamle gårde og huse og det in-

takte vejforløb omkring landsbyens langstrakte forte og gadekær.

Byen ligger nordligt i sit ejerlav med fælles adgangsvej til engarealer og de mange langstrakte lodder i Sengeløse Mose.

5 Vridsløsemagle har ligget på samme sted i 1.000 år. Landsbyen er placeret lavt i landskabet omkring en stor forte med det gamle vejforløb. Den første del af landsbyens navn er sammensat af de gamle ord writh (vridning) og løsa (engdrag) og beskriver byens beliggenhed ved en bugtning i en dal med gode græsgange. Magle er det gamle ord for stor og er tilført bynavnet for at undgå forveksling med landsbyen Vridsløselille. Indtil slutningen af 1700-tallet var det ikke almindeligt, at bønderne ejede den jord, de dyrkede eller de bygninger, de boede i. De måtte fæste (leje) dem af herremanden. Vridsløsemagle var ejet af herregården Katrineberg, Københavns Universitet, kongen, Vartov Hospital og familien Bartholin. Bartholinfamilien havde tilknytning til universitetet og var i 1600-tallene en af hovedstadens fremtrædende slægter. Familien havde landsted i Vridsløsemagle, som dermed var hjemsted for såvel fæstebønder som lærde universitetsprofessorer.

6 Observatoriet. Ole Rømer (1644-1710), som var gift ind i Bartholinfamilien, var en verdenskendt astronom og fysiker, der opdagede og målte lysets hastighed. Han opførte i 1704 et landobservatorium i bakkerne øst for Vridsløsemagle. Efter lang tids søgen har man i kanten af skoven fundet fundamentet af observatoriet. Herfra er der en flot udsigt mod nord over Porsemosen. På Kroppedal Museum kan man se en udstilling om Ole Rømer og hans virke.

7 Risby fremtræder i dag relativt godt bevaret omkring byens forte og gadekær, ligesom vejforløbet er intakt. Af gårdene findes endnu tre inde i byen. Forten er fra gammel tid flere steder bebygget med huse. Udskiftningstidens markstruktur ses kun i vejenes forløb, fordi den gamle landsby i dag helt er omsluttet af Vestskoven.

8 Herstedvester er lukket inde af moderne bebyggelse og et idrætsanlæg. Men det oprindelige vejnet omkring den delvist bebyggede forte, middelalderkirken, en del gamle landsbyhuse og fire gårde bevirker, at Herstedvester tydeligt har bevaret sin karakter af landsby. Kirken er fra 1100-tallet og oprindelig opført af kalkstensblokke fra Stevns, der senere er dækket af en skalmur af tegl. Huset i Storestræde 22 var oprindelig ”rytterskole”. Den var én af de 240 små, helt ens skoler, som Frederik IV i 1720’erne opførte i de landsbyer, hvor der boede ryttersoldater. Skolerne var almueskoler for soldaterne og deres børn. I 1912 blev skolebygningen indrettet til brugsforening og anvendes i dag som menighedshus. Forsamlingshuset i Herstedvesterstræde 66 har siden 1907 været byens samlingssted, hvor landsbyboerne kunne være sammen i alvor og fest. En vigtig funktion var brugen af huset til gymnastik.

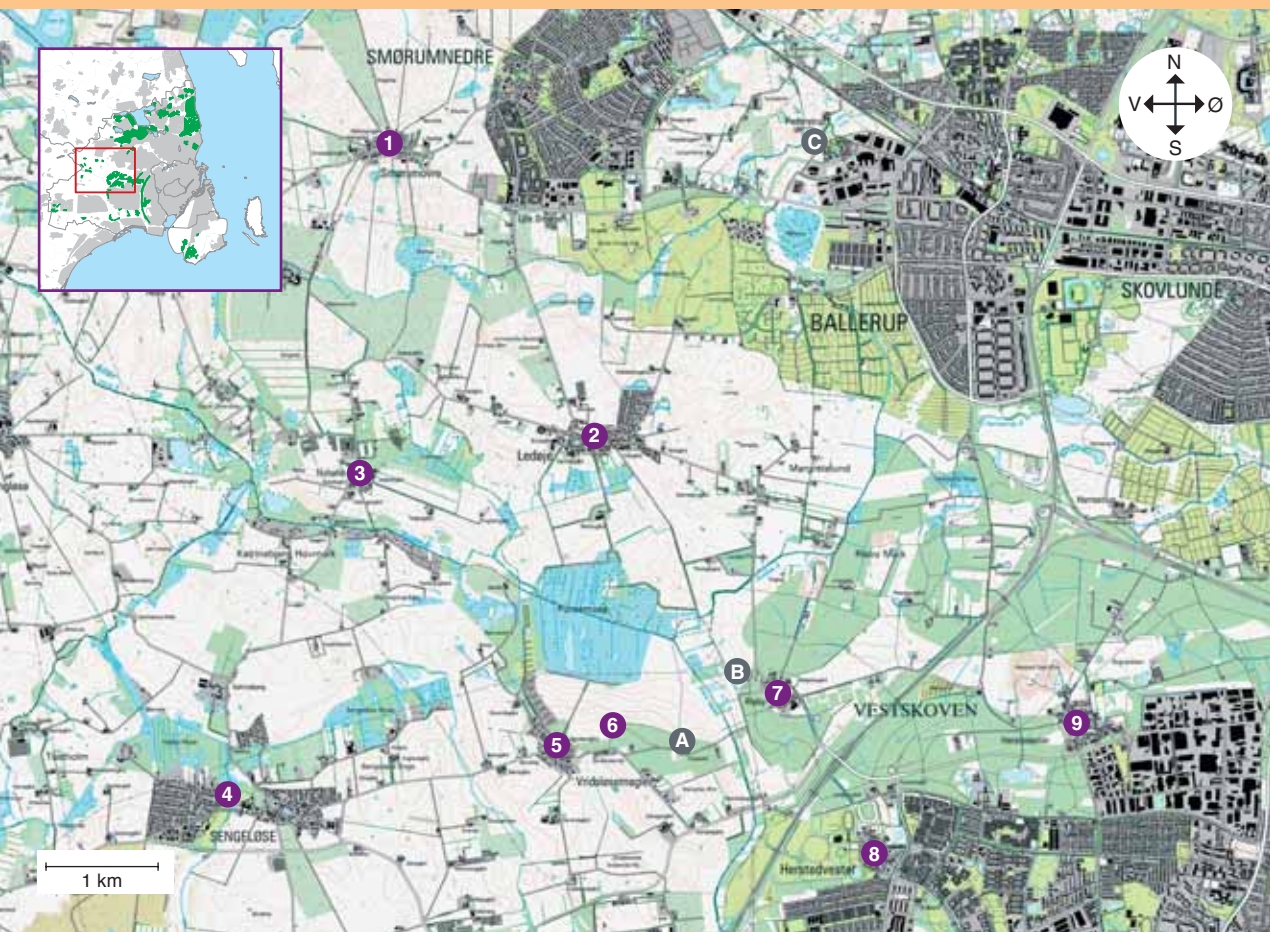
9 Herstedøster. Selv om gartnerierne, købmandsforretningerne, smedjen, cykelsmedjen,

sadelmageren, tømreren og slagteren ikke er der mere, giver en gåtur rundt i Herstedøsters små gader en fin oplevelse af stemningen i landsbyen for 50 år siden. Mange af gårdene og en lang række gamle huse ligger stadig langs de krogede gader. Den lille kirke fra 1100-tallet ligger smukt i sydenden af forten. Gennem de sidste 200 år er forten bebygget med de små maleriske huse, der ligger omkring Lerstrædet.

I 1930’erne fik Herstedøster en sidste opblomstring som storleverandør af grøntsager til hovedstaden – så sent som i 1950 var 57 personer beskæftiget i de mange gartnerier.

- A** *Kroppedal, Museum for Astronomi, Nyere Tid, Arkæologi*
- B** *Vikingelandsbyen*
- C** *Ballerup Egnsmuseum*

Se side 88 for mere information.

Ved Edelgave Gods

60

På vandretur - 3 km

7

Herregården Edelgave ligger i Ledøje-Smørum Kommune mellem Ballerup og Stenløse syd for landsbyen Smørumovre. Det er et af Københavns Amts mest betydelige herregårdsanlæg. I landskabet omkring Edelgave er der spor efter menneskers virke gennem næsten 4.000 år. Anlæg, bygninger og brugen af landskabet afspejler forskellige tiders levevilkår og idéer, og udgør således ét samlet kulturmiljø. Edelgave Gods er i privat eje, men besøgende er velkomne til at færdes på Gyngehøj og Smørholm Voldsted. Selve herregården med park er ikke tilgængelig for offentligheden.

A Herregårdsalléen er den arkitektoniske hovedakse i landskabet. Langs den 1 kilometer lange asketræsallé er der i begge sider hegn af stengærder mod de store herregårdsmarker. Flere steder ses markante ledsten med huller efter ledets jernbeslag. Både allé og stengærder er genskabt med støtte fra Københavns Amt.

B Fra Gyngehøj er der en storslået udsigt ud over det samlede kulturmiljø ved Edelgave, der har elementer og spor fra 4.000 års historie. Gyngehøj er oprindelig en gravhøj fra oldtiden. Højen er 28 meter bred og 4 meter høj. Størrelsen tyder på, at den blev opført i ældre bronzealder. Omkring år 1800 blev gravhøjen omdannet til et romantisk haveanlæg efter tidens idéer og mode. En sneglegang ledte op til et plateau på højens top, hvor der formodentlig har stået en bænk. Hele anlægget var omkranset af opstammede elmetræer og en stensætning. Anlægget er delvist genskabt med tilskud fra Københavns Amt.

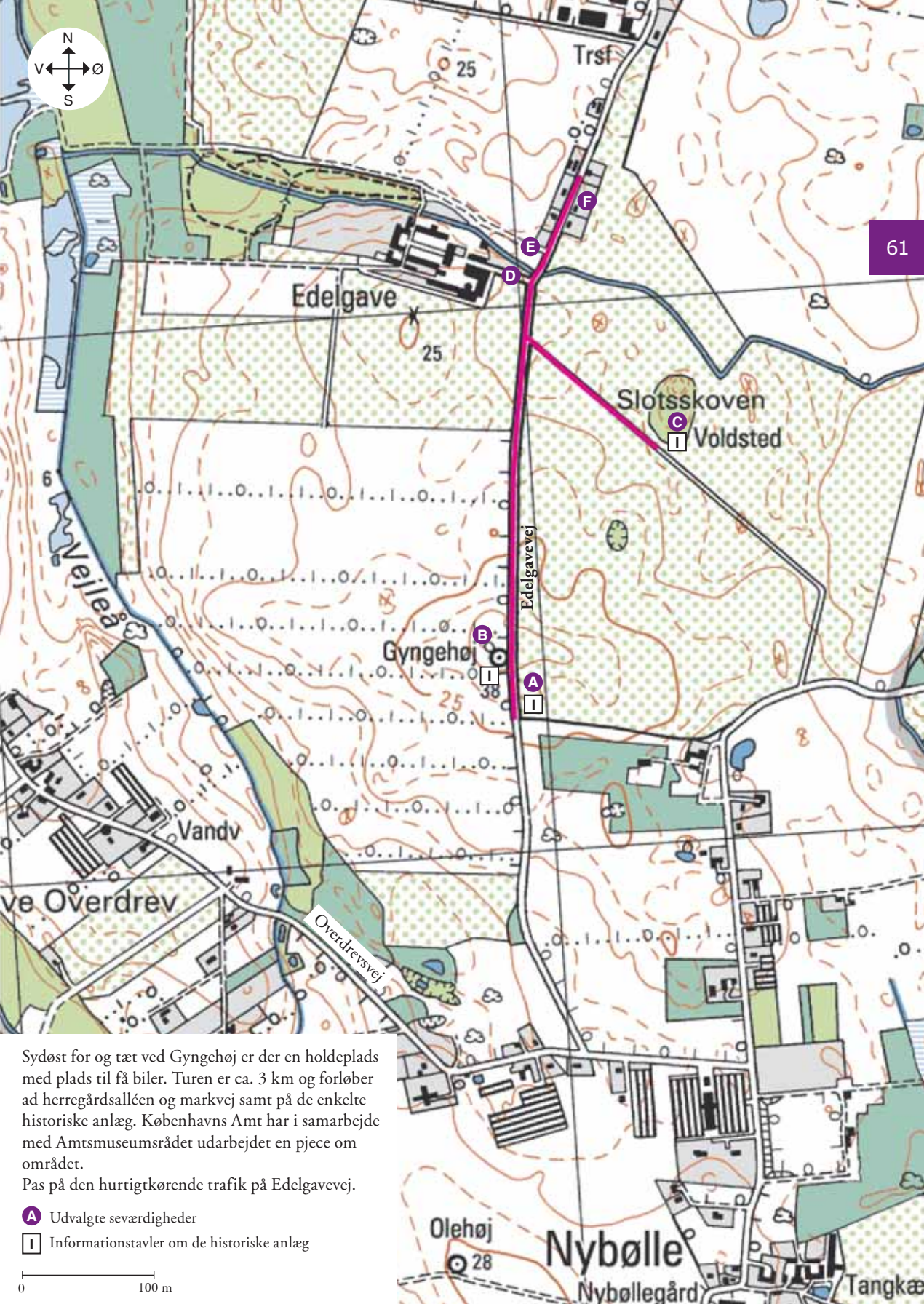
C Smørholm Voldsted er resterne af volde, grave og banker anlagt for at beskytte en middelalderlig storgård. Det synlige anlæg er 120 meter langt og 70 meter bredt. Mod nord er der en 4 meter høj borgbanke, hvor der har stået en særlig befæstning. Borgbanken er omgivet af en tør grav og mod nord, øst og vest tillige af en 2 meter høj vold. Syd for borgbanken ligger den store og flade ladegårdsbanke. Her lå den befæstede gårdsboliger og avlsbygninger. I den sidste del af 1200-tallet og især i 1300-tallet var der ufreds-

tider med lange perioder af kampe og borgerkrig. For lokale godsbesiddere var der mange gode grunde til at bringe sig i sikkerhed – beskyttet af mose, volde og voldgrave. Smørholm Voldsted har i placering og udformning mange fælles træk med de øvrige voldsteder i Danmark fra den tid. Fra voldstedet er der udsigt til landsbyen Smørumovre mod nord.

D Herregården Edelgave er en forholdsvis ny-anlagt herregård, der i 1660'erne blev oprettet af to ødegårde efter svenskernes hærgen i området. Smørholm Voldsted vidner dog om, at godsets jorder allerede i 1300-tallet har været underlagt stordrift. Stedet er omtalt i de skriftlige kilder allerede i 1446 og bar da navnet Rompe. Det nuværende herregårdsanlæg med hovedbygning og avlsbygninger i nyklassisk stil blev opført efter en brand i 1782. I begyndelsen af 1800-tallet blev den fine landskabspark anlagt efter engelsk forbillede i romantisk stil med slyngede stier, søer og vandløb. Parken blev forbundet med udsigtspunkter ved Gyngehøj og Smørholm i det åbne land.

E Bemærk den lille bro over Grønsø Å, der tilsyneladende er en moderne vejbro med vigeplads og autoværn. Men indstøbt i beton findes den gamle brokonstruktion stadig som en vejstenkiste i groft hugget granit. Grønsø Å har tidligere forsynet Edelgave med vandkraft. Mølledammen kan stadig ses lidt vest for vejen.

F Nord for Nybølle Å ligger en række af godsets **landarbejderboliger** fra slutningen af 1800-tallet – flere stadig med stengærde mod landevejen til Smørumovre landsby.

Sydøst for og tæt ved Gyngenhøj er der en holdeplads med plads til få biler. Turen er ca. 3 km og forløber ad herregårdsalléen og markvej samt på de enkelte historiske anlæg. Københavns Amt har i samarbejde med Amtsmuseumsrådet udarbejdet en pjece om området. Pas på den hurtigkørende trafik på Edelgavevej.

A Udvalgte seværdigheder

I Informationstavler om de historiske anlæg

Herstedøster og Herstedvester

Turen går til to af de ældste og bedst bevarede landsbyer i Københavns omegn, hvor mange gårde og huse stadig ligger på de gamle tomter fra middelalderen. I dag har bebyggelserne karakter af små velholdte landsbyforstæder, men for blot 50 år siden var begge Herstederne fungerende landsbyer med gårde, forretninger og håndværkere. Fra 1930'erne fik landbruget en sidste opblomstring som storleverandører af grøntsager til København. I 1950 var der 57 gartnerier i Herstederne, men i de følgende år blev grøntsagsdyrkningen gradvist afviklet.

A Herstedøster Kirke. Kirkens kun 9 meter lange romanske skib blev bygget i 1100-tallet af kløvede kampesten. Mere dominerende er det sengotiske tårn fra 1400-tallet og koret fra 1827.

B Herstedøsters sidste købmand lå i Herstedøstergade 18. Huset fungerede som købmandsbutik, indtil ejerens død i 1979. Butikken lå i den høje stue.

C "Rundskuehuset" i Kirkestræde 4 er fra ca. 1810 og var hovedgevinsten på Rundskuedagen i 1942. Det har også været bymuseum med gamle ting fra byen og egnen.

D Herstedøsters gårde ligger rundt om fortjen, der var det åbne areal, hvor husdyrene blev samlet om natten. Forten lå nord for kirken og kirkegården og er i løbet af de sidste 200 år bebygget med huse omkring Lerstræde. I forbindelse med 1700-tallets ophævelse af landsbyernes dyrkningsfællesskab blev landsbyens jord fordelt mellem de enkelte gårde. Kun få af gårdene blev flyttet fra landsbyen ud på markerne. Derfor ligger mange af gårdene stadig på de oprindelige tomter og er med til at fastholde billedet af Herstedøster som en landsby.

E Trippendals Galge. I hegnet ved rideskolens parkeringsplads er der opstillet en informationstavle, som fortæller om galgebakken, der til skræk og advarsel for de rejsende var placeret lige op ad den gamle landevej mellem København og Roskilde. Den sidste henrettelse fandt sted i 1791.

Det var en tragisk historie om en skåning, Inger Olsdatter, der havde født i dølgsmål og dræbt sit barn. Hun blev idømt dødsstraf, og kæresten, som ellers havde opnået en benådning hos Christian VII, nåede ikke retterstedet i tide til at stoppe henrettelsen.

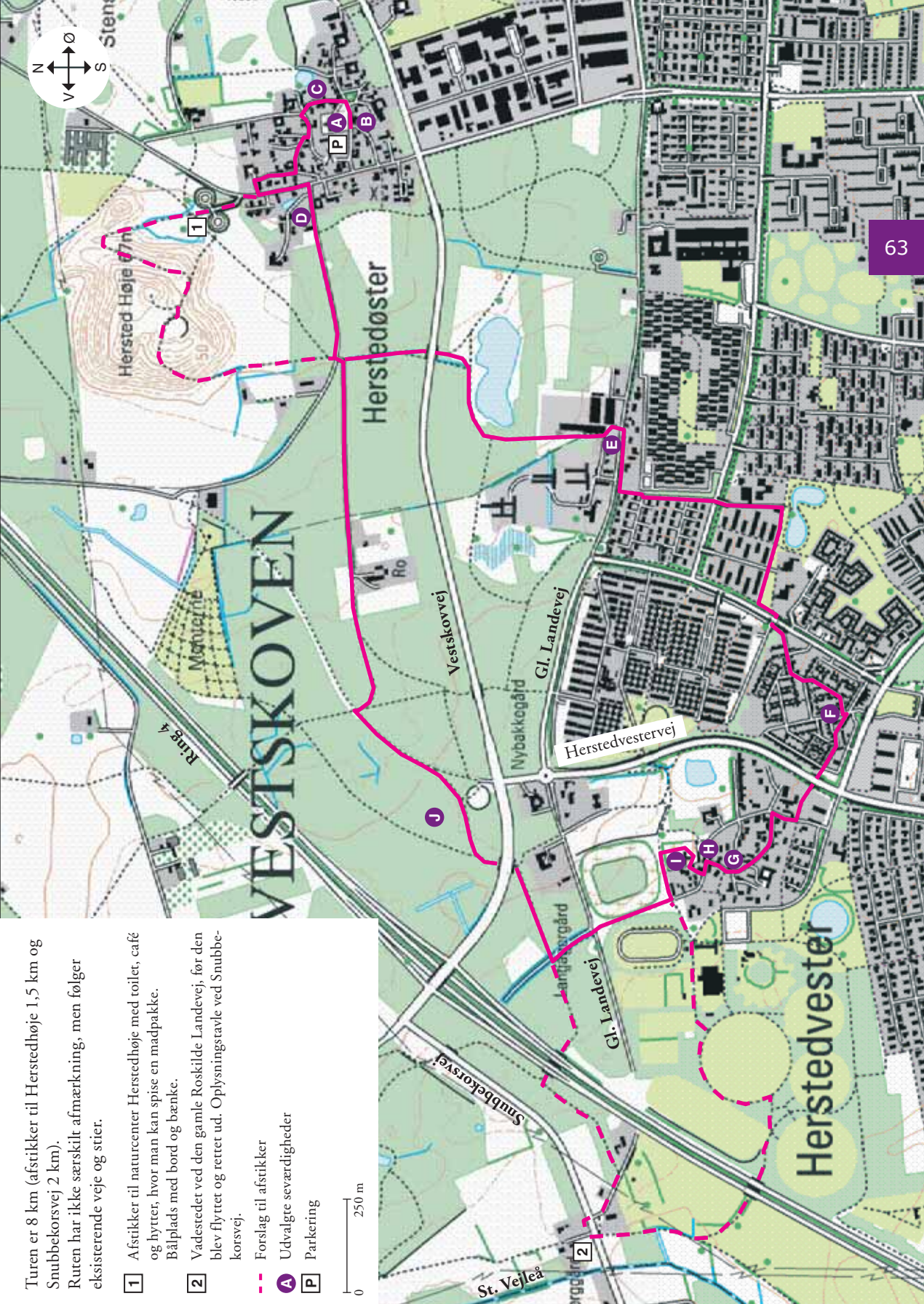
F Hyldespjældet, et moderne landsbyfællesskab i "tæt-lavt-byggeri", hvor beboerne selv har pustet liv i fællesskabet bl.a. gennem et økologisk engagement. Beboerne organiserer sig familievist på kryds og tværs efter interesser: i værksteder, til fællesspisning, med hønsegård og kompostering, og ved genbrug af husholdningsvand m.m. På "landsbyens" torv er der fælleshus, butik, værksteder og vaskeri.

G Rytterskolen. Det røde stråtekte hus i Storestræde 22 var oprindeligt en såkaldt "rytterskole". Den var én af de 240 små, helt ens skoler, som Frederik IV i 1720'erne lod opføre i de landsbyer, hvor ryttersoldaterne boede. Skolerne var almueskoler for soldaternes og bøndernes børn. I 1912 blev skolebygningen indrettet til brugsforening og anvendes i dag som menighedshus.

H Forsamlingshuset, Herstedvesterstræde 66, har siden 1907 været byens samlingssted. Forsamlingshusene var en vigtig del af fællesskabet i landsbyerne. Her fik bønderne mulighed for at samles til alvor og fest. Huset fik tilnavnet "Sløven" på grund af sit skævslidte gulv.

I Herstedvester Kirke er fra 1100-tallet og oprindeligt opført af tilhuggede kalkstensblokke fra Stevns. I 1800-tallet blev kirken omfattende restaureret og kalkblokkene blev dækket med en skalmur. Der går en vindeltrappe op til loftet, hvor man kunne søge beskyttelse i ufredstider.

J Vestskoven. Drømmen om at plante en skov på den flade og næsten skovløse københavnske vestegn opstod allerede i 1930'erne, men først i 1967 blev planerne realiserede ved en folketingsbeslutning om at anlægge en skov på ca. 1.500 hektar. I dag kan vi opleve et smukt landskab med store sletter, bakker, søer og mange skovparceller, der hver for sig repræsenterer typiske, danske skovtyper.

Turen er 8 km (afstikker til Herstedhøje 1,5 km og Snubbekorsvej 2 km).
Ruten har ikke særskilt afmærkning, men følger eksisterende veje og stier.

- 1** Afstikker til naturcenter Herstedhøje med toilet, café og hytter, hvor man kan spise en madpakke. Bålplads med bord og bænke.
- 2** Vadestedet ved den gamle Roskilde Landevej, før den blev flyttet og rettet ud. Oplysningstavle ved Snubbekorsvej.

- - Forslag til afstikker
- A** Udvalgte seværdigheder
- P** Parkering

0 250 m

Risby – Porsemosen – Vestskoven

64

På vandretur - 8 km

11

På Københavns Vestegn kan du på denne vandretur opleve idyllen i den velbevarede landsby, Risby. På turen møder du et landskab, der byder på en vekslen mellem vidt udsyn, stort himmelrum og tæt skov. Du kommer forbi dyrkede marker, skove, moseområder og mange små vandløb. Her er vandskellet mellem Køge Bugt og Roskilde Fjord, og her ligger Porsemosen – en af Vestegnens store moser. På turen gennem ådalen kan du se græssende køer, og i forsommeren kan du hører gøgen kukke og nattergalen synge.

A **Risby** er en velbevaret landsby med intakte vejforløb, gadekær og et forte, der var det åbne areal, hvor husdyrene før i tiden blev samlet om natten. Forten er fra gammel tid flere steder bebygget med huse. Der findes endnu 3 gårde inde i byen.

B På **Kroppedal** har "Museum for Astronomi, Nyere tid, Arkæologi" til huse. Ud over en række skiftende særudstillinger har museet en permanent udstilling om dansk astronomis historie. Kroppedal fungerer også som kulturhistorisk lokalmuseum for Albertslund og Høje-Taastrup kommuner. Læs mere på museets hjemmeside www.kroppedal.dk.

C Her lå **Ole Rømers landobservatorium**, der blev fundet i 1978 efter mange års søgen i området. Observatoriet var i brug mellem 1704 og 1715 og opnåede international berømmelse i astronomiske kredse. I observatoriet fandtes forskellige instrumenter, bl.a. meridiankredsmålere og et jævndøgnsinstrument. Med meridiankredsen ville Ole Rømer forsøge at bevise, at jorden bevæger sig rundt om solen. I dag kan man nyde udsigten over ådalen, Porsemosen og den bagved liggende Ledøje landsby. Ved de opstillede borde og bænke kan du nyde frokosten.

D **Porsemosen** med engdrag og gamle tørvegrave har et rigt plante- og dyreliv. Her findes både fredede orkidéer og sjældne fuglearter. Mosens tørv har været udnyttet til brændsel gennem århundreder og har haft stor økonomisk betydning for de omkringliggende landsbyer. Under besæt-

telsen var der en omfattende tørveindustri, men efter krigen ophørte brugen af tørv. Porsemosen er fredet, og store dele af mosen er i privat eje uden offentlig adgang.

E Mod syd findes et **vandskel**. Store Vejleå udspringer her og løber mod syd til Køge Bugt. Mod vest løber vandet gennem Porsemosen og Nybølle Å ud til Roskilde Fjord. Her i å-skellet mellem landsbyerne mødes to herreder, tre ejerlav, tre sogne og tre kommuner: Albertslund, Høje-Taastrup og Ledøje-Smørum. På store dele af de lavtliggende enge ved Store Vejleå går der køer på græs.

F **Tinghøj** er en gravhøj fra bronzealderen. Bronzealderhøjene blev bygget mellem 1500 og 1000 f.v.t. De blev rejst over storbønder for at markere slægtens position. Mange af gravhøjenes sten blev genbrugt som byggematerialer, da man i slutningen af 1700-tallet skulle anlægge nye veje og broer. F.eks. menes stenene fra Tinghøj at være anvendt til Risbybroen.

G De **kunstige bakker** er anlagt på den flade vestegn i forbindelse med etableringen af Vestskoven. Bestig bjerget og nyd udsigten.

H **Vestskoven**. Drømmen om at plante en skov på den flade og næsten skovløse københavnske vestegn opstod allerede i 1930'erne, men først i 1967 blev planerne realiseret ved en folketingsbeslutning. Der blev anlagt en skov, der i dag er på 1.350 hektar. Vi kan opleve et smukt landskab med store sletter, høje bakker, søer og mange skovparceller, der hver for sig repræsenterer typiske danske skovtyper. Skoven drives af Københavns Skovdistrikt. Fra dette sted ser man over på Herstedhøje, der er landets største kunstigt skabte bakkelandskab formet af godt 3 millioner kubikmeter jord og murbrokker fra udgravninger og saneringer i hele Storkøbenhavn. "Bjerget" er på det højeste punkt 67 meter over havet.

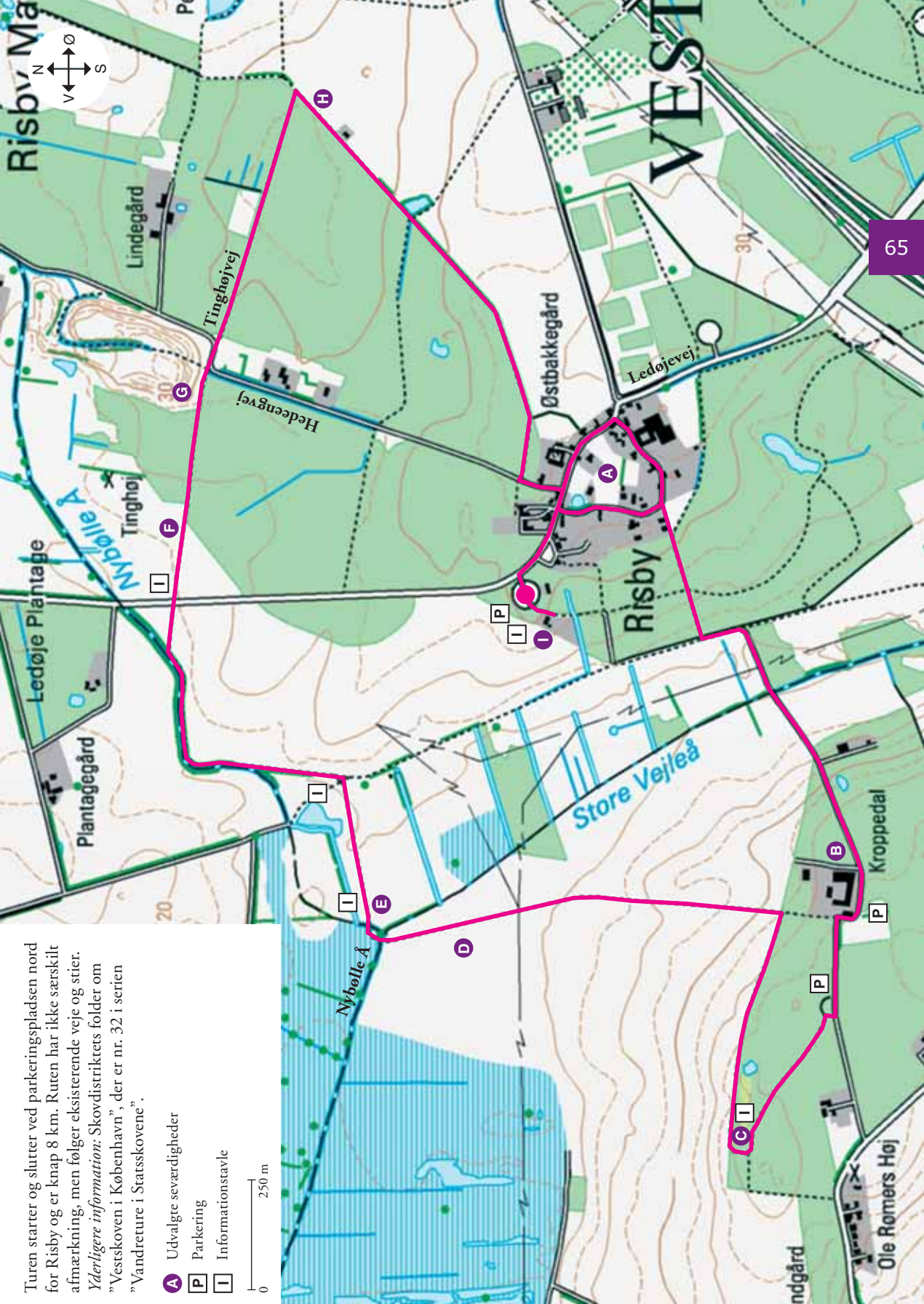
I **Vikingelandsbyen**, der ligger ved Risby, er en rekonstrueret bebyggelse med grubehuse og salshus fra vikingetid og tidlig middelalder. Landsbyen er et historisk arbejdende værksted for skoler og indgår i Kroppedalmuseets aktiviteter.

Turen starter og slutter ved parkeringspladsen nord for Risby og er knap 8 km. Ruten har ikke særskilt afmærkning, men følger eksisterende veje og stier.

Yderligere information: Skovdistriktets folder om "Vestskoven i København", der er nr. 32 i serien "Vandreture i Statsskoven".

- A** Udvalgte seværdigheder
- P** Parkering
- I** Informationstavle

0 250 m

Ledøje Landsby

Ledøje er en af Vestegnens store velbevarede landsbyer, som stadig kan fortælle historier om livet på landet i gamle dage. Mange af landsbyens gårde ligger endnu rundt om gadekæret og middelalderkirken er i sin form helt enestående i Danmark. Den er opført i to indbyrdes forbundne etager, hvor den øverste har fungeret som herskabets privatkapel.

A Ledøje er en af egnens store landsbyer og betyder "højtliggende vej" på olddansk. Tidligere var landsbyen omgivet af smeltevandssøer, moser og åer. Roskilde Fjord har sågar strakt en finger herind. I 1810-30 måtte malkepigerne sejles ud til Øbakken syd for byen for at malke de græssende køer derude. Ledøje har bevaret sine veje fra middelalderen, så man stadig kan se byens langstakte form med plads til to forter, hvor kreaturerne blev drevet sammen for natten. Den ene ligger stadig ubebygget foran kirken. Det giver en sjælden mulighed for at se "middelalderbyen", der på afstand ligger helt frit, omgivet af marker og moser. Alle tilkørselsveje og stier følger stadig landskabets konturer og nogle af de gamle markskel fra stjerneudstykningsen i 1780'erne. Karakteristisk for byen er de mange stendiger.

B Kirken, der ligger højt og synligt, er bygget i 1225 som herskabskapel for en storgård. Gården og kirken kan have været bygget sammen. Det tyder bygningsspor i kirkens gamle vestgavl på. Sporene kan nu ses indvendigt i det senere opførte tårn. Herskabet havde privat indgang ad en snæver vindeltrappe i murværket op til kirken på 1. sal, hvor de kunne sidde ugenert. Kirkens grundplan er kvadratisk. Gennem en åbning, båret af polerede granitsøjler, kan man se op på 1. sals loft med hvidkalkede hvælvinger udsmykket med kalkmalerier i unik rød/grøn blomsterornamentik. Den særprægede kirke udgør, med kirkegårdens mange bevaringsværdige gravminder, et kulturhistorisk kapitel for sig.

C Karen Johanne Bindesbølls gravsten står til venstre for indgangen til kirken. Karen var mor til arkitekten Gottlieb Bindesbøll (1800-1856), kendt for Thorvaldsens Museum. Stenen er udformet som en nyklassisk søjle.

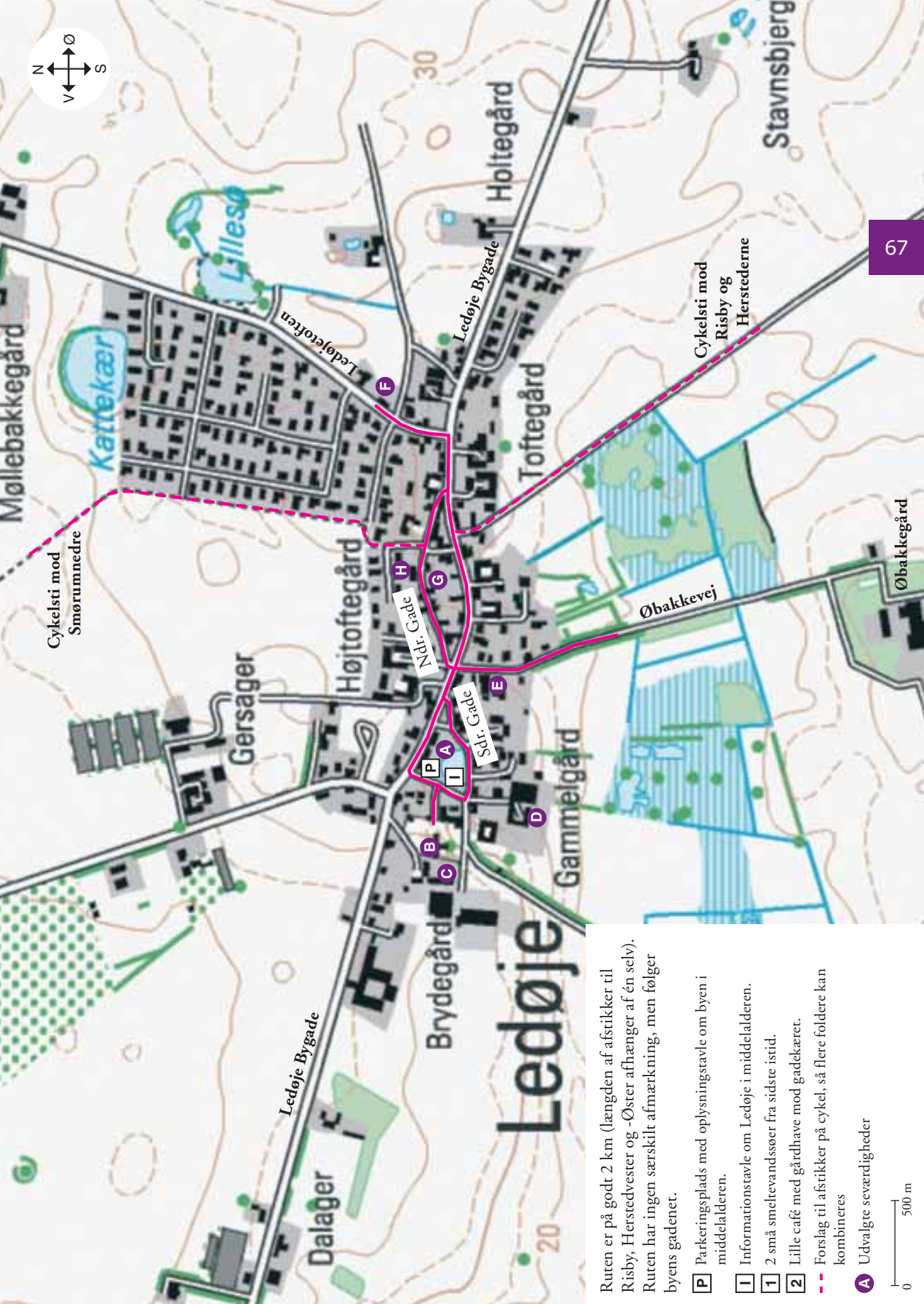
D Gammelgård, Ledøje Søndregade nr. 15, benyttes i dag som hestepension. Her er megen aktivitet og liv omkring hestene, når de skal passes og røres. Den firlængede gård har to porte, som ifølge et sagn altid skulle stå åbne, så de ikke blev smadrede, når "Kyenmanden" fra en lille ø, Kyen, sydvest for Ledøje i vilde natlige ridt hentedede sin kæreste, elverpigen Slattenlangpatte fra Lemminghøj.

E Det endnu aktive Forsamlingshus fra 1909 er bygget på Krogårdens gamle grund. Krogården var ejet af sognefogeden, der under landbo-reformerne i 1781 var den første, som begærede sin jord udstykket. Senere i 1850 flyttede familien ud og kaldte deres nye gård "Øbakkegård". I 1784 købte kongen tre gårde: to til udstykning til husmændene (de var glemt i første omgang!), den tredje blev til Ledøje Plantage. Porsemosen og Tysmosen blev inddelt i små lodder, så alle gårdmændene i den træfattige landsby fik lige adgang til den økonomisk vigtige tørvegravning og brændsel. Halvvejs ude i landskabet mod Øbakkegård kan man se op mod den friliggende gamle by og kirken.

F Ledøje Fattighus, Ledøjetofte nr. 8, har sammen med et andet fattighus i byen ved folketællingen i 1848 haft 10 "husstande" med i alt 29 personer fra 1 til 80 år. Siden har bygningen været benyttet både som jordmoderhus, privatbolig for en forfatter og cykelværksted.

G I dag har mange af husene igen fået stråtage ofte med nye kunstfærdige kviste, hvilket er med til at præge Ledøje som landsby.

H På Ledøje Nordre Gade nr. 10 kan ses en ryttergård fra 1720'erne med lidt bindingsværk omkring indgangsdøren. Døren er i oprindelig stil som dobbeltdør, statelig placeret midt i husets facade. Bindingsværk på den træfattige Vestegn er sparsom – ydermure fremstår ofte med store firkantede felter uden diagonalbræt. Mangel på træ satte også sit præg på den måde, de udflyttede gårde for 200 år siden markerede deres nye skel. I stedet for træpæle, blev de nye markskel opført som stendiger.

Ruten er på godt 2 km (længden af afskikker til Risby, Herstedvester og -Øster afhænger af én selv). Ruten har ingen særskilt afmærkning, men følger byens gadenet.

- P** Parkeringsplads med oplysningstavle om byen i middelalderen.
- I** Informationstavle om Ledøje i middelalderen.
- 1** 2 små smeltevandssøer fra sidste istid.
- 2** Lille café med gårdhave mod gadekæret.
- - - Forslag til afsikker på cykel, så flere foldere kan kombineres
- A** Udvalgte seværdigheder

0 500 m

Ballerup – Store Vejleå – Albertslund

68

6 På cykeltur – 16 km

Cykelturen går fra Ballerup Station til Albertslund Station. Oplev den landlige idyl med dyrkede marker, græssende dyr, moser og vandløb. Vestegnens landskab fortæller historier, og man kan opleve, hvordan menneskets virke gennem årtusinder har forvandlet landskabet til et kulturland med gårde og landsbyer, gravhøje og kirker, hegnede marker og enge, tørvegrave, gamle vejforløb – og senest Vestsboen.

A Pederstrup er en landsby med flere velbevarede gårde, huse og et lille gadekær. Her finder man Ballerup Egnsmuseum – et frilandsmuseum. I landsbyen kan man også besøge et økologisk landbrug, Grantoftegård. På de omgivende marker kan man se fritgående køer, får, grise og heste. Besøg traktørstedet ”Store Peters Hus”, hvor der serveres økologisk mad i hyggelige omgivelser. Traktørstedet har åbent fra maj til september.

B Ormehøj er en gravhøj fra oldtiden og er den eneste bevarede af en gruppe på syv høje i området. Fire af højene er udgravet af Nationalmuseet. Fundene viste, at det overvejende var mænd, der var begravet i højene. Det er sandsynligvis medlemmer fra én og samme magtfulde slægt, der er begravet i denne gruppe af høje.

C Ledøje er en af egnens store velbevarede landsbyer. Mange af byens gårde ligger endnu rundt om gadekæret og den langstrakte gadeforste. Forten var pladsen mellem gårdene og funge-rede som samlingsplads for husdyrene. Ledøje kirke er bygget i cirka 1225 som kirke for en stormandsgård. Kirken er i sin form helt enestående i Danmark. Den er opført i to indbyrdes forbundne etager, hvor den øverste etage har fungeret som herskabets privatkapel.

D Ledøje Plantage er egnens eneste gamle skov. Den blev oprettet af Christian VII i 1784 som planteskole, så bønderne kunne hente planter til hegn og frugthaver. Skoven er privat. Vestsboen, der ligger tæt på, blev først plantet fra slutningen af 1960'erne.

E Porsemosen med engdrag og gamle tørvegrave har et rigt plante- og dyreliv. Her findes både fredede orkidéer og sjældne fuglearter. Under besættelsen var der omfattende tørveindustri. I dag er store dele af mosen i privat eje uden offentlig adgang.

F Vikingelandsbyen er en rekonstrueret bebyggelse med grubehuse fra vikingetid og tidlig middelalder. Her kan skolebørn deltage i forskellige historiske aktiviteter.

G Ole Rømer (1644-1710) var en verdenskendt astronom, der opdagede og målte lysets hastighed. I 1704 byggede han et landobservatorium her ved Kroppedal. Han opfandt flere astronomiske instrumenter, blandt andet et til fastlæggelse af jævndøgn. Besøg også Kroppedal Museum, hvor der er en udstilling om Ole Rømer.

H Oldtidshuse er fundet ved Kroppedal i forbindelse med en udgravning i 1994. Det bedst bevarede hus fra vikingetiden var på 240 m² og er markeret med lave, hvide pæle.

I Appevad var vadestedet, hvor den gamle landevej mellem København og Roskilde passede Store Vejleå. Her lå også den ældste Roskilde Kro frem til 1772.

Turen er 16 km og forløber hele vejen på et fast underlag af asfalt eller grus. Routen har ikke særskilt afmærkning, men følger eksisterende veje og stier.

1 Ved Ballerup Station benyttes den nordvestlige gangtunnel. Her trækkes cyklen igennem. Fra den sydlige side af stationen cykler man ad Pederstrupstien og følger stien langs jernbanen.

2 Bålplads med bord og bænke.

3 Herfra cykles ad Tåstrupstien langs jernbanen til Albertslund Station.

A Udvalgte seværdigheder

S Station

I Informationstavler om historien og landskabet på vestegnen

0 1 km

Ballerup – Ledøje – Veksø

70

16 På cykeltur - 15 km

Landsbyer, gravhøje og moseområder er hovedingredienser i denne tur fra Ballerup Station til Veksø Station. Ruten går gennem Pederstrup, Ledøje og Smørumovre – tre af Vestegnens smukke og velholdte landsbyer, der stadig kan fortælle historier om livet på landet i gamle dage. Gravhøjene og fund i områdets moser giver deres bidrag til den danske oldtidshistorie specielt bronzealderen. Og landbrugslandet med marker og enge kan, som et af de få steder i Københavns Amt, opleves på denne eg.

A Pederstrups stråtakte gårde og huse er idyllisk placeret ved gadekæret. I landsbyen kan man besøge Ballerup Egnsmuseum, der rummer en kulturhistorisk samling og en oldsagssamling. Overfor ligger det økologiske landbrug Grantoftegård, som er et af landets største. Gården leverer blandt andet råvarer til det nærliggende traktørsted "Store Peters Hus". Både museet og Grantoftegård er ejet af Ballerup Kommune.

B Råmosens søer, rørsumpe, enge og krat står i skarp kontrast til de omgivende høje bolig- og erhvervsbygninger. Grågåas, rørhøne, nattegal og rørspurv hører til blandt ynglefuglene. Mosen blev fredet i 1962.

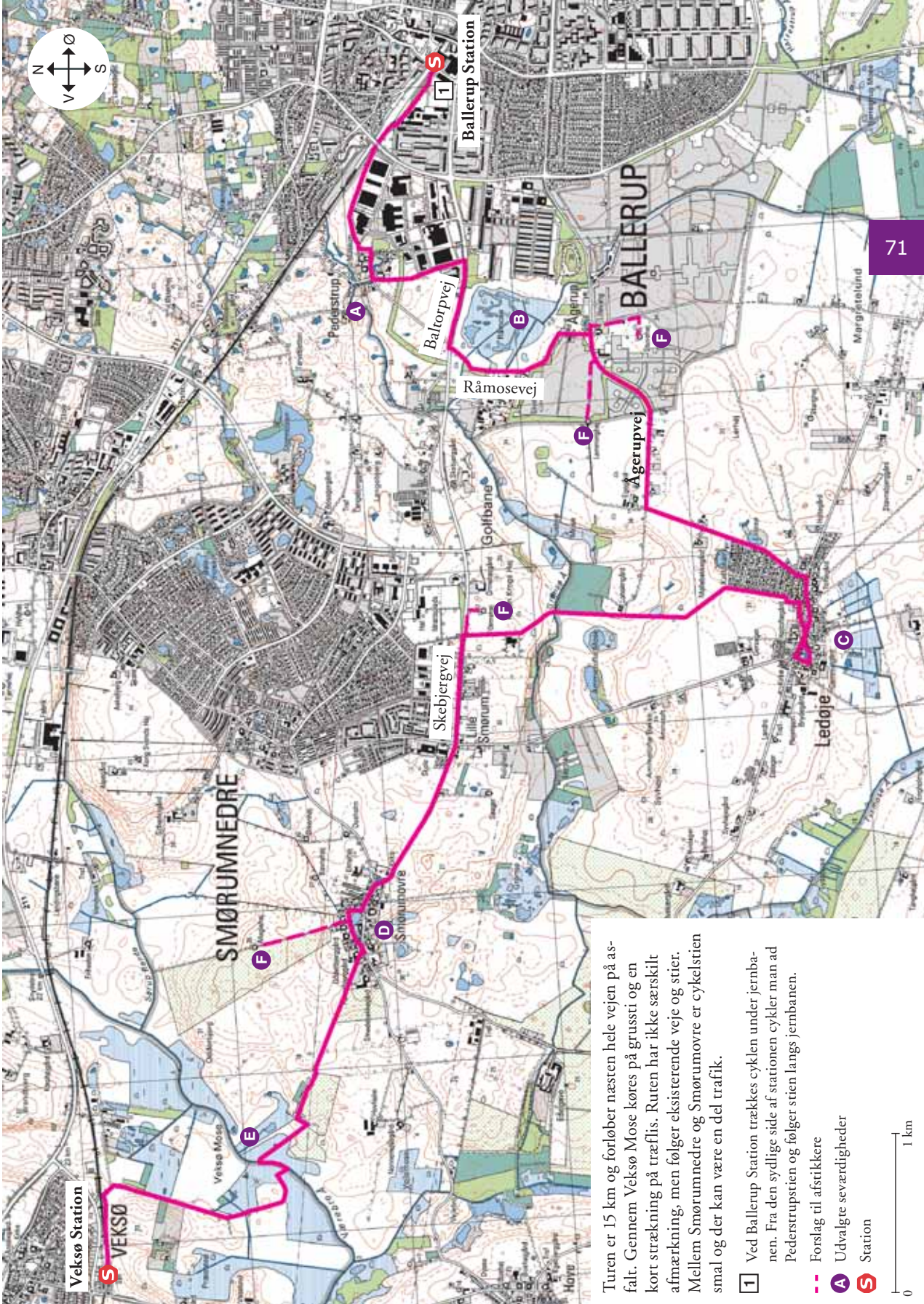
C Ledøje er en af Vestegnens store velbevarede landsbyer. Mange af landsbyens gårde ligger endnu rundt om gadekæret og den centrale plads – fortjen – hvor kreaturerne blev drevet sammen om natten. Ledøje kirke er bygget omkring 1225 som kirke for en stormandsgård. Kirken er i sin form helt enestående i Danmark. Den er opført i to indbyrdes forbundne etager, hvor den øverste har fungeret som herskabets privatkapel.

D Smørumovres gårde og huse ligger smukt placeret omkring gadekæret og landsbyforten. Kirken og kirkegården ligger i byens udkant og afgrænser den mod øst. Under landboreformerne i slutningen af 1700-tallet blev landsbyen udskiftet, hvorved de fælles dyrkede jorde blev delt ud på de enkelte gårde. Markerne kom nu til at ligge som lagkagestykker uden om landsbyen med spidserne ind mod gårdene omkring fortjen.

Denne "stjerneudskiftning" kan stadig ses i landskabet og på kortet ved de markveje, levende hegn og diger, som "stråler" ud fra landsbyen. Ved gadekæret ligger den gamle skole, som godsejer Tutein fra Edelgave opførte i 1860. Bygningen rummer nu Ledøje-Smørum Historisk Forening.

E Fra broen over Værebros Å kan man nyde udsigten over det vidtstrakte eng- og moseområde i **Veksø Mose**. Fra istiden og frem til midten af 1700-tallet lå der en 4 km lang sø i ådalen. Mosen er siden blevet drænet og vandet ledt til Roskilde Fjord. Tørvegrave fra 2. verdenskrig er jævnet ud og blevet til græsgange for kreaturer. Ved tørvegravningen blev der fundet to flotte hjelme med lange buede horn. De er fra bronzealderen og formentlig anbragt som en offergave. Hjelme er udstillet på Nationalmuseet.

F Bronzealderens storbønder har sat sig meget synlige spor i landskabet på Vestegnen. Deres **gravhøje** har i stort tal kronet områdets bakke- drag. Mange af dem er nu forsvundet, men heldigvis kan enkelte stadig ses. Tag en afstikker fra ruten og besøg Stuvehøj, Lemminghøj, Ormehøj og Maglehøj. Gravhøjene blev bygget af tusindvis af græstørv lagt op omkring en stenpakning, der omgav den døde i sin kiste. Højene kunne rumme flere begravelser og har formentlig fungeret som familiegravsteder. Fra Maglehøj er der en flot udsigt over landskabet mod Sørup Rende, Måløv, Smørumnedre, Frederikssundsbanen mv.

Turen er 15 km og forløber næsten hele vejen på asfalt. Gennem Vekse Mose køres på grussti og en kort strækning på træflis. Ruten har ikke særskilt afmærkning, men følger eksisterende veje og stier. Mellem Smørumnødre og Smørumovre er cykelstien smal og der kan være en del trafik.

1 Ved Ballerup Station trækkes cyklen under jernbanen. Fra den sydlige side af stationen cykler man ad Pederstrupstien og følger stien langs jernbanen.

- - Forslag til afstrikere
- A** Udvalgte seværdigheder
- S** Station

0 1 km

Vestegnens gravhøje

Cykelturen går fra Kildedal Station til Bal-
lerup Station. Når man cykler gennem land-
brugslandet omkring Smørum og Ledøje kom-
mer man tilbage til oldtiden, på besøg hos
sine forfædre. De mange gravhøje fra bronze-
alderen vidner om en tid, hvor folk fra leden-
de slægter blev begravet med deres tøj og vig-
tigste ejendele. Oprindeligt blev gravhøjene
bygget af tusindvis af græstørv, lagt op om-
kring en stenpakning, der omgav de døde i
deres kister. Højene kunne indeholde flere be-
gravelser og har formentlig fungeret som fa-
miliegravsteder. I dag ligger gravhøjene som
kæmpe muldvarpeskud, omgivet af korn- og
græsmarker og udgør små lysåbne naturoaser
med helt særlige livsbetingelser for dyr og
planter.

A Kong Svends Høj ligger markant i landska-
bet og er områdets højeste punkt. Sæt cyklen og
gå op og nyd udsigten fra højens top. Højen er
ikke udgravet, men dens størrelse tyder på, at den
er fra den ældre bronzealder og dermed over
3.000 år gammel. Gravhøje og langdysser er fre-
dede fortidsminder og dermed beskyttet mod
ændringer.

B En markvej fører ud til **Maglehøj** (magle =
den store). Fra højens top er der en flot udsigt
over landskabet. I Maglehøj er der fundet et
bronzesværd og nogle smykker, blandt andet en
fingerring af guld. Mange gravhøje ligger som
uberørte øer i det dyrkede agerland. Højenes jord
har ikke været pløjet, gødsket eller sprøjtet i år-
hundreder, måske årtusinder. De er derfor vigti-
ge levesteder for vilde dyr og planter. For at beva-
re gravhøjenes plante- og dyreliv er det nødven-
digt at fjerne selvsåede buske og træer, så de ikke
skygger de små lyskrævende blomsterplanter væk.
På Maglehøj vokser der mange spændende blom-
ster, og hvis man kommer i juni, kan man se i
hundredvis af røde tjærenelliker blomstre.

C Fra vejen kan man se ind på den 90 meter
lange **Hove Langdykke**. Langdykken er omkring
4.500 år gammel og er fra bondestenalderen. Ved
foden af højen står en række sten, der oprindeligt
har stået i en tæt, sammenhængende række om-

kring højen. I Hove landsby ligger der i en privat
have endnu en høj, **Buehøj**. Højen er sandsynlig-
vis fra ældre bronzealder. Et sogn fortæller, at her
ligger kong Bue begravet på en guldhest. *Buehøj
er ikke tilgængelig for offentligheden.*

D Fra **Gyngehøj** er der en storslået udsigt over
herregårdsskabet ved Edelgave. Oprindeligt
var Gyngehøj en gravhøj, men i dag har højen
terrasser og en flad top. Omkring 1800 blev grav-
højen omdannet til et "sneglebjerg" og var efter
tidens mode en del af et romantisk haveanlæg. I
midten af 1990'erne fjernede Københavns Amt et
tæt krat, så højen med sneglegang igen kan ses i
landskabet. *Læs mere om området i amtets pjece:
"Edelgave området – næsten 4.000 års historie".*

E I **Stanghøj** er der fundet et sværd og en kniv
af bronze fra slutningen af ældre bronzealder. På
østsiden af gravhøjen vokser den sjældne plante,
lav skorsonér. *Højen er ikke offentlig tilgængelig.*

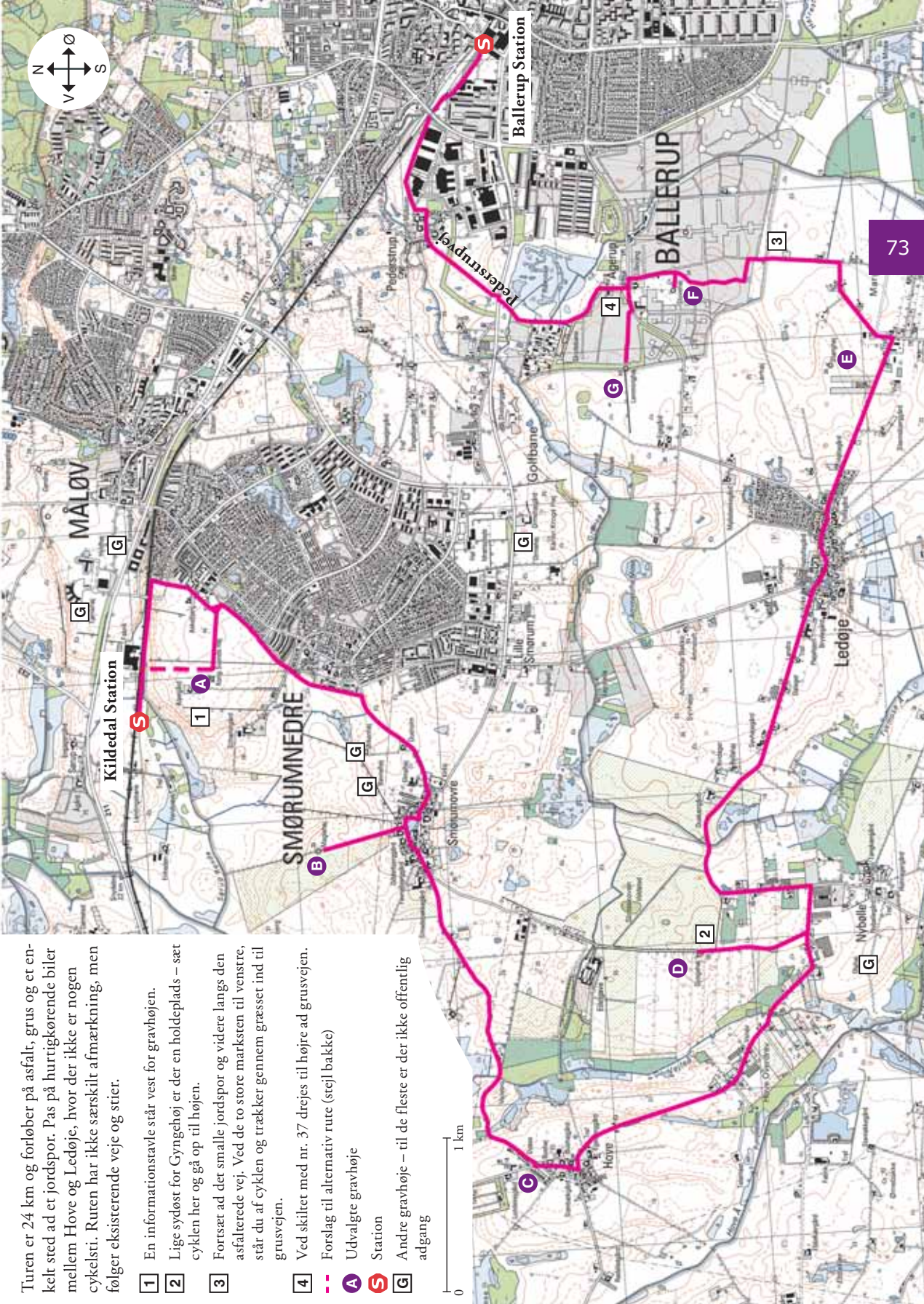
F En arkæologisk udgravning fra 1990 ved
Stuvehøj viser, at de tidligste spor efter menne-
sker på dette sted er fra stenalderens slutning for
4.000 år siden. Inden der blev anlagt kolonihave-
ver, blev der i området syd for Stuvehøj udgravet
et areal på 300 x 500 meter. Her er der fundet re-
ster af 79 hustomter. I forbindelse med udgravnin-
gen fandt man også en del redskaber, blandt
andet en flintedolk og en kornsegl.

G **Lemminghøj** ligger i skellet mellem nytteha-
ver og en golfbane. En grøft går tværs over højen
og er gravet i forbindelse med den såkaldte ud-
skiftning af Ledøje by i 1781, hvor fælles dyrkede
jorde blev delt ud på de enkelte gårde. Der hører
ofte sagnhistorier til gravhøje. *På informations-
tavlen kan man læse om "Slattenlangpatte", "Kyn-
manden" og andre sagnfigurer, der knytter sig til
Lemminghøj.*

Turen er 24 km og forløber på asfalt, grus og et enkelt sted ad et jordspor. Pas på hurtigkørende biler mellem Hove og Ledøje, hvor der ikke er nogen cykelstri. Ruten har ikke særskilt afmærkning, men følger eksisterende veje og stier.

- 1** En informationstavle står vest for gravhøjen.
- 2** Lige sydøst for Gyngehøj er der en holdeplads – sæt cyklen her og gå op til højen.
- 3** Fortsæt ad det smalle jordspor og videre langs den asfalterede vej. Ved de to store marksten til venstre, står du af cyklen og trækker gennem græsset ind til grusvejen.
- 4** Ved skiltet med nr. 37 drejes til højre ad grusvejen.
- -** Forslag til alternativ rute (stejl bakke)
- A** Udvalgte gravhøje
- S** Station
- G** Andre gravhøje – til de fleste er der ikke offentlig adgang

0 1 km

Fra Amager og Saltholm indvandring og udvikling

Det har op gennem tiden været hovedstadens held, at der lige uden for byen – ved Københavns ”køkkenindgang” – har ligget to store øer, Amager og Saltholm, med helt specielle landskabelige og geologiske forhold: Flade, frugtbare og kalkrige.

Havet omkring øerne gav i middelalderen københavnernes sild på bordet, og senere skabtes store indtægter ved lodseri og bjergning. Dyrkning af grøntsager på

Amagers fede lerjord gjorde denne ø til københavnernes spisekammer.

Saltholmskalken var vigtig for byggeriet i hovedstaden og satte gang i industriudviklingen.

Endelig har det flade Amager i vor tid givet København en international lufthavn ganske tæt på hovedstadens centrum.

Et særkende ved øernes kulturhistorie er udenlandske tilflytteres store betydning for by- og erhvervsudviklingen.

Landskabet

Amager er stort set flad som en pandekage. Det gælder hele det inddæmmede Vestamager samt et bredt bælte langs den oprindelige kystlinie, der højest er 3 meter over havet. Her er der helt fladt, fordi de øverste jordlag er gammel havbund fra stenalderhavet, som landhævningen siden stenalderen har ”løftet” op af havet. De fleste steder er jorden fra den gamle havbund temmelig sandet. Kun i den midterste og østlige del af øen er der svage antydninger af bakker. Den højeste naturlige bakke er på 8 meter og ligger dér, hvor Store Magleby Kirke ligger. Denne del af Amager er dækket af et 5-10 meter tykt lag af moræner. Leret var indefrosset i indlandsisen og blev afsat oven på kalkoverfladen, da isen smeltede for ca. 15.000 år siden. Lerjorden er en rigtig god dyrkningsjord, fordi den er meget næringsrig og ikke tørrer så hurtigt ud, som de mere sandede jorde. Under det få meter tykke moræneler ligger der et ca. 30 meter tykt lag af en hård kalksten, ”Københavnerkalk” (=Saltholmskalk), der for ca. 60 millioner år siden blev dannet på bunden af det hav, der dengang dækkede området.

På Saltholm kommer kalken næsten op til jordoverfladen. Det tynde jordlag gjorde det umuligt at opdyrke jorden. Til gengæld har man her haft den letteste adgang til de værdifulde kalkforekomster.

De første bosættelser

Det er ikke utænkeligt, at nogle af de tidligste rensdyrjægere havde fangstpladser på Amager.

Fund af store mængder rensdyrknogler i Køge Bugt tyder på, at store rensdyrflokke hvert år i den ældre jægerstenalder – for 12.000 år siden – passerede Amager og den landbro, der forbandt Danmark og Sverige.

Men egentlige bopladser på Amager er først kendt fra den yngre jægerstenalder 4.000 år senere. Langs østkysten, nord for Kastrup, er der fundet en række bopladser med knogler fra kronhjorte og vildsvin. Det tyder på, at stenalderens urskov også har dækket Amager.

I bronzealderen ser det ud som om, Amager har været tæt befolket. Der er kendt mere end 20 bronzealderhøje, især langs kysten mellem Kastrup og Dragør. Først og fremmest på grund af lufthavnsanlægget er kun én bevaret: Den store Blushøj i Dragør, der har fået navn fra de bål, man tændte på højen for i tåge at vejlede middelalderens sildefiskere.

Kulturstrømninger udefra

Amagers kulturhistorie har i sjælden grad været præget af viden og færdigheder, som udlændinge har bragt med sig til øen.

I middelalderen fik købmænd fra Østersøens ”Hansebyer” kongelig tilladelse til om sommeren at indrette en markedsplads på den flade strand, hvor Dragør havn ligger i dag. Det var de store forekomster af fede sild, som blev handlet, saltet og transporteret til Midt- og Sydeuropa. Da sildeeventyret ophørte i 1500-tallet, blev markedspladsens telte og skure gradvist erstattet med rigtige huse – starten på Dragør. Fra omkring år

1600 kan man tale om en egentlig bydannelse, der tog fart efter hollænderne fra Store Magleby anlagde havnen. Ud over sejlads til og fra Saltholm sejlede de saltede ål og heste til Holland, Tyskland og England.

I 1521 udstedte Chr. II privilegiebreve til 24 hollandske familier, der fik ejendomsret til hele Amager – bortset fra Dragør. De danske fæstebønder blev tvangsflyttet, og hollænderne overtog deres gårde kvit og frit – uden pligt til nogen former for hoveri. I stedet for skat betalte de en fast årlig afgift til kongen. Idéen med at hente hollænderne til Amager var at lære de danske bønder nye metoder i landbruget – ikke mindst kunsten at dyrke grøntsager, bl.a. for at forsyne den kongelige husholdning. Da kongen blev afsat to år senere, blev hollændernes særstatus dog indskrænket til kun at omfatte landsbyen Store Magleby. Her beholdt hollænderne deres privilegier og fik retten til et fuldstændig selvstyre, der omfattede både retsvæsen og kirkelige forhold. Byen blev styret af en "Schout", som er det hollandske ord for byfoged.

I Store Magleby kirke blev der sunget og prædikaet på "hollandsk" indtil 1811. Efterhånden som der skete en integration mellem de hollandske og danske bønder, havde Hollænderbyen dog udviklet sit eget sprog, der var en blanding af hollandsk, plattysk og dansk.

Fra en mindeplade, der er indmuret på Store Magleby kirkes østgavl, får man et billede af blandingssproget i Store Magleby:

Kålmarker med St. Magleby kirke i baggrunden.

Foto: John Jedbo

Foto: John Jedbo

Badstuevælen i Dragør.

"Anno 1731 is dese Kerck omgebouwet up om egen bekostning det selve Jahr als den 6. Juni is Koning Christian de 6. gekront. Cornelius Cornelisen Skoudt".

I første halvdel af 1700-tallet indkaldte Chr. VI den tyske stenhugger og arkitekt, Jacob Fortling, til København. Fortling byggede sig et landsted, Kastrupgård, i hjertet af den gamle landsby, Kastrup. Han var en driftig herre, der – ud over at fungere som kgl. bygningsinspektør, ølbrygger, brændevinsbrænder, brødfabrikant og landmand – satte gang i en række industivirksomheder i Kastrup. I 1749 opførte Fortling et kalkbrænderi med tilhørende havn, der modtog råvarer fra en systematisk kalkbrydning, som han iværksatte på Saltholm. Senere udvidede han kalkværket med en mølle, et teglværk og endelig en stentøjs- og fajancefabrik, der bl.a. forsynede hele Nordeuropa med sukkerforme og sirupskrukker. Hele dette anlæg blev kendt som "Kastrup Værk".

Udvalgte seværdigheder

76

1 St. Magleby. En lang række brande i perioden 1658-1821 er årsag til, at der ikke er bygninger tilbage fra den hollandske bosætningsstid. Til gengæld har St. Magleby i enestående grad bevaret sin landsbykarakter med gårde på hver side af bygaden, de oprindelige vejforløb, gadekæret og ikke mindst de åbne marker næsten hele vejen omkring byen.

Omkring år 1700 var der 43 gårde fordelt på hver sin side af bygaden. I 1808 blev landsbyen udskiftet, og mange gårde flyttede ud på markerne, mens andre forblev i landsbyen. To af gårdene er indrettet til egnsmuseum. Nordgård fra ca. 1850 og Museumsgården fra slutningen af 1700-tallet er begge firefløjede gårdsanlæg omkring en brolagt gårdsplads. Begge bygningskomplekser er fredede, ligesom gårdenes haver og køkkenhaver er det.

På trods af hollandsk inspirerede ombygninger i 1611 og 1731 regnes St. Magleby kirke for en af Danmarks største og smukkeste landsbykirker. En tur rundt blandt kirkegårdens gravsten giver en spændende oplevelse af hollændertiden. Man kan finde fornavnene: Chrilles, Pieter, Tønnes, Agth, Marchen og efternavnene: Jansen, Dirchsen, Zibrandtsen og Corneliussen. St. Magleby er trods sin beliggenhed klos op ad lufthavnens startbaner en kulturhistorisk perle i Københavns nærhed.

2 Dragør. Hollændernes bygning af en havn i begyndelse af 1600-tallet og den begyndende skudesejlads med eksportvarer, lagde grunden til en udvikling, der gjorde Dragør til en af landets vigtigste søfartsbyer. Byen lå gunstigt i forhold til Østersøhavnene og i umiddelbar nærhed af indsejlingen til Øresunds snævre og farlige sejlrender. Disse fordele bevirkede, at skibsfart, lodseri og bjergningsvirksomhed især i 1700- og 1800-tallet gav gode indtægter og en stor vækst i byggeriet. I 1870'erne havde kun København og Helsingør en større skibstonnage end Dragør. Dragør Lodseri blev først nedlagt som selvstændig virksomhed i 1984.

Også vævning blev en udbredt beskæftigelse i Dragør – i begyndelsen af 1800-tallet havde næsten hvert hus en væv. Blegeri var også en vigtig indtægtskilde. De åbne strandenge og det lave

vand langs kysten gav gode betingelser for blegning af stoffer. Så sent som i 1939 blev der spændt lange stofbaner ud på Dragørs enge. Husdyrhold med gæs har været et særkende for Dragør. I 1700-tallets København blev der afsat store mængder gæs fra Dragør. Syd for byen ved Dragør Søbad, finder man ”gåserepublikken” – en rest af denne erhvervsgren.

I dag fremstår Dragør som en by, der i enestående grad har bevaret sin struktur som skipperby: Snævre gader med indelukkede plankeværksgårde, brolagte stræder og et stort antal gamle bygninger med tilknytning til byens historie. Fra begyndelsen af 1900-tallet fik mange fra det jævne københavnske borgerskab øjnene op for Dragørs idyl og lejede sig om sommeren ind i de smukke huse. I dag er mange af husene overtaget af mere velstillede familier, der kan nyde freden i Dragørs fredede bykerne.

3 4 Militære anlæg. De største militære anlæg er Dragørfort og Kongelundsfortet. Dragørfort er opført 1910-15 på en kunstig ø, ca. 400 meter fra land syd for Dragør. Kongelundsfortet blev anlagt 1914-16 på strandengene syd for Kongelunden. Forternes kanoner kunne beskyde fjendtlige skibe på vej til København.

5 Tårnby landsby har mistet meget af sin karakter med den voldsomme byudvikling. Der er kun lidt tilbage, bl.a. Tinggården fra 1775 på Smediekærvej. Tilbage er også den fredede Hallings gård fra 1788, præstegården og enkelte andre gårde eller stuehuse, samt nogle huse omkring gadekæret og landsbyens i øvrigt intakte vejnet. Tårnby Kommune er i dag en udpræget forstad til København og er næsten fuldt udbygget. Landbrugsfortiden kan spores i kommunens mange mindre landsbyer. Langs Tømmerupvej ligger forholdsvis velbevarede landsbyer: Tømmerup, Ullerup og Viberup.

6 Tømmerup. Adskillige gårde ligger i dag som i midten af 1800-tallet, og vejnettet er intakt. Gårdene ligger med fri afstand betinget af, at der til hver gård har hørt en del toftejord. Landsbyens gadekær er bevaret og ligger i den nordlige ende af byen.

7 Også **Ullerup** landsby er meget velbevaret, med intakt vejnet og gadekær, levende hegn, markveje, agerskel og mange bevarede gårde.

8 **Kastrup** landsby er vanskelig at lokalisere, bortset fra Jacob Fortlings gamle landsted, Kastrupgård. Den fine rokokko-hovedbygning ejes i dag af Tårnby Kommune og er indrettet til kunstmuseum og bibliotek. Også flere af bygningerne fra Kastrup Værk er stadig intakte og er fredede som et eksempel på et bygningsmiljø fra industriens tidligste barndom.

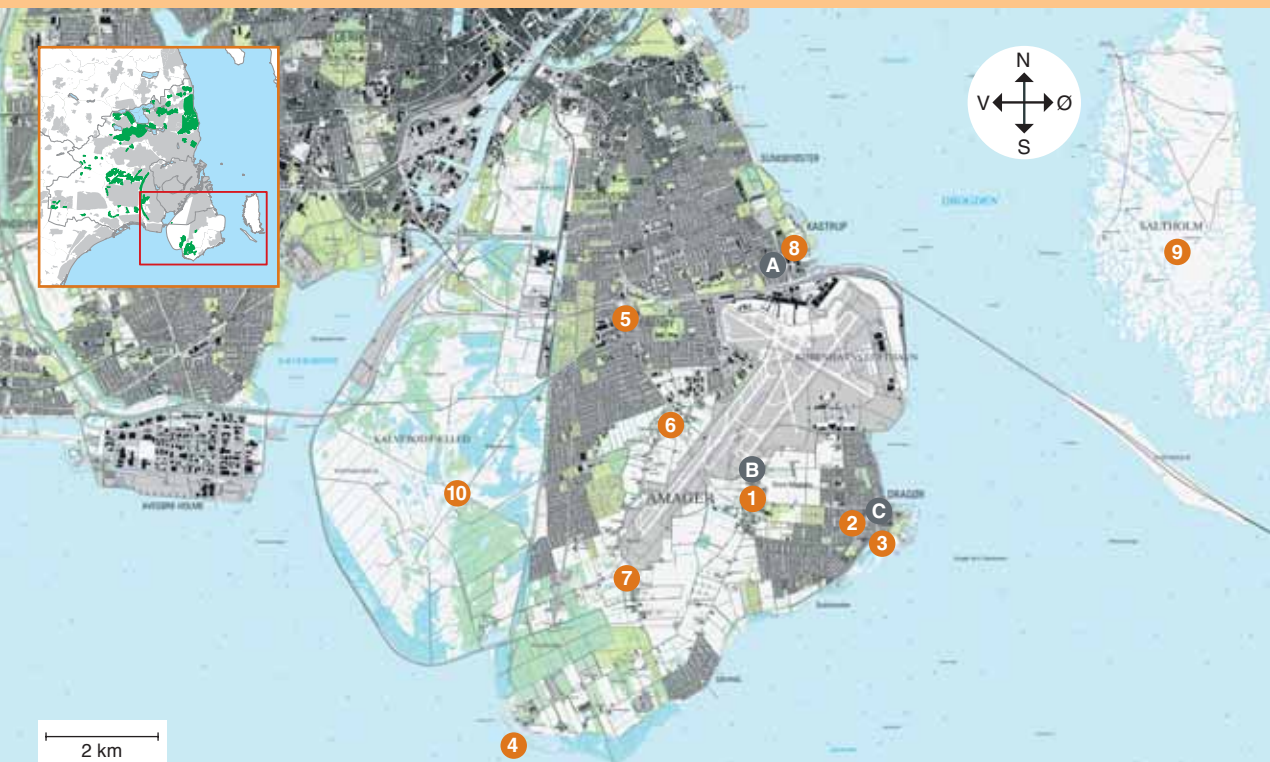
9 **Saltholm**. Overalt på Saltholm findes spor af øens særlige historie. Saltholms kalkrige undergrund er blevet udnyttet siden middelalderen, ikke mindst i København. Kalktippen og Kalkgraven, samt de mange småhuller spredt rundt på øen, vidner om denne kalkbrydning. Kalken blev sejlet til Kastrup, der fra gammel tid har været overfartstedet til Saltholm. Først midt i 1930'erne ophørte al kalkbrydning på Saltholm. Inde på øen hæver to Batterier sig op over den flade ø. De blev bygget i 1910 og er en del af Københavns Sø- og Landbefæstning.

Derudover har Saltholm tidligt haft betydning og tilknytning til sin nærmeste nabo Amager, hvorfra kreaturer og gæs i mange hundrede år har været sat på sommergræsning. Øen har siden 1873 været ejet af Saltholm Ejerslaug, der består af ca. 200 ejere, der er bosat på Amager. Der er i dag to fastboende på øen. Saltholm er af international betydning som fugleområde. Øen og det omgivende fladvand er derfor fredet. Fredningen fastlægger forskellige adgangs- og færdselsbestemmelser.

10 **Vestamager** ligger som et resultat af de store landindvindingsprojekter fra 1940. I dag indgår de tidligere militære arealer som et fredet naturområde med oplevelsesmuligheder for hele storbyens befolkning.

- A** Kastrupgårdsamlingen
- B** Amagermuseet
- C** Dragør museum

Se side 88 for mere information.

Rundt om Kongelunden

Selv om man ikke møder en eneste bakke, og de fleste stier og veje er helt lige, byder denne vandretur alligevel på et meget varieret landskab og en spændende natur. Ved starten af turen kan man opleve fuglelivet på strandengene og de inddæmmede arealer på Kalvebod Fælled. Efter at have passeret en nyplantet skov, kommer man til den gamle landsby, Ullerup, hvis marker i dag helt er indtaget af græssende heste. Turen tilbage går gennem den gamle del af Kongelunden med store træer og usædvanligt mange småfugle.

A Sydvestpynten og Kofoeds Enge. Stranden og de mange strandsøer indgår i et stort EU-fuglebeskyttelsesområde, der i et bredt, ubrudt bælte følger kysten hele vejen fra Dragør til Sjællandsbroen. Her yngler mange forskellige strandfugle, bl.a. vibe, strandskade og stor præstekrave. Nogle år yngler også havterne og den sjældne dværgterne. Det er vigtigt for mange af fuglene, at strandengene bliver afgræsset, og for at skabe fred i yngletiden er der på den fugtige del af Kofoeds Enge adgangsforbud fra 1. april til 15. juli. Se kort over beskyttelsesområdet på informationstavlen ved indgangen til Kofoeds Enge. Om foråret og efteråret slår mange trækfugle sig ned på strandengene, f.eks. lille kobbersneppe, strandhjejle, pibeand og krikand.

B Kalvebod Fælled blev inddæmmede under 2. verdenskrig. Fra 1943-84 blev området brugt som militært øvelsesareal. I dag er fælleden fredet og er det største naturområde i København. Ved Hejresøen, kan man om sommeren høre de grønne frøer kvække, og der er altid fugle på vandet. Den sydvestlige del af fælleden er fuglereservat uden offentlig adgang, men reservatets mange ande-, vade- og rovfugle kan ses på tæt hold fra fugletårnet.

C En københavnsk savanne. På Fælleden går køer, heste, dådyr og rådyr. Det forhindrer, at området springer i skov, men hvidtjørn og andre tønnede buske er for ubehagelige for dyrene. De spredte tjørne giver landskabet et præg af savanne.

D Landskabstræet består af små beplantninger af 52 forskellige træarter, der er forbundet med stier. Fra luften ligner det et træ med 52 forskellige slags blade. Både nord og syd for Kongelunden er Skovdistriktet i gang med at plante ny skov, der vil fordoble skovarealet.

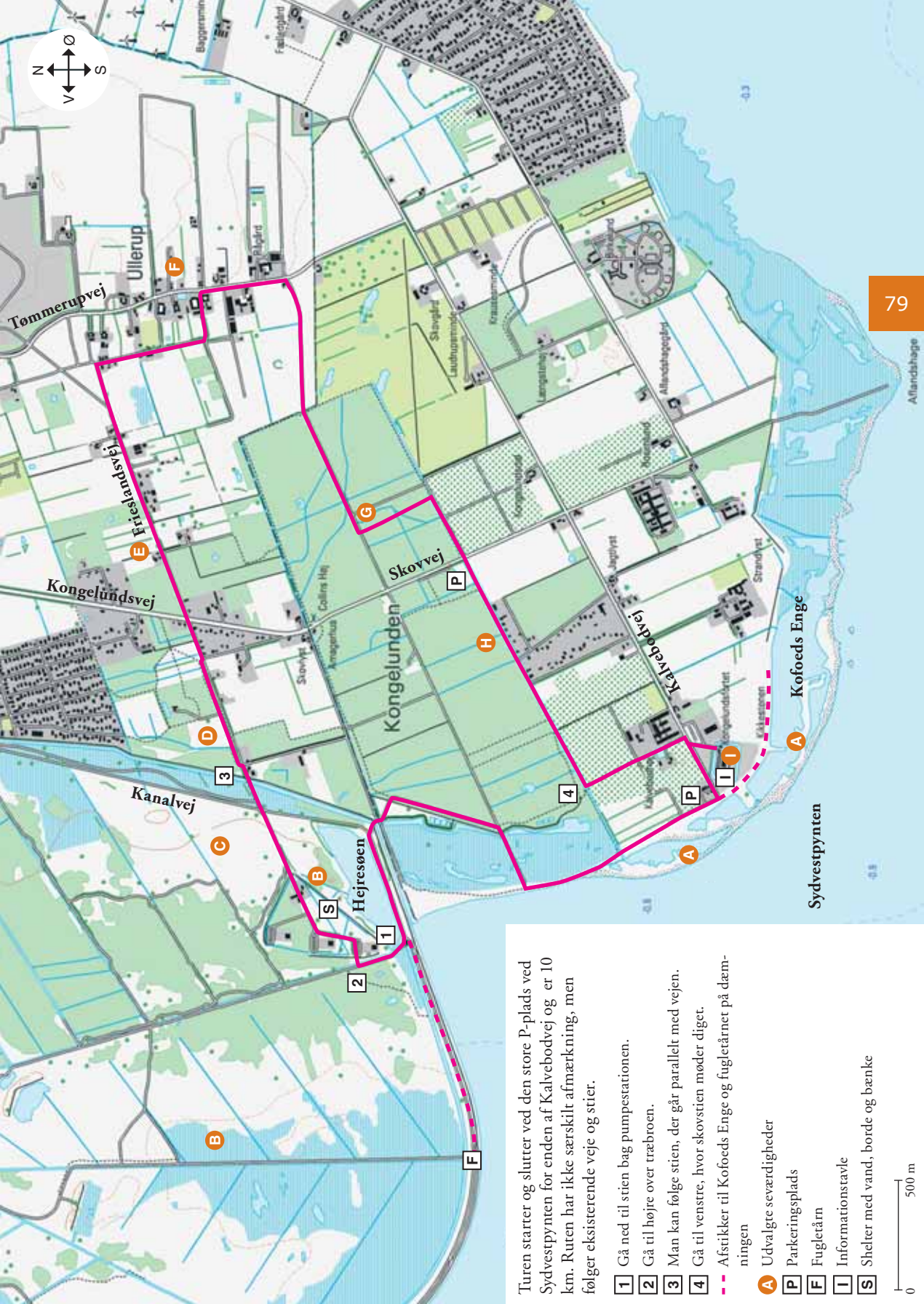
E Kanadisk gyldenris dækker store dele af området. Det er en forvildede haveplante, som er ved at blive et problem. De kan fuldstændig udkonkurrere den øvrige flora, blandt andet fordi de ikke bliver spist af køerne.

F Ullerup. Nogle af den gamle landsbys gårde ligger stadig langs Tømmerupvej, der var den oprindelige bygade. Ullerupbønderne dyrkede tidlige kål på den lerede jord nærmest landsbyen. Kålstokkene blev brugt som brændsel, der gav en særlig duft – ”Amagergas”. Jorden blev gødet med tang, der i hestevogn blev kørt fra Kalvebod Strand gennem Kongelunden. I dag er det rideheste, der har indtaget markerne.

G Collins sten er opsat til minde om Jonas Collin, der som præsident for Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskab i 1818 overtalte bønderne fra St. Magleby til at plante skov på den næsten træløse ø. Før bønderne kunne nå at få gavn af træerne, blev skoven i 1845 købt af Christian VIII. Kongens jægermester indrettede et fasaneri, der årligt leverede flere hundrede fasaner til den kongelige husholdning. I dag er Kongelunden statsskov.

H Kig eller lyt efter **fugle i trækronerne**. Forår og efterår tager mange små trækfugle sig et hvil i skoven før eller efter den lange tur over havet.

I Kongelundsfortet blev under 1. verdenskrig anlagt som et kystbatteri, der skulle beskyde fjendtlige skibe på vej til København og forsvare de minefelter, der var udlagt i Køge Bugt. Der er offentlig adgang til fortområdet hver dag kl. 8-21.

Turen starter og slutter ved den store P-plads ved Sydvestpynten for enden af Kalvebodvej og er 10 km. Ruten har ikke særskilt afmærkning, men følger eksisterende veje og stier.

- 1 Gå ned til stien bag pumpestationen.
- 2 Gå til højre over træbroen.
- 3 Man kan følge stien, der går parallelt med vejen.
- 4 Gå til venstre, hvor skovstien møder diget.

— Afskikker til Kofoeds Enge og fugletårnet på dæmningen

- A Udvalgte seværdigheder
- P Parkeringsplads
- F Fugletårn
- I Informationstavle
- S Shelter med vand, borde og bænke

0 500 m

Dragør – Store Magleby

Vandreturen går til to smukke fredede landsbyer på Amager. Dragør med sine snævre gyder mellem de små, gule byhuse ud mod havnen og Store Magleby med de store gårde, gadekær langs hovedgaden og det åbne land rundt om. Dragør havde sin første blomstring med hansetidens sildeeventyr i 1200-tallet. Store Magleby er Hollænderbyen, hvortil Christian d. 2. i 1521 inviterede hollandske bønder, for at de kunne lære danskerne at spise grøntsager. Hollænderne var også interesserede i ålefiskeri og skudefragt, og så var forbindelsen mellem Dragør og Store Magleby en realitet.

A Dragørs næste storhedstid var i 1700-tallet, hvor sejlskibene fragtede grøntsager, kolonialvarer og kul mellem danske havne. Desuden havde man også bierhvervene, lodsning, bjærgning, vævning, blegning af det nyvævede linned samt gåseavl. Som den første by i landet blev hele det gamle Dragør fredet i 1964. De snævre, korte gyder har – som en behagelig sidegevinst – vist sig at skærme så meget for vinden, at frugter som abrikoser og vindruer gror bedre hér end i andre danske byer.

B Kongevejen er Dragørs hovedstrøg. Apoteket og boghandelen i nr. 11 kaldes ”Kommandørboligen”. Den stammer fra 1800-tallet og var bolig for toldforvalter og lodsinspektør.

C Løkkerenden er i dag en idyllisk, lille gyde ned til Øresund. I hansetiden var det en rende, som skuderne sejlede op ad til de forskellige byers stadepladser, hvorfra silden blev solgt og fragtet videre til f.eks. Stettin og Lübeck. Læg i det hele taget mærke til gadenavnene, som er meget bevidst valgt til at fortælle om byens rige historie, som også er fuld af hollandske navne.

D På Havnepladsen ligger Dragør Museum. Huset er opført i 1753 til flere formål, bl.a. oplagring af bjærgningsudstyr, sejlmagerværksted og smedehus.

E Strandstræde nr. 8 er et af de største huse, som er opført af J.H. Blichmann, bygmesteren

bag mange af de typiske ”skipperhuse”. Det er opført 1784 som bagergård og har fungeret som sådan lige til 1976.

F Fogedens Plads nr. 7. Her mødtes byens 4 vægttere. Hver time afsang de en vægtersang, indtil byens nye indtægtskilde, landliggerne, i slutningen af 1800-tallet klagede over ”larmen”.

G Hollænderhallen blev bygget af tyskerne i 1944 og fungerede som hangar for fly, der skulle repareres. Fra 1945-47 blev hangaren suppleret med 6 barakker og indrettet til lejr for op til 1.500 krigsflygtning. I dag bliver hallen brugt til idrætsformål.

H Store Magleby kaldtes også for ”Hollænderbyen”. Store Magleby's hollandske bønder bevarede nemlig langt op i tiden deres nationale identitet og deres privilegier. De havde f.eks. indtil 1822 et lokalt selvstyre. Grøntsagsdyrkningen lykkedes så godt, at Amager blev til én stor køkkenhave, hvor bønderne afsatte deres produkter på ”Amagertorv” i København.

I Store Magleby Kirke er Amagers næstældste kirke. Hollænderne ejede kirken helt indtil 1937. I 1611 og 1731 blev kirken fornyet og ombygget efter hollandsk stil. Begge mindetavler er på hollandsk med lidt dansk og plattysk indblandet. Gå ud på kirkegården og find hollandske fornævne som Crilles, Tønnes, Agrth, Marchen og Leudo.

J Amagermuseet fortæller historien om indvandringen og den efterfølgende landbokultur på Amager. Indgangen til museet er på Nordgård (1782) – den ældste bevarede gård i Store Magleby.

K Kastrup Lufthavn. For enden af Hovedgaden kan man gennem hegnet kigge ind til landsbyens støjende nabo.

L Bemærk de store udflyttede gårde, der efter to brande i landsbyen endelig flyttede fra fællesskabet. Man kan se årstallene 1810-11 på gavlene, hvilket passer med årstallet for brandene.

Turen er på ca. 8 km (excl. afstikker til Dragørfortet t/r: 1 km).
Ruten har ikke særskilt afmærkning, men følger eksisterende veje og stier.

- 1 Dragørfortet (opført 1910). Flot udsigt!
- 2 To gåseavlerforeninger. Gåsen er Dragørs "national-fugl".
- 3 Dragør Søbad, gammel badeanstalt med kabiner.
- 4 Nyby, "nyt" kvarter med huse bygget efter en brand i 1848.
- 5 Vandresti uden navn, i markskel, godt skjult af buske.
- 6 Banestien (ikke skiltes her) følger Amagerbanens gamle spor.

- - Forslag til afstikker
- A Udvalgte seværdigheder
- P Parkering

0 500 m

Sydamager

Cykelturen fra Kongelunden til Dragør giver en oplevelse af, at det flade Amager også kan byde på et spændende og varieret landskab, som for en stor del er fredet. Mange steder undervejs er der et flot udsyn over havet og de store strandenge med et usædvanligt rigt fugleliv. Turen fører desuden forbi en række fæstningsanlæg, der i starten af 1900-tallet blev opført som en udbygning af Københavns gamle Sø- og Landbefæstning.

A Kongelundsfortet blev under 1. verdenskrig anlagt som et kystbatteri, der skulle beskyde fjendtlige flådestyrker på vej fra Køge Bugt ind til København. Der er offentlig adgang til arealet hver dag mellem 8 og 21. Bygningerne er aflåste.

B Kofoeds Enge er et af Amagers fineste naturområder. Ved strandengene yngler blandt andet strandkade, klyde, dobbeltbekkasin og dværgerterne. Amtets informationstavle fortæller om områdets plante- og fugleliv.

C Hestefælleden. Her havde Store Magleby-bønderne deres heste på græs. I dag græsser der stadig dyr til gavn for strandengens fugleliv. Man fornemmer storbyens nærhed – i horisonten troner Avedøreværket.

D Stien op på det gamle havdige forløber på en jordvold som er resterne af et **batteri** (kanonstilling). Længere mod nord markerer knæk af diget en **skanse**, der var bygget ind i diget. Rækken af batterier og skanser fra Kongelunden, langs Amagers sydkyst til Dragørfortet, blev anlagt i 1916 som udbygning af Københavns landbefæstning.

E Kongelunden blev plantet i 1818 for at sikre amagerbønderne brænde og gavntræ. I 1840 anlagdes Europas første fasaneri, hvor man udsatte og fodrede fasaner. Kongelunden forsynede blandt andet kongehuset med flere hundrede fasaner årligt.

I træktiden gør mange småfugle ophold i skoven, og om foråret høres sangen fra de mange forskellige fuglearter, som findes her.

F Dragør Golfklub har plantet danske løvtræer mellem banerne og opsat 75 stærekasser i håb om at stærene vil æde de gåsebiller som gør skade på banernes græsdække.

G Søvang. Villaerne inden for diget udgør med deres forskellighed et spændende udsnit af dansk parcelhusarkitektur. Badebroen stammer fra 1927 og er med sine 275 meter Danmarks længste – nedtagelige – badebro.

H Hvidtjørnearealet er et gammelt strandoverdrev med en spændende vegetation og flere sjældne plantearter. Den østlige del er indhegnet til græssende dyr, som skal hindre yderligere tilgroning. Det er tilladt at færdes i området.

I Dragørfortet blev opført 1910-15 på en kunstig ø ud for den daværende kystlinje. Fortets funktion var at beskyde fjendtlige krigsskibe på vej op gennem Øresund. I dag er fortet i privateje, men der er offentlig adgang til fortarealet.

J Dragør Museum ligger ved den gamle havn. Museet har om sommeren åbent mellem 12 og 16 (lukket mandag).

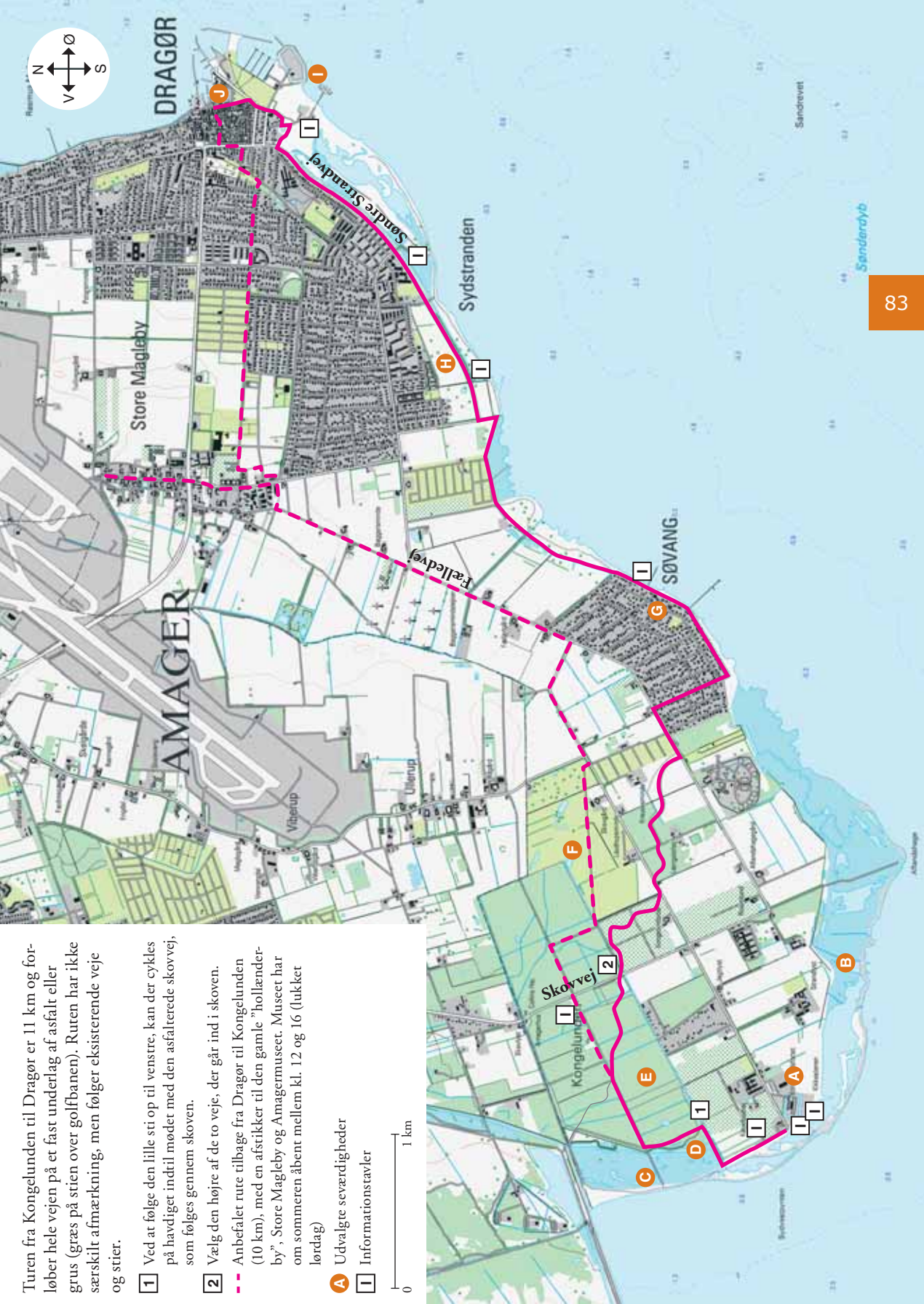
Turen fra Kongelunden til Dragør er 11 km og forløber hele vejen på et fast underlag af asfalt eller grus (græs på stien over golfbanen). Ruten har ikke særskilt afmærkning, men følger eksisterende veje og stier.

- 1** Ved at følge den lille sti op til venstre, kan der cykles på havdiget indtil mødet med den asfalterede skovvej, som følges gennem skoven.
- 2** Vælg den højre af de to veje, der går ind i skoven.
- Anbefalet rute tilbage fra Dragør til Kongelunden (10 km), med en afstikker til den gamle "hollænderby", Store Magleby og Amagermuseet. Museet har om sommeren åbent mellem kl. 12 og 16 (lukket lørdag)

A Udvalgte seværdigheder

I Informationstavler

0 1 km

Avedøre – Vestamager

Cykelturen fra Avedøre Station til Vestamager Station går gennem fire store, kunstigt anlagte områder tæt på storbyen. Hvert område har sin specielle baggrund og karakter, og giver hver for sig indtryk af, hvordan byen, historien og naturen kan eksistere side om side. På Vestvoldens sydligste del viser sporene efter én af Europas største befæstninger sig glimtvis. Man cykler gennem Strandparken med gode badestrande og et rigt fugle- og planteliv. På Avedøre Holme passeres moderne miljø- og energivirksomheder, og efter den støjende motorvej byder det flade Vestamagers strandenge på stilhed og fuglesang.

A Vestvolden er en del af Københavns landbefæstning, der strækker sig fra Dyrehaven til Køge Bugt. Den 14 kilometer lange Vestvold stod færdig i 1892. Fra 23 batterier skulle kanoner holde fjenden uden for skudafstand af København.

B Det var tilvæksten i befolkningen langs Køge Bugt, der fik sat skub i 40 år gamle planer om at anlægge **Strandparken**. Over en treårig periode blev millioner af kubikmeter sand pumpet op fra havbunden til en 7 kilometer lang strand med klitter, indsøer og 4 havne. Strandparken blev indviet i 1980. I dag har ikke kun mennesker, men også natur, indtaget Strandparken. De vilde planter er indvandret, og mange fugle yngler eller overvintrer i buske, rørskov og søer.

C Spildevandscenter Avedøre's flotte rådnepanke til slam – de fire skinnende sølvæg – kan ses over store afstande. Spildevandscenteret er ejet af 10 kommuner og renses spildevand fra husholdninger og virksomheder.

D De 13 **vindmøller** på diget blev stillet op i 1992. De er ejet af NESA og Avedøre Vindkraft I/S. Den store mølle på Avedøreværket er en forøgsmølle.

E Det store, flade areal, **AV Miljø**, er et affaldsdepot, der ejes af I/S Vestforbrænding og I/S Amagerforbrænding. Det er herfra depotet modtager affald, som f.eks. slagter, flyveaske og for-

urennet jord. Den nedbør, som siver gennem affaldet, bliver rensat på Spildevandscenter Avedøre.

F Avedøreværket er et kraftvarmewærk, der forsyner cirka 200.000 husstande med fjernvarme og 1,4 millioner hjem med el. Værket består af to blokke: Det kul- og oliefyrede Avedøre 1 fra 1990, og Avedøre 2 fra 2001, som kører på naturgas, olie, halm og træflis.

G Avedøre Holme var oprindeligt en samling ubeboede, græsklædte småøer i det lavvandede område udfor kysten. Den gamle kystlinje gik omtrent, hvor motorvejen ligger i dag. Den hastigt voksende storby havde behov for arealer til nye industriarbejdspladser. En kongelig bevilling gav i 1963 tilladelse til at inddæmme Avedøre Holme. En dæmning blev bygget rundt om et areal på 450 hektar. Dæmningsens højde blev fastlagt til at være så høj som vandstanden i Køge Bugt under stormfloden i 1874. Projektet blev færdigt i 1966. Området ligger 1 meter under daglig vande, og bliver holdt tørt gennem et net af dræningskanaler og en pumpestation.

H Skrædderholmen blev dannet ved opfyldning efter inddæmningen af Avedøre Holme. **Kalvebodbroen** stod færdig i 1987. Fra broen er der en flot udsigt mod Københavns "skyline" og udover Kalvebod Fælled. Kør en afstikker ned på den lille ø. En sti går rundt om øen.

I Kalvebod Fælled blev inddæmnet under 2. verdenskrig, dels som beskæftigelsesprojekt for at undgå deportation af arbejdsløse til Tyskland, dels fordi forsvaret ville bruge arealet som øvelsesområde. Den østlige del var oprindelig strandenge, og Svenskeholm og Koklapperne var små holme i det lave vand. Området var militært øvelseshøjde til 1984, hvor det blev åbnet for offentligheden. Kalvebod Fælled blev fredet i 1990.

J Storehøj er en skydehøj fra dengang, der var militært øvelsesområde.

K Naturcenter Vestamager tilbyder en masse aktiviteter til børn og voksne. En ny, spændende naturlegeplads blev indviet i efteråret 2004.

Turen er 15,5 km og forløber hele vejen på et fast underlag af asfalt, grus eller jord. Ruten har ikke særskilt afmærkning, men følger eksisterende veje og stier.

Ved alle indgange til Kalvebod Fælled har Skov- og Naturstyrelsen opsat kasser med foldere. Tag en folder og kør på opdagelse i det store naturområde.

- 1** Følg cykelstien langs kanalen.
- 2** Træk cyklen over den stærkt trafikerede Gammel Køge Landevej, gå gennem bommen og følg den lille jordsti langs volden.
- 3** Følg den venstre af de to stier, der går ligeud.
- 4** Her er opsat bord og bænk.
- A** Udvalgte seværdigheder
- S** Station **M** Metro

0 1 km

Amager Strandpark – Dragør

På cykelturen fra den nye Amager Strandpark til Dragør kan du langs hele kysten opleve mange af de aktiviteter, der hører til en storby. På turen kan du se de store fragtskibe sejle igennem Øresund og på himlens den ene flyver efter den anden klar til landing. Du kommer forbi en nyanlagt bred badestrand og det nye Kastrup Søbad. Turen slutter ved Dragør med de charmerende gamle, gulkalkede huse og smalle, brostensbelagte gader.

A Amager Strandpark er indviet i august 2005. Ud for den gamle strand er der nu en helt ny 2 km lang ø med brede strande og badebroer. Der er udlagt store arealer som naturområder. I lagunen mellem øen og den gamle strand er der indrettet soppestrande til børn og en 1.000 meter svømme- og robane.

B Kastrup Søbad genåbnede i 2004 efter den gamle badeanstalt fra 1912 måtte vige for Øresundsbroen. Søbadet er forbundet med kysten af en 90 meter lang handicapvenlig bro.

C Udsigten over Øresund nydes bedst fra den kunstige bakke. Herfra kan man følge de mange skibe, der sejler gennem Øresund i sejlrenden mellem Saltholm og Amager. **Saltholm** er ca. 16 km², omgivet af et stort fladvandet område, og er selv så flad, at det ofte kun er de få træbevoksninger, som kan ses. Øen er én af landets vigtigste fugleområder med ca. 20.000 ynglende kystfugle. Saltholm er fredet, og der er særlige adgangs- og færdselsbestemmelser af hensyn til fuglelivet. Der er i dag kun to fastboende på Saltholm, der ejes af Saltholm Ejerlaug. Lauget består af 200 ejere, der alle bor på Amager.

D Bryggergården ved Kastrup Havn var oprindeligt et kalkværk, der var anlagt i 1747 af stenhugger og arkitekt Jacob Fortling. På Saltholm arbejdede flere hundrede mennesker i 1700-tallet med at bryde kalk. Kalken blev sejlet til Kastrup Havn, hvor der blev brændt på kalkværket. Fortling var en driftig mand, der også byggede et mur- og tagstensbrænderi samt en fajancefabrik på stedet. De tre virksomheder blev tilsammen kaldt Kastrup Værk. Fajanceproduktionen blev

opgivet i 1789. Senere var der ølbryggeri på stedet og værket fik sit nye navn. Syd for værket opførte lensgreve Chr. Danneskiold-Samsøe i 1847 Kastrup Glasværk. Glasværket lukkede i 1979 og blev nedrevet, mens bygningerne fra Kastrup Værk i dag næsten er intakte. Hele det gamle miljø fra industriens tidligste barndom blev fredet i 1971. Bygningerne er i dag boliger og værksteder for håndværkere.

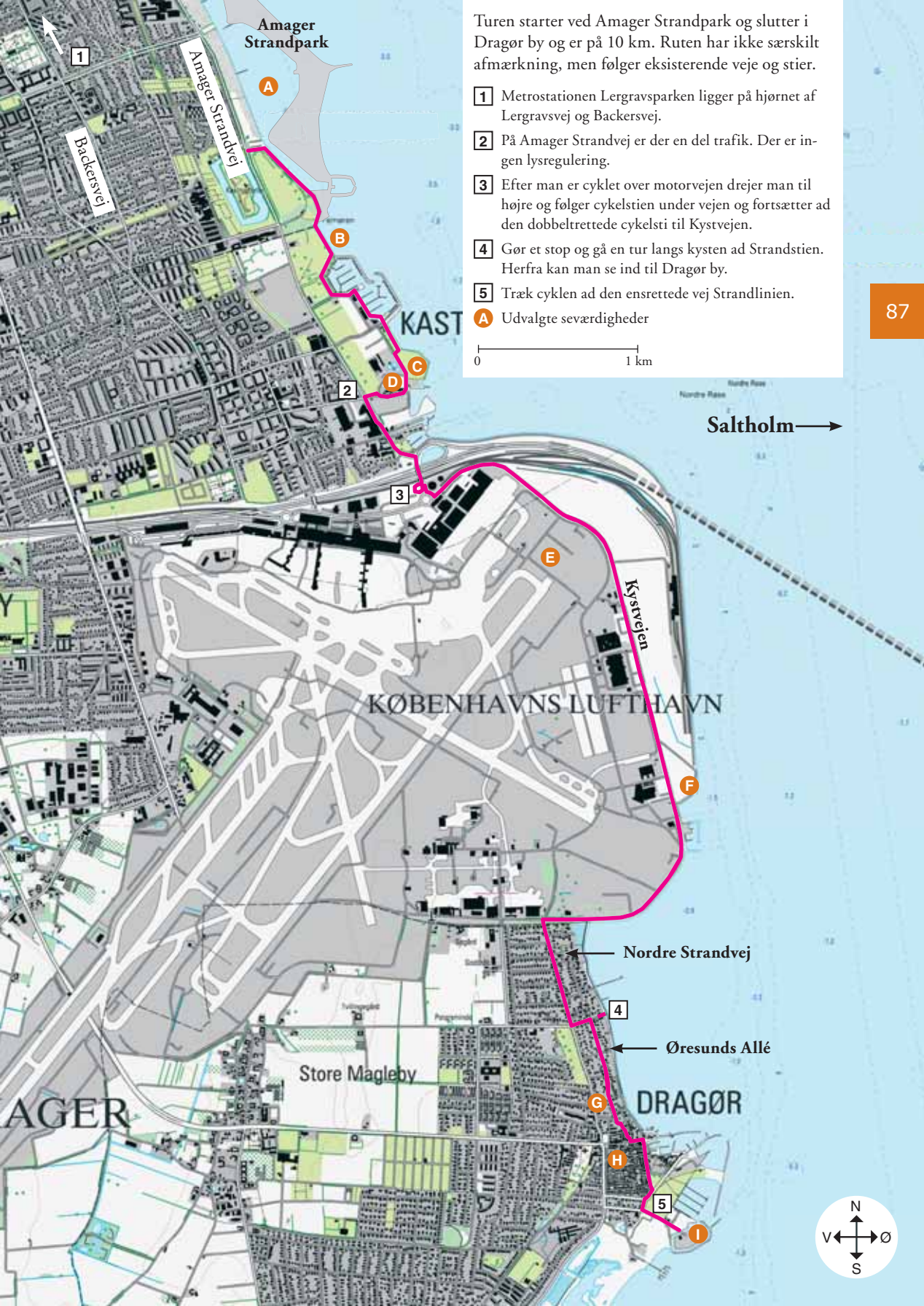
E Københavns Lufthavn er landets største arbejdsplads med ca. 22.000 ansatte. 19 millioner mennesker passerer årligt gennem lufthavnen og hvert andet minut letter eller lander et fly. I 2003 blev vejen øst om lufthavnen åbnet for trafik. Er vindforholdene de rigtige, flyver de store maskiner tæt hen over hovedet på én.

F Øresundsbroen gjorde ved åbningen i 2000 Danmark og Sverige landfast. Tunnelen fra Danmark forener sig med broen på den kunstige ø, Peberholm. Gennem et dansk-svensk samarbejde holdes der øje med, hvilke planter og dyr, der etablerer sig på den nye ø. I godt vejr kan man se Malmøs nye vartegn – det 190 meter høje, snøede tårn ”Turning Torso”. Tårnet er på 45 etager og indeholder 170 lejligheder.

G Det høje, firkantede tårn på Øresunds Allé er et **fyrtårn** fra 1877. Fyret var koordineret med et andet fyr ved kysten samt med Nordre Røse Fyr, der kan ses som et bastant stentårn i vandet mellem Amager og Saltholm.

H Dragørs beliggenhed ved Øresund har begrundet fiskeri og søfart, som indtil dette århundrede har været byens eksistensgrundlag. Gå en tur ad de smalle, brostensbelagte gader i Dragørs gamle bydel. De fleste af de gamle huse er opført mellem slutningen af 1700-tallet og 1850.

I Dragør Fort er en del af Københavns Nyere Befæstning. Det blev opført i 1910-15 på en kunstig ø ud for den daværende kystlinie. Fra fortet kunne man beskyde fjendtlige skibe på vej op gennem Øresund. I dag er fortet i privateje, men der er offentlig adgang til fortarealet, og der er indrettet en restaurant.

Amager
Strandpark

Amager Strandvej

1

Backersvej

Turen starter ved Amager Strandpark og slutter i Dragør by og er på 10 km. Ruten har ikke særskilt afmærkning, men følger eksisterende veje og stier.

- 1 Metrostationen Lergravsparken ligger på hjørnet af Lergravsvej og Backersvej.
- 2 På Amager Strandvej er der en del trafik. Der er ingen lysregulering.
- 3 Efter man er cyklet over motorvejen drejer man til højre og følger cykelstien under vejen og fortsætter ad den dobbelttrettede cykelsti til Kystvejen.
- 4 Gør et stop og gå en tur langs kysten ad Strandstien. Herfra kan man se ind til Dragør by.
- 5 Træk cyklen ad den ensrettede vej Strandlinien.
- A Udvalgte seværdigheder

0 1 km

Saltholm →

KØBENHAVNS LUFTHAVN

Kystvejen

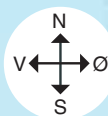
Nordre Strandvej

Øresunds Allé

Store Magleby

DRAGØR

AMAGER

Museer og lokalarkiver

Fra Øresunds kyst

Vedbækfundene, Gl. Holtegård Museum

Attemosevej 170

2840 Holte

Tlf.: 4580 6363

www.sollerod.dk/musark

Åbningstider: Tirsdag-fredag: kl. 12-16

Lørdag-søndag: kl. 12-17

Byhistorisk Arkiv – Søllerød Museum

Hovedbiblioteket

Holte Midtpunkt 23

2840 Holte

Tlf.: 4546 6671 eller 4546 6672

www.sollerod.dk/musark

Fra Københavns nordegn

Øregaard Museum

Ørehøj Allé

2900 Hellerup

Tlf.: 3961 1107

www.oeregaardmuseum.dk

Åbningstider: Onsdag-søndag: kl. 14-17

Frilandsmuseet, Nationalmuseet

Kongevejen 100

2800 Lyngby

Tlf.: 3313 4411

www.frilandsmuseet.dk

Åbningstider:

07.04-30.09: kl. 10-17

22.10-23.03: lukket

01.10-21.10: kl. 10-16

Brede Værk, Nationalmuseet

I.C. Modewegsvej

2800 Lyngby

Tlf.: 3313 4411

www.nationalmuseet.dk

Åbningstider, *Udstillinger*:

20.03-23.10: Tirsdag-søndag: kl. 10-17

Åbningstider, *Hovedbygningen*:

20.03-31.10: Søn-og helligdage: kl. 12-15

Søllerød Museum, Mothsgården

Søllerødvej 25

2840 Holte

Tlf.: 4580 2046

www.sollerod.dk/musark

Åbningstider: Tirsdag-søndag: kl. 11-16

Lokalhistorisk Arkiv for Gentofte Kommune

Hovedbiblioteket

Ahlmanns Alle 6

2900 Hellerup

Tlf.: 3948 7581

Byhistorisk Samling for Lyngby-Taarbæk

Kommune, Frieboeshvile

Lyngby Hovedgade 2

2800 Lyngby

Tlf.: 4588 4383

Byhistorisk Arkiv

Hovedbiblioteket

Holte Midtpunkt 23

2840 Holte

Tlf.: 4546 6671

Fra Københavns nordvestegn

Værløse Museum (egnsmuseum)

Mosegaarden

Skovgårds Allé 37

3500 Værløse

Tlf.: 4448 0070

www.vaerloesemuseum.dk

Åbningstider: Søndag: kl. 13-17

Onsdag: kl. 10-13

Værløse Lokalhistoriske Arkiv

Ellens Lyst

Højeloftsvej 1

3500 Værløse

Tlf.: 4448 5344

■ Fra Københavns vestegn

Kroppedal, Museum for Astronomi, Nyere tid og Arkæologi

Kroppedals Allé 3

2630 Tåstrup

Tlf.: 4330 3000

www.kroppedal.dk

Åbningstider: Tirsdag-fredag: kl. 10-16

Lørdag-søndag: kl. 14-17

Ballerup Egnsmuseum

Pederstrupvej 51-53

2750 Ballerup

Tlf.: 4497 1113

www.ballerupegnsmuseum.dk

Vikingelandsbyen

Ledøjevej 35

2620 Albertslund

Tlf.: 4364 2029

www.vikingelandsbyen.dk

Naturcenter Herstedhøje

Herstedhøje Allé 1

2620 Albertslund

Tlf.: 4347 0203

www.herstedhoeje.dk

Åbningstider: Mandag-fredag: kl. 9-16

Søndag: kl. 13-16

Lokalhistorisk Samling Albertslund

Toftekærgård

Egelundsvej 7

2620 Albertslund

Tlf.: 4364 1353

Ballerup Stadsarkiv

Ballerup Rådhus

2750 Ballerup

Tlf.: 4477 3050 eller 4477 3051

Ledøje-Smørum Historiske Forening og Arkiv

Smørum Bygade 35

2765 Smørum

Tlf.: 4497 1167

Byhistorisk Samling og Arkiv for

Høje-Taastrup Kommune

Skolevej 54

2630 Taastrup

Tlf.: 4335 3610

■ Fra Amager og Saltholm

Amagermuseet

Hovedgaden 4-12

2791 Dragør

Tlf.: 3253 0250

www.amagermuseet.dk

Åbningstider:

01.05-30.09: Tirsdag-søndag: kl. 12-16

01.10-30.04: Onsdag og søndag: kl. 12-16

Dragørmuseet (Havnemuseet)

Havnepladsen, Strandlinien 2 og 4

2791 Dragør

Tlf.: 3253 4106

www.dragoermuseum.dk

Åbningstider:

01.05-30.09: Tirsdag-søndag: kl. 12-16

Kastrupgaardsamlingen

Kastrupvej 399

2770 Kastrup

Tlf.: 3251 5180

www.kastrupgaardsamlingen.dk

Åbningstider: Tirsdag-søndag: kl. 14-17

Onsdag: kl. 14-20

Dragør Lokalarkiv

Stationsvej 5

2791 Dragør

Tlf.: 3289 0329

Tårnby Kommunes Hovedbibliotek

Lokalhistorisk Samling

Kamillevej 10

2770 Kastrup

Tlf.: 3246 0545

Register over stednavne og seværdigheder

	Side		Side
A		E	
Abbevad/Appevad	57, 68	Edelgave Gods	60, 72
Albertslund	68	Emdrup Sø	40
Aldershvile Slotsruin	26, 36	Emdrup Spærredæmning	40
Aldershvile Skov	36, 44	Eningshøj	46
Amager	74-77, 80, 82, 86	Enrum	10-11, 16, 20
Amager Strandpark	84, 86	Enrumdam	16
Avedøre	84	Enrum Park	13, 16
Avedøre Holme	84	Eremitageslottet	24, 26
Avedøre Spildevandscenter	84	Ermelunden	32, 40
Avedøreværket	84	Ermelundsbakken	32, 40
AV Miljø	84	Ermelundens Stemmeværk	40
B		F	
Bagsværd Sø	36	Farum	52
Bagsværd Søpark	36	Farum Sø	45, 50, 52
Bakkehuset (Vedbæk)	16	Fedtmosen	62
Ballerup	60, 68, 70	Flyvestation Værløse	46, 50
Bernstorffs Slot	26	Fogedens Plads	80
Blushøj	74	Fortunfort	32
Brede	27, 38	Frederiksdal	25-26, 34, 28, 36, 48
Brede Værk	27, 38	Frederiksdal Gods	48
Bringe	44	Frederiksdal Skov	34, 44, 48
Bringe Mose	42	Frederiksdal Slot	26, 28, 36, 48
Brobæk mose	24, 30	Frederiksdal Stemmeværk	28, 40
Bryggergården (Kastrup)	86	Frederiksdal Vandmølle	28, 34, 36
Buehøj	72	Frederikslund Skov	18
Bøgebakken	10	Frederikssundsbanen	70
Bøllemosen	20, 22	Friboeshvile	26
Bøndernes Hegn	44	Frydenlund	12-13, 20
C		Fuglevad	38
Caroline Mathildestien	10, 20	Fuglevad Mølle	38
Charlottenlund Skov	24	Furesø	18, 26, 28, 32, 36, 40, 42, 48
Charlottenlund Slot	24-26	Fyrtårn (Øresunds Allé)	86
Christian Winthers Sti	18	Fæstningskanalen	32, 40
Christiansholms Batteri	32		
Christianshøj	50		
Collins Sten	78		
D			
Degneengen	22		
"Djævelen" (Jonstrup Vang)	54		
Dragør	74-76, 80, 82, 86		
Dragør Fort	76, 80, 82, 86		
Dæmning I, II, V, VI	32		

	<i>Side</i>
G	
Gammelgård	66
Gammel Holte	11
Gammel Holtegård	10
Ganløse Ore	46, 50
Gedderygs Mose	54
Geelskov	22
Gentofte	26
Gentoftekanalen	40
Gentofte Sø	24, 30, 40
Grantoftegård	68
Grisestien	20
Grønsø Å	60
Gyngenhøj	60, 72
H	
Hakkemose Teglværk	57
Hallingsgård	76
Hareskovby	43-44
Hareskoven	24, 43-44, 48
Hareskovhus	54
Harevad Bro	54
Herstedhøj	64
Herstedvester	59, 62
Herstedvester Forsamlingshus	62
Herstedvester Kirke	62
Herstedøster	59, 62
Herstedøster Kirke	62
Hestefælleden	82
Hirschholm Slot	20
Hjortholm	28
Hjortholm Mølle	28
Hollænderbyen	80
Hollænderhallen	80
Holte	18, 22
Hove Langdysse	72
Hove Å	59
Hulsø	34, 44
Hundesø Mose	40
Hvidtjørnearealet (Amager)	82
Husum	40
Hyldespjældet	62
Højbjerg	14
Høje-Taastrup	64
Høje Sandbjerg	10, 12, 14
Hørsholm	20
Høsterkøb Kirke	14

	<i>Side</i>
I	
"Insulinmosen" (Gentofte)	30
J	
Jonstrup Vang	42, 44, 54
Jonstrup Å	62
Jægersborg Dyrehave	24
Jægersborgdæmningen	40
Jægersborg Hegn	20, 22, 24
Jægersborg Kaserne	25
Jægersborg Slot	25
K	
Kalvebodbroen	84
Kagsmosebassinnet	40
Kalvebod Fælled	78, 84
Kalvebod Strand	78
Karl 12.s Kilde	16
Karpedamme (Frederiksdal)	34
Kastrup	74-75, 77
Kastrupgård	75-77
Kastrup Lufthavn	80, 86
Kastrup Søbad	84
Kastrup Værk	75, 77, 86
Katrineberg	58
Kikhanerenden	10, 20, 22
Kikhaneengen	22
Kirke Værløse	42, 44-46, 50 52
Kirke Værløse Kirke	50
Klampenborg	11, 32, 40
Klavsdal	48, 62
Klokkerens Hus	22
Klopstockegen	34, 36
Kobro	28
Kofoeds Enge	78, 82
Koklapperne	84
Kollekolle	42, 44-45
Kongelunden	76, 78, 82
Kongelundsfortet	76, 78, 82
Kong Svends Høj	72
Kroppedal	64, 68
Kulhus	54
Københavns Befæstning	32, 40, 77, 82, 84, 86
Køge Bugt	64, 74, 78

	<i>Side</i>		<i>Side</i>
L		P	
Langkæret	22	Peberholm	86
Ledøje	57, 59, 64, 66, 68, 70, 72	Pederstrup	68, 70
Ledøje Fattighus	66	Porsemosen	56, 64, 66, 68
Ledøje Forsamlingshus	66	Præstesø	46, 52
Ledøje Kirke	58, 66, 70		
Ledøje Plantage	66, 68	R	
Lemminghøj	70, 72	Radiomarken	36
Lille Hareskov	42-44, 54	Risby	56, 58, 64
Lille Værløse	43-44	Risby Teglværk	57
Louisekilde	28, 34, 36	Rolighed	16
Lunden (Dragør)	80	Rompe	60
Lyngby	32, 40	Roskilde Domkirke	28
Lyngby Sø	28, 32, 36	Roskilde Fjord	64
Lyngby Åmose	24, 34, 36	Roskilde Kro	68
Løgso/Løjesø	14	Rude Skov	14, 18
		Rundforbi-lærkene	22
M		Rundskuehuset (Herstedøster)	62
Maglehøj	70, 72	Ryet/Ryget	50, 52, 62
Maglemosen	10, 12, 20	Ryetgård	50
Marienburg	27	Ryethøj	45, 52, 62
Mathildestien	10, 20	Ryet Skovby	50
Miramara	16	Ryget Skov	46, 50, 52
Milesten (Lyngbyvej)	30	Rygård	12, 14
Mølleåen	24, 26, 28, 32, 34, 36, 38	Rygård Fredskov	14
Mølleådalen	24-25, 38	Rygård Overdrev	14
Måløv	70	Rytterskolen (Herstedvester)	62
		Raadvad Mølle	38
N		Råmosen	70
Naturcenter Vestamager	84		
Nordeggen	52-53	S	
Nordgården (St. Magleby)	76	Saltholm	74-75, 77
Nordre Oversvømmelse	32, 40	Saltholm Batteri	77
Nordre Røse Fyr	86	Sengeløse	57-58
Nybølle	58	Skodsborg	10, 13, 22, 38
Nybølle Å	56, 58, 60, 64	Skrædderholmen	84
Nymølle	38	Smørholm Voldsted	60
Nærum	10-11, 20	Smørmosen	62
Næsseslottet	25-26	Smørum	72
		Smørumnedre	70
O		Smørumovre	58, 60
Oksemosen	14	Sneglebjerg	28
Ole Rømers Landobservatorium	64	Sophienholm	26
Ordrup	26	Sorgenfri	38
Ordrupkrat	32	Sorgenfri Slot	26
Oremosen	50, 62	Spurveskjul	28
Ormehøj	70	Spurveskjulskoven	28
		Stampen	38

	<i>Side</i>
Stanghøj	72
Store Hareskov	43-44, 54
Storehøj (Kalvebod Fælled)	84
Store Hulsø	48
Store Kalv (Furesø)	18
Store Magleby	75-76, 78, 80
Store Magleby Kirke	74-76, 80
Store Peters Hus	68, 70
Store Vejleå	56-57, 64, 68
Strandmøllen	25, 38
Stuehøj	70, 72
Svenskeholm	84
Sydamager	82
Sydvestpynten	78
Sækken	50, 52, 62
Søllerød	11
Søllerød Kirkeskov	10, 22
Søllerød Naturpark	12, 14
Søllerød Sø	12, 22
Søndersø	45-46, 50, 52
Søndersø Vandværk	52
Søndre Oversvømmelse	32, 40
Sørup Rende	70
Søvang	82
T	
Tinggården	76
Tinghøj	64
Trippendals Galge	62
Trørød	10-11
Trørød Skov	12
"Turning Torso" (Malmø)	86
Tysmose	58
Tysmose Å	58
Tømmerup	76
Tårnby	76
U	
Ullerup	76-78
Ungarske Træer (Frederikslund Skov)	18
Utterslev Mose	32, 40

V

Vangede	26
Vaserne	18
Vedbæk	10-11, 16, 20
Vedbækfjorden	10
Vedbæk Havn	10
Vedbæk Kirke	16
Vedbæk Maglemose	10
Vejlesø	10
Veksø	70
Veksø Mose	70
Vestamager	77
Vestegnen	57-59, 64, 66, 68, 70
Vestskoven	58, 62, 64
Vestvolden	28, 40, 84
Wevers Vase	16
Viberup	76
Vidnæs Dam	12
Vikingelandsbyen (Risby)	56, 64, 68
Villa Høje Sandbjerg	12
Vridsløselille	58
Vridsløsemagle	56-58
Værebros Å	54, 62
Værløse	44, 46, 52
Værløse Flyveplads	46, 50
Værløse Golfbane	46
Værløse Højslette	46
Ø	
Øregård	27
Ørestaden	14
Øresund	10-11, 20
Øresundsbroen	86
Ørholm	38
Ørholm Mølle	25, 38
Øverød	11
Øverød Kirkeskov	10

Selv om Københavns omegn er præget af by, veje og industri, udgør naturen en betydelig del. Her er store områder med skove, marker, søer, vandløb og kyster – og spændende kulturhistorie. Denne guide beskriver 29 ture i Københavns omegn. Alle turene har et kort med indtegnet rute og en beskrivelse af de seværdigheder, man møder undervejs. Der er lagt særlig vægt på kulturhistorien, men naturen og landskabet får også et ord med på vejen. Lad dig inspirere af guiden til at tage på cykel- eller vandreture ud i det grønne.

